

**MUUTTUVAT
KUVIOT**

-

**HUUMEIDEN
KÄYTTÖ JA
YHTEISKUNNAN
KEHITYS**

*Turun yliopisto
Sosiologian pro gradu
Risto Mikkonen
Syyskuu 1989*

MIKKONEN, RISTO: Muuttuvat kuviot - huumeiden käyttö ja yhteiskunnan kehitys

Pro gradu -tutkielma, 138 s.
Sosiologia
Syyskuu 1989

Työ yrittää selventää sitä, kuinka sekä huumeiden käytön syyt ja käytöstä aiheutuvien ongelmien kokeminen ja eksplikoiminen ja leviämisen mekaniikka on syvällä yhteiskunnallisissa käytännöissä eikä niinkään aineiden farmakologiassa.

Ne huumeiden käyttöarvot, jotka ovat syntyneet ja muotoutuneet teollisen yhteiskunnan kehityksen myötä, realisoituvat käyttötapana ryhmän toiminnassa saaden alakulttuurisen muodon konfliktissaan laajemman yhteiskunnan historialliseksi ja ryhmäkuntaisesti vaihtelevan kontrollin kanssa. Aikansa ideologiat, käytetyt aineet ja käytön frekvenssi edelleen muodostavat kunkin ajan yhteiskunnan käyttömuodon erilaisine käytöstä aiheutuvine todellisine ja julkisesti eksplikoituneine ongelmineen.

4. luvussa etnografisella tutkimusotteella osallistuvasti havainnoiden selvitetään sitä, kuinka hashiksen käyttötavat sofistikoituvat suomalaisten siirtolaisten keskuudessa Tanskan liberaaleissa olosuhteissa. Sosiaalinen lähikontrolli tukee henkilön omaa kontrollia käytöstä aiheutuvien ongelmien hoitamisessa.

5. luvussa etnometodologisen vastavuoroisuuden periaatetta noudattaen osallistuvasti havainnoiden tarkastellaan vankilaan tuomittujen huumerikollisten vankeusprosessia. Oman kontrollin sijaan astuu laitosten pakkoluonne ja hashiksen käyttökulttuurin sulautuminen kattavampaan rikollisalakulttuuriin. Tämä muutos tuo esille rikosoikeudellisen kontrollin ja hoitokontrollin ristiriitaisuuden samanaikaisina pyrkimyksinä.

Huumeiden käytön ongelmat liittyvät yleisempiin ongelmiin, joita aiheutuu kulttuurin kehittyessä yksilöllisen innovoinnin pohjalla ja yhteiskunnan vallan ollessa kehityksessä edellisen sukupolven arvojen ja tapojen kautta eksplikoitua. "Huumeongelman" käsite on täten kahden voimasuhteiltaan epäsymmetrisen yhteiskuntaryhmän väaristynyttä keskinäisen tiedon heijastusta osana yhteiskunnallista vuorovaikutusta. Nykytilannetta leimaa kontrolliviranomaisten integroituminen yhteiseksi koetun uhkakuvan edessä, mutta myös käytön syiden syveneminen yhteiskunnan makrorakenteiden historiallisen muutoksen osana. Lopputuloksena nähdään tilanne, jossa käytetyille aineille muodostuu sellaisia arvoja, joita niiden alkuperäisissä käyttökonteksteissaan ei ehkä ole ollutkaan.

Uusia kontrollitoimenpiteitä suunniteltaessa pitäisi ensiksi arvioida tämän hetken toimenpiteiden legitimitettiin eli millä oikeutuksella niitä harjoitetaan kansalaisten perusoikeuksia ja keskinäistä tasa-arvoa loukaten.

SISÄLLYSLUETTELO:

1.	Johdanto	1
2.	Ongelma	2
2.1.	Huumeongelma	2
2.2.	Tutkimusongelma	3
2.3.	Teoreettinen ongelma	3
3.	Huume tutkimuksen laadullinen näkökulma.....	5
3.1.	Käyttöarvot ja vuorovaikutus	7
3.1.1.	Alakulttuuri ja kontrolli	8
3.1.2.	Yksilön toiminta ja yhteiskunnan rakenne	10
3.1.3.	Arvot, yhteiskunnallinen muutos ja selittäminen .	11
3.2.	Teorian ja metodin suhde.....	14
3.2.1.	Objektiivisuus ja autenttisuus	15
3.2.2.	Kenttämenetelmät	22
3.2.3.	Tutkimusaineisto	28
4.	Suomalaiset hashiksenpolttajat Tanskassa	30
4.1.	Kohtaamispaikat - kaksi ryhmää	33
4.1.1.	Piiput, sätkät ja chillumit	35
4.1.2.	Kotona ja kapakassa	37
4.2.	Käytön rajoitukset	40
4.3.	Suhtautuminen ulkopuoliseen kontrolliin	45
4.4.	Käyttö erilaisissa ryhmissä	48
4.5.	Yhteenveto	56
5.	Vankila	58
5.1.	Vankilan alakulttuuri ja rinnakkaiselämä	59
5.1.1.	Tulo vankilaan ja tuomion aloittaminen.....	62
5.2.	Vertauskohteena muut rikokset	65
5.3.	Pakkolaitoksen kontrolli	72
5.4.	Huumerikollisten erityishoito	85
5.5.	Pakkolaitos - pakonomainen käyttö	89
5.6.	Alakulttuurien assimilaatio	96
5.7.	Yhteenveto	103
6.	Miten huume kontrolli voitaisiin rakentaa?	105
6.1.	Alakulttuurin harjoittama kontrolli	105
6.2.	Pre-war ja Post-war	111
6.3.	Millaista kontrollia tulevaisuudessa?	118
6.4.	Millaista huumeiden käyttöä tulevaisuudessa?	123
7.	Yhteenveto	128
	Viitteet	130
	Lähdeluettelo	133

(1)

" Huhtikuun yön hengitys ...
ja aina se haihtui ennen kuin
sitä ehti lukea loppuun saakka,
savun kirjoitus..."

Melleri: Tuomiopäivän sävärit.

1. Johdanto

Työlle valittu motto ei ensisijassa pyri johdattamaan huumeiden maailmaan vaan tutkijan vaikeuksiin tällaista maailmaa tarkasteltaessa. Samankaltaisestakin lähtökohdasta käsin ihmiset kokevat asioita yksilöllisesti, ja asioita tulkitaan erilaisilla kielimaailmoilla. Tämä saa tutkimuskohteen näyttämään selittämättömältä ja mystiseltäkin.

Yksilöllisen kokemuksen tavaton kirjo on saanut tutkimuksen yleensä suuntautumaan ylhäältä alaspäin vallan hierarkiassa, jotta kokemusmaailma saataisiin kammitsoitua harvoihin helposti käsiteltäviin ja kontrolloitaviin käsitekehyksiin. Samalla helposti kyseenalaistetaan yksilöllisen kokemuksen oikeellisuus.

Olen yrittänyt myös toista näkökulmaa eli yritän kunnioittaa kokemuksen autenttisuutta luonnollisissa tilanteissa. Tämä ei ole mikään uusi näkökulma, mutta sitä on kritisoitu paljon kvantitatiivisesta tutkimuksesta käsin. Klassinen tieto-opillinen malli jakaa maailman objektiiviseen ja subjektiiviseen, ja tämä on käsittäkseni aiheuttanut väittelyn kahden eri näkökulman oikeutuksesta.

Tässä työssä keskitytään siis yhteen suppeaan yhteiskunnallisen elämän osa-alueeseen ja pyritään tällä keskittymisellä myös pureutumaan näihin laajempiin kysymyksiin, siihen miten ne heijastuvat yksityisessä ja muokkaavat yksilön havaitsemaa todellisuutta.

2. Ongelma

2.1. Huumeongelma

Huumeongelmaa käsitellään tässä työssä sosiaalisena ja poliittisena ongelmana farmakologisten ja terveydellisten määrittelyjen poliittisten ja sosiaalisten ristiriitaisuuksien vuoksi. Esimerkiksi Kettil Bruun ja Nils Christie ovat useissa yhteyksissä osoittaneet, kuinka huumeongelmaa määrittelevät tahot ovat itse myös sekaantuneet ongelmien luomiseen (Bruun 1967 ja Christie ja Bruun 1986).

Huumeiden käytössä ongelmia syntyy ensisijassa sosiaalisista ja poliittisista syistä, jotka taas kehkeytyvät yhteiskunnan jäsenten ja instituutioiden keskinäisen toiminnan eli yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen kautta. Tämän toimintakokonaisuuden käsitteellistäminen vain ihmisten väliseksi vuorovaikutukseksi on huume tutkimusta yleisesti leimannut banaliteetti, sillä ihmisten välinen vuorovaikutus yhteiskunnassa on perustaltaan sosiaalisten ja poliittisten suhteiden määrittelemää ja säätelemää.

Täten tässä työssä ei kielletä materiaalista objektiivista pohjaa ilmiöltä, eli eivät huumeiden käytön seuraukset ja haitat ole kuviteltuja mutta eivät myöskään ihmisten kokemat ja ilmoittamat hyödyt. Järkevän tasapainon löytäminen näissä asioissa on järkevän sosiaalisen ja poliittisen toiminnan lähtökohta.

Huumeongelma aukipurettuna merkitsee huumeiden käytön aiheuttamia terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia sekä huumeiden käytön vastustamisen luomia poliittisia ja sosiaalisia ongelmia. Puhtaasti poliittisesta näkökulmasta luotu selitysmalli pyrkii korostamaan ensimmäistä osaa eksplikoiden huumeongelmaksi vain farmakologiset vaikutukset. Kasvava kritiikki on alkanut kiinnittää huomiota tämän jakamattomaksi kokonaisuudeksi käsitteellistetyn ilmiön toista, poliittista puolta, ja verrata näitä osia keskenään. Tästä kritiikistä on kasvanut näkökulma, joka liittyy huumeongelman laajempaan valtaan ja hegemoniaan käsittelevään tutkimukseen.

2.2. Tutkimusongelma

Edellämainitun näkökulman mukaan institutionaalista analyysia ei voida erottaa ihmisten välisen vuorovaikutuksen analyysista, vaikka metodinen ratkaisu tässä työssä korostaakin jälkimmäistä lähinnä resurssien puutteen ja aineiston saannin takia.

Keskeiset käsitteeni ovat alakulttuuri ja kontrolli jo niiden perinteisyyden takia. Ne ovat vakiintuneet osaksi sekä tieteellistä että arkipäiväistä kielenkäyttöä, ja tämän takia niihin liittyy itsestäänselvinä pidettyjä arvosisältöjä. Omalta osaltaan ne muokkaavat todellisuuden havaitsemista, ja niitä käyttämällä voidaan sivuuttaa monien tärkeiden mielipiteiden ääneenlausuminen. Toisaalta niihin tiivistyy runsaasti tietoa.

Alakulttuuriseen tutkimukseen liittyy oleellisesti ylhäältä alaspäin suuntautuva näkökulma. Tämä tuottaa usein sellaisia yleistäviä sisältöjä, joita itse alakulttuurin jäsenet eivät koe tai miellä omikseen. Toivon pystyvän rakentamaan yksilön elämänkaaren ja alakulttuurisen toiminnan välisestä dialektiikasta tämän työn empiirisen osan jännitteen. Myöskään kontrolli ei ole mikään jakamaton totaliteetti vaan se viittaa sekä instituutioiden että ihmisten toimintaan ja vuorovaikutukseen. Myös institutionaalisisella tasolla kontrollin toiminta voi olla sisäisesti ristiriitaista ja edelleen tämä institutionaalinen kontrolli pyrkii säätelemään ihmisten omaa käyttäytymisen kontrollia. Tämän institutionaalisen kontrollin totaliteetti onkin yksi mielenkiintoinen tutkimuskohde huumeongelmassa, tässä työssä sitä tarkastellaan ongelman toisena puolena.

Tutkimustehtäväksi tässä työssä täsmentyy alakulttuurin ja kontrollin vuorovaikutuksen kaappaaminen osaksi yhteiskunnallista toimintaa. 4. luvussa kohteena ovat suomalaiset hashiksenpolttajat Tanskassa ja 5. luvussa vankilaan tuomitut huumerikolliset ja huumeiden käyttäjät Suomessa. 6. luvussa olisi sitten tarkoitus vetää kehityslinjoja yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen historiallisessa perspektiivissä.

2.3. Teoreettinen ongelma

Kulttuuri on yleisesti käsitettynä se tapa, millä ryhmän sosiaaliset suhteet on rakennettu ja muotoiltu; mutta se on myös tapa, millä nuo muodot koetaan, ymmärretään ja tulkitaan. Nykyaikaisissa yhteiskunnissa sosiaaliset luokat ovat perustavimpia ryhmiä, ja pääasialliset kulttuuriset muodos-

telmat ovat luokkakulttuureja. Alakulttuurit ovat suhteessa näihin pienempiä, paikallisempia ja erikoistuneempia rakenteita, ja jotkin alakulttuurit esiintyvät vain tiettyinä historiallisina hetkinä (Clarke et al. 1983, 10-14). Huumealokulttuureissa huumeiden käyttö on useimmiten tärkein raja ja jäsenyyden kriteeri (esim Johnson 1973, 194), ja on siten oletettavaa, että nämä ilmentävät historiallisesti erityisiä tilanteita.

Huumekontrolli on puolestaan kuhunkin maahan luotu järjestelmä toteuttamaan kansainvälisiä sopimuksia ja kansallista lainsäädäntöä. Kontrollin uhalla halutaan ehkäistä ennalta huumeiden käytön aloittaminen ja käytöstä aiheutuvat ongelmat (Kontula 1988, 38). Alakulttuurit ja yhteiskunnan virallinen kontrolli ovat monella tasolla vuorovaikutuksessa keskenään. Tämän vuorovaikutuksen kaappaaminen osaksi yhteiskunnan historiallista kehitystä onkin tämän työn teoreettinen tavoite.

Kontrollin ytimeen kuuluu normeja ja tavoitteita eksplikoivat viralliset instituutiot, laitokset ja henkilöt, ja alakulttuurin ytimeen tämän kontrollin kohteeksi joutuneet huumeiden käyttäjät. Tämä tuo esille vuorovaikutuksen luonteen tärkeyden kokonaisuuden käsittämiseksi huumeongelmaa tarkasteltaessa. Mutta samalla tämä tuo myös esille vallan epäsuhdan, sillä on selvää, että nämä kaksi osapuolta ovat toimintaresursseiltaan täysin eriarvoiset.

Kontrollin tai alakulttuurin valitsemisen katsotaan usein merkitsevän teoreettista kannanottoa tutkimuksessa, mutta itse käytän niitä välineinä yhteiskunnallisen todellisuuden hahmottamisessa. Niistä käyty teoreettinen debatti on kuitenkin hyödyllinen käytettyjä tutkimusmenetelmiä tarkasteltaessa. Edellämainittu yleisen yhteiskunnallisen kehityksen hahmottaminen säilyy teoreettisena tavoitteena, kontrollin ja alakulttuurin vuorovaikutuksen hahmottaminen tutkimustavoitteena, ja tämä johtaa käytännön huumeongelman tarkastelussa seuraaviin alakysymyksiin:

- 1. Miksi valistus ei estä käytön aiheuttamia ongelmia ?
- 2. Miksi tutkittu tieto ei vaikuta käytännön kontrollipolitiikkaan ?

Näihin kysymyksiin saatujen vastausten uskoisin tarjoavan ratkaisumallin yhteiskunnan kehityksen koettuun determinismiin ja tästä determinismistä vapautumiseen.

3. HuuMETUTKIMUKSEN LAADULLINEN NÄKÖKULMA

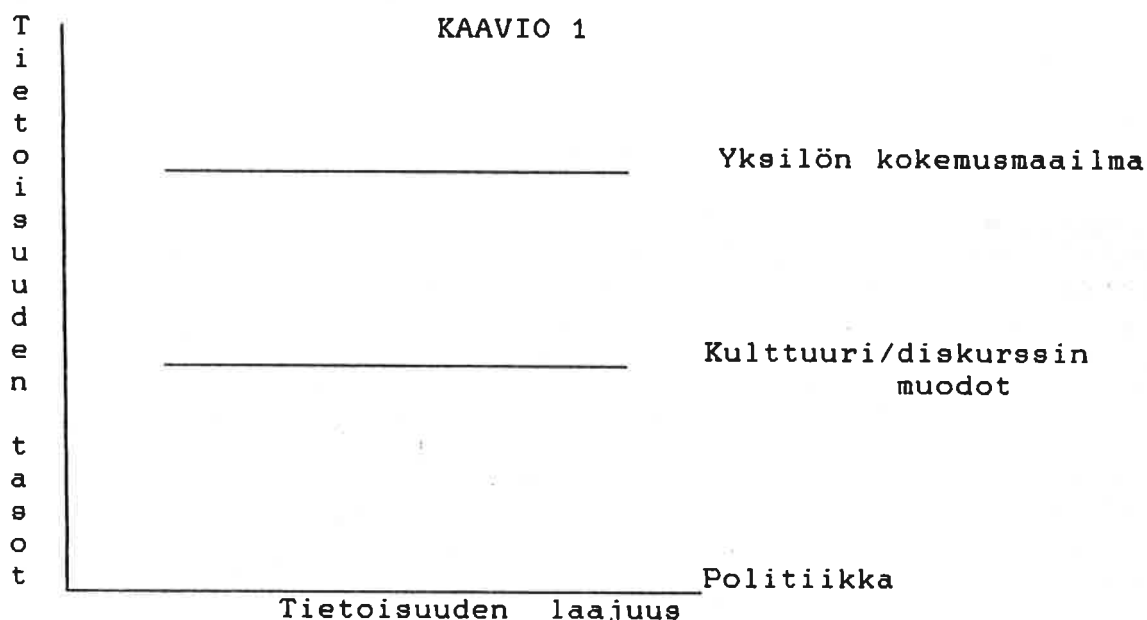
Metodisen ratkaisun perustana käytän Klaus Weckrothin määritelmää ihmisen tietoisuudesta: ihminen on paitsi sosiaalisten tosiasioiden kantaja myös subjekti, joka tuottaa oman elämänsä tapahtumia ja saa ympäristössä aikaan tarkoitettuja muutoksia, mutta persoonallisuutena ihminen on olemassa vain liittyessään toisiin ihmisiin. Tämän "minän" "meihin" lomittumisen seurauksena ihmisellä on sitten tietoisuus (Weckroth, 1988. 19, 87, 90).

Kaavio 1 esittää, miten tietoisuus esittäytyy metodisena ongelmana ja samalla se on hahmoteltu kaavio tietoisuuden tasoista. Kokonaisvaltaisin ja eriytymättömin on yksilön kokemusmaailma, johon kaikki yhteiskunnallinen tietoisuus ja toiminta pohjaa. Tutkimuksissa tätä yritetään lähestyä yleisestä käsin, mutta samalla tämä on tarkoittanut sitä, että yksilöllistä vaihtelua joudutaan tiivistämään ja luokittelemaan yhä analyyttisemmille tasoille, joista valtion poliittinen taso on kaikista eriytynein. Niinpä tämä peilaus ei voi tapahtua jäännöksettä, ja tämän poliittisen tason yksiselitteiset yksilötason ilmiöiden määrittelyt olisi pystyttävä kyseenalaistamaan ennen jokaista tutkimusta. Yleensä tämä on kulkenut toisinpäin, eli yksilöiden kokemus koetaan ongelmallisena tai jopa "jäännöstekijänä". Kaavioon sijoitettuna kolmas, Y-akseli muodostaisi ajallisen ulottuvuuden, jolle projisoituu yhteiskunnallisten järjestelmien uusintamisessa ilmenevä aika kolmella eri yleisyyden tasolla (Giddens 1984a, 157-158).

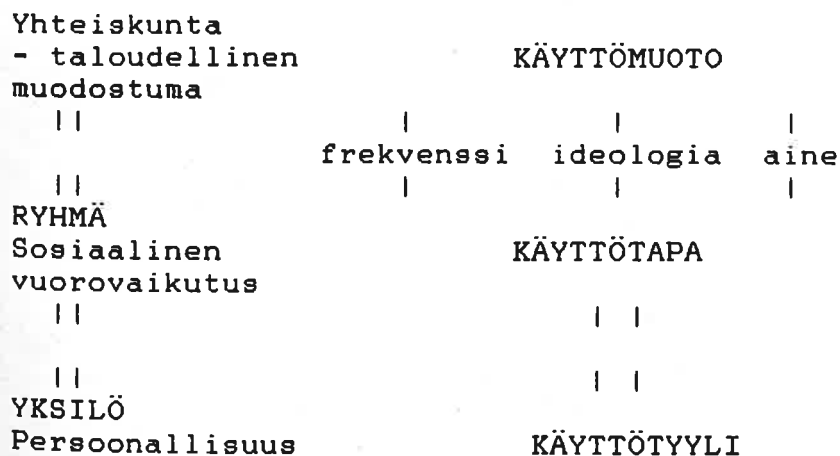
Tutkimuskaaviossa 2 nämä yhteiskunnan tasot näyttäytyvät eri järjestyksessä. Ihminen itse on yhteiskunnallisten suhteiden ja lainalaisuuksien tuottaja ja toimii viime kädessä niiden kantajana. Mutta toisaalta yhteiskunnallinen on itsenäistynyt ihmisen yläpuolelle omaksi tasokseen, joka säätelee ja ohjaa ihmisten toimintaa. Inhimillisen elämän ongelmia selitettäessä tämä dialektiikka on pidettävä mielessä totaliteettina. Yksilötasolla huumeiden käyttö ilmenee erilaisina käyttötöyleinä, ryhmien vuorovaikutuksessa syntyy yleisempi käyttötapa ja yhteiskuntataloudellisen muodostuman tasolla ilmenevät käyttömuodot on jo "riisuttu" lähes kaikista konkreettisista erityispiirteistä. (Hakkarainen 1980, 10). Tämä on samalla kaavio yhteiskunnallisesta vallasta, jossa ylhäältäpäin tarkastellaan tutkimusobjektien toimintaa ja tietoisuutta. Huumeongelma esimerkiksi rajataan tiettyjä aineita koskevaksi pelkällä rikosoikeudellisella määrittelyllä.

Yhden sosiologian perustehtävän katsoisinkin olevan poliittisten käytäntöjen luomien ongelmakimppujen analysointi käsitettäviin osiinsa. Mikään erityinen metodinen ratkaisu ei käsittääkseni voi itsessään muuttaa tätä tutkimuksen rakenteellista olosuhdetta, vaan tutkijan olisi tietoisesti oltava selvillä tästä. Tietyillä metodisilla etukäteisoletuksilla voidaan luoda olosuhteita tämän vastavuoroisuuden kehittymiselle.

KAAVIO 2 (Hakkarainen 1980, 9)

3.1. Käyttöarvot ja vuorovaikutus

Tällä hetkellä huumeiden käyttö on olemassaoleva yhteiskunnallinen ilmiö, ja käytön alkuperäisten syiden selvittäminen vaatisi lähinnä historiallista tutkimusta. Se on tapa, joka leviää kunakin historiallisena aikana vallitsevissa kulttuurisissa puitteissa.

Aikaisempien tutkimusten viitekehyksissä oli ylipäänsä vaikeaa käsitteellistää huumeiden käytön ja spesifien yhteiskunnallisten rakenteiden ja ilmiöiden välityksiä, koska huumeiden käyttö nähtiin poikkeustapauksien tarkastelun kautta rajattuna poikkeavuutena tai sopeutumattomuutena omissa erityisolosuhteissaan.

Yleisesti määriteltynä huumeita levitetään ja käytetään, kuten muitakin tavaroita, ja tätä säätelee tavaran saamat käyttöarvot eli mitä merkityksiä käytön katsotaan edustavan käyttäjälleen. Tämä ei ole pelkkä tarveselitys, vaan yleensäkin markkinataloudessa pelkkä kuluttajan tarve ei ratkaise kysyntää. Ratkaiseviksi kohoavat useammantasoiset syyt (Hakkarainen 1983, 62-64).

Perinteisesti huumeiden vaikutuksen ja tätä kautta kysynnän on katsottu johtuvan suoraan aineen farmakologisista ominaisuuksista ja ihmisen on katsottu automaattisesti reagoivan kunkin aineen antamaan vaikutukseen. Nämä vaikutukset saavat kuitenkin eri merkityksiä ja ovat jopa aivan eriluonteisia riippuen siitä kontekstista, missä ne on hankittu. Arvonsa vaikutukset saavat näille annettavista sosiaalisista merkityksistä, ja käyttöarvojen sisällön katsotaan heijastavan sitä yhteiskunnallista todellisuutta ja niitä elinolosuhteita, joissa ihmiset elävät (Hakkarainen 1983, 66,70).

Näin määriteltynä käyttöarvot muuttuvat seuraavien tekijöiden mukaan:

- 1) Elinolosuhteet ja kulttuuriset konfiguraatiot
- 2) Käyttäjien sisäinen kontrolli
- 3) Yhteiskunnan kontrolli
- 4) Huumeiden saatavuus (Hakkarainen 1983, 73-75).

Käyttöarvojen katsotaan muodostuvan suurelta osin ryhmätoimintana, osana ryhmän kulttuurisuhteiden kokonaisuutta. Ryhmän sosiaalisessa interaktiossa syntyy aineen käyttötapa eli tavallaan strategia muuntaa huumeiden vaikutuksia ryhmän

tavoittelemien arvojen mukaisesti. Mutta kuten jo edellä määriteltiin, kyseessä ei ole yksinkertaistava tarveselitys, vaan ryhmän käyttötavassa nähdään realisoituneena edelläluetellut tekijät. Käyttöarvojen muuttuessa käyttötavatkin muuttuvat, ja yhteiskunnan muuttuessa tiettyä huumausainetta käytetään sen farmakologisista ominaisuuksista huolimatta.

3.1.1. Alakulttuuri ja kontrolli

Käyttöarvojen tarkastelu johtaa siihen, että empiiriseksi kohteeksi tulee ryhmän sosiaalinen vuorovaikutus. Toisin kuin ns. nautinto- tai lääkeaineet, huumeille on tyypillistä se, että niiden voidaan sanoa olevan alakulttuurista toimintaa. Sosiologisessa perinteessä alakulttuurinen näkökulma ei kuitenkaan ole vailla tiettyjä yleisempiä ongelmia. Sitä on käsitelty omana teoreettisena kokonaisuutenaan, ja esimerkiksi Paula Määttä päätyi omassa väitöskirjassaan hylkäämään alakulttuuriteorian ja ehdottamaan systemaattista ilmiön piirteiden etsimistä (Paula Määttä 1976,30).

Huumeiden käyttö saa kuitenkin alakulttuureissa ryhmän kulttuuristen suhteiden kokonaisuudessa sosiaalisia merkityksiä (Hakkarainen 1987a, 139-140). Tässä työssä alakulttuurin käsite edustaa välinettä ryhmässä vallitsevan tietoisuuden ja syntyvän toiminnan hahmottamiseksi, mutta käsitteen rajoitukset ovat myös pätevä tutkimuskohde, sillä se on oleellinen osa sosiologista perinnettä ja elää myös omaa elämäänsä normaalissa kielenkäytössä edustaen näin yksilön ja laajemman yhteiskunnan vuorovaikutuksellista suhdetta.

Yhteiskunnassa marginaalisten alakulttuurien onkin todettu syntyvän lähinnä konfliktista yhteiskunnan kontrollin kanssa. Pätevin esimerkki tästä on juuri rikollinen alakulttuuri, jonka edellytys on tietyn toiminnan laittomuus ja tuottaja vankilakoneisto. Tämäkin toisaalta osoittaa alakulttuurin käsitteen rajoituksen, sillä käytännössä suurin osa rikollisista viettää suurimman osan elämästään aivan tavallista elämää normaalissa yhteiskunnassa (Laine 1988, 20-21, 27-29).

Liian suoran heijastusteorian soveltamisen torjun siis heti alussa, eli alakulttuurin muutokset eivät suoraan heijasta muutoksia kontrollissa eivätkä kontrollin muutokset heijasta suoraan alakulttuurisia muutoksia (1). Tällaiset selitykset ovat kyllä tärkeä osa jälkikäteisselityksiä molemmissa ja tuovat puolestaan esille vallan epäsuhtaa yhteiskunnallisissa käytännöissä, mutta niiden ottamiseen selityksinä täytyy suhtautua kriittisesti, ja empiirisessä tarkastelussa olisi

pystyttävä hahmottamaan molempien osapuolten "itseliikunta".

Alakulttuurin on myös katsottu selittävän käyttäytymistä vain tiettyinä ikäjaksoina, ihmisten enemmistön suhde alakulttuureihin on väliaikainen ja marginaalinen (Clarke et al. 1983, 16). Alakulttuuri onkin kyllä vahva tietyn ikäluokan, varsinkin nuorten käyttäytymisen kuvaajana, mutta on syitä olettaa, että nämä käyttäytymistavat muuttuvat ihmisen aikuistuesssa osaksi yleisemmän luokan elämänmuotoa, sivulla 3 määriteltyä luokkakulttuuria. Täten kulttuuri ilmentää ryhmäelämän rataa historian läpi: aina sellaisissa olosuhteissa ja sellaisten "raaka-aineitten" kanssa, jotka eivät ole kokonaan tämän muodostamia (Clarke et al 1983, 11).

Tämä pätee huumeiden käyttöön ihmisen aikuistuttua ja sopeuduttua normaaliin yhteiskuntaan. Alakulttuurisuuden ei voida katsoa selittävän hänen valintojaan ja toimintojaan missään pätevässä määrin, mutta hänen huumeiden käyttöönsä muodostaa kuitenkin oman tietyn kulttuurisen ilmiön, mikä erottaa hänet ns. tavallisesta kansalaisesta. Tätä kuvaamaan käyttäisin termiä käyttökulttuuri, sillä siihen sisältyy kuitenkin paljon yksilöllisen käyttäytymisen ylittäviä puolia. Tulen kuitenkin käyttämään tarkastelun päänäkökulmana alakulttuuria, sillä huumeiden käyttökulttuurit eroavat yhdessä ratkaisevassa seikassa muiden ns. nautintoaineiden käyttökulttuureista, ja tämä on yhteiskunnallinen konflikti kontrollin kanssa. Tämä käyttö- ja alakulttuurien välinen dialektiikka on samalla yksi tarkastelua eteenpäin vieviä erotteluja.

Alussa kontrollin ja alakulttuurin määrittelyjen ohessa päädyttiin siihen, kuinka alakulttuuri ja yhteiskunnan virallinen kontrolli on monella tasolla vuorovaikutuksessa keskenään. Poliisi ja käyttäjät vaikuttavat toistensa toimintaan, ja ulkopuolinen kontrolli vaikuttaa käyttöarvojen muotoutumisen välityksellä käyttäjien oman sisäisen kontrollin muotoutumiseen. Huumeiden käyttökulttuurien katsotaan tästä johtuen ilmentävän historiallisesti ja kansallisesti erityisiä tilanteita.

Molempia osapuolia käsitellään ikäänkuin totaliteettina yhteiskunnassa, jota toinen osapuoli määrittää itselleen omaa toimintaansa varten, mutta sitten varsinaisesti tutkimusteksteissä mainitaan aina, mistä kulloinkin on kysymys. Täten alakulttuuriin kuuluvat paitsi erilaiset käyttökulttuurit, niin myös rikollis- ja vankialakulttuurit tai jopa rock-alakulttuurit. Sama pätee kontrolliin, eli esimerkiksi tiedostusvälineet lukeutuvat kontrolliin mielletyihin

ryhmiin alakulttuurin näkökulmasta. Tämän teoreettisen käsittelyn implikoima alakulttuurien yksilöä alistava luonne on myös torjuttava, ja työssä olisi pystyttävä pureutumaan siihen, kuinka ne ovat kulttuuristen innovaatioiden lähteitä ja niiden diffuusion välineitä yhteiskunnan kehityksessä.

3.1.2. Yksilön toiminta ja yhteiskunnan rakenne

Jo alun määritelmä ihmisen tietoisuudesta toi esille näiden kahden käsitteen keskinäisen riippuvuuden. Sosiologisesti tämä eksplikoituu siten, että yhteiskunta on ihmisen toiminnan aina läsnäoleva olosuhde ja jatkuvasti tuotettu lopputulos (Bhaskar 1982, 284). Tämä myös rakenteen kaksinaisuudeksi kutsuttu lähestymistapa (Giddens 1984a) on kärsinyt sosiaalisille tieteille ongelmallisesta monismista eli on yritetty tavoittaa yhtä kattavaa selitysperustetta. Juuri Giddens on omassa työssään havainnollisesti teoretisoinut myös omalle työlleni ratkaisevaa ristiriidan ja vallan suhdetta, mutta ensin tästä selitysperusteesta.

Giddens rakentaa yhteyttä yhteiskunnallisen elämän rutiininomaisuuden ja ontologisen turvallisuuden välille, ja hän määrittelee tämän turvallisuuden rakentuvan yleisen yhteisen tiedon varaan, jota käytetään siten, että yhteiskunnallinen kanssakäyminen muodostuu "epäproblemaattiseksi" tai se voidaan ottaa annettuna (Giddens 1984a, 326-327). Rutiinien ohjaama toiminta ja käyttäytymisen rationalisointi ovatkin varmaan ihan pätevä peruste vakiintuneitten, sopimuksenvaraisten yhteiskuntamallien selittämisessä, mutta tällaisen psykologisen selityspohjan rakentaminen niille johtaa helposti myös universaaleiksi oletettuihin freudilaisen eksistentiaalismin muotoihin ja käyttäytymisen patologisointiin tai irrationalisointiin. Bhaskar asettaa tämän sosiologisen selittämisen perinteisen ongelman, että vaikka psykologisten ilmiöitten ja prosessien muoto olisikin yleismaailmallinen (lajityypillinen), niin niiden erityinen sisältö on aina olennaisesti sosiaalinen eli hankittu, ylläpidetty ja muunnettu yhteiskunnallisen elämän myötä (Bhaskar 1982, 286). Näin myös vältetään biologismin karikat selityspohjaa rakennettaessa.

Tämä malli on myös käyttöarvojen selitysperusteena, ja edellä alakulttuuria tarkasteltaessa todettiin sen muotoutuvan konfliktissa yhteiskunnan kontrollin kanssa. Tämä tuo väistämättä esille yhteiskunnallisen vallan ja hallinnan käsitteet: kehityksen dynamiikalle leimaa-antavana on mukautumisen ja vastarinnan välinen dialektiikka, ja alakulttuurille on analyysissä annettava tiettyä itseliikuntaa ja

toisalta se on olennaisesti sidoksissa lähtökulttuuriinsa (Clarke et. al 1983, 13,32-33). Tämän ilmiselvän kahtiajakoisuuden ratkaisee käytettävissä olevien voimavarojen epäsymmetrisyys (Giddens 1984a, 152-153), mikä selvästi määrittää nämä kaksi kulttuurin tasoa myös vaikutusvoimiltaan aivan eritasoisiksi, vaikka teoriassa vaikutussuhteita voitaisiin käsitellä kaksisuuntaisina.

Tämän vallan epäsuhdan suorana seurauksena on vallan diskurssin tunkeutuminen läpi yhteiskunnan kulttuurin (2). Näin vallassa oleva osapuoli hegemoniallaan omien rakenteittensa kautta luokittelee ja määrittelee muuta maailmaa. Tutkimukselle tämä on ilmeinen ongelma, sillä ei-aiotut seuraukset, tiedostamattomat olosuhteet ja ääneen lausumattomat taidot rajoittavat toimijan ymmärrystä sosiaalisesta maailmasta, ja sitten taas tiedostamaton motivaatio rajoittaa itsensä ymmärrystä (Bhaskar 1982, 286).

3.1.3. Arvot, yhteiskunnallinen muutos ja selittäminen

Alakulttuuri ja kontrolli siis ilmenevät sekä kokemuksellisella että poliittisella tasolla ja ovat yhteydessä käyttäjän käyttöarvojen kautta, mitkä realisoituvat ryhmän käyttötapana yhteiskunnallisessa toiminnassa. Useissa yhteyksissä on jo todettu yhteiskunnallisen kontrollin moraalinen lähtökohta (esim Kontula 1988, 63), ja yleisemminkin yhteiskunnallinen järjestys on koettu yhteiskunnan perustavaksi ongelmaksi.

Tämä on ollut myös sosiologisen selittämisen perinteinen lähtökohta. Esimerkiksi parsonsilainen funktionalismi lepää teoreemalla, jonka mukaan moraaliset arvot, joihin yhteiskunnallinen solidaarisuus perustuu, ovat myös persoonallisuuden motivoivia elementtejä (Giddens 1984b, 157). Tämä selityspenite ei ole puolestaan kyennyt selittämään yhteiskunnan muutosta toimijoiden kulttuurisena kyvykkyytenä, vaan se on jouduttu selittämään toimijoiden "selän takana" tapahtuvana evoluutiona. Kukaan ei ilmeisesti enää kiistä kulttuurisen kehityksen asemaa yhteiskunnan kehittymisessä. Ainoastaan yhteiskunnan rakenteisiin pohjautuvan "kitkan selitysmallit" ovat luonteeltaan poliittinen ongelma, eli ovatko konfliktit viime kädessä yksilöiden vai yhteiskunnan valtarakenteiden aiheuttamia.

Valtasuhteitten kaksisuuntaisuus tarkoittaa nimenomaan sitä, että toimija on yhteiskunnallisissa käytännöissä kulttuuristen innovaatioiden lähde, mutta tätä yhteiskunnallisten toimintojen vastavuoroisuutta rajoittaa nimenomaan vallan

epäsuhta ja etunäkökohtien jakautuminen yhteiskunnassa.

Sosiologisessa selittämisessä tätä on eksplikoinut jako objektiivisuuteen ja subjektiivisuuteen: kova tosiseikka on objektiivinen ja tunne on subjektiivinen, ja objektiiviset tieteet ovat "kovia" ja subjektiiviset tieteet "pehmeitä" (Keller 1988, 11). Tämä on myös hyvin kipeäksi koettu tutkimuksen metodinen ongelma, eli kuinka objektiivinen tiede voi tunkeutua subjektiiviseen kokemukseen. Galtung asettaa ongelman siten, että monissa kulttuurisissa asioissa ei ole todettu olevan suurta vastaavuutta ajatellun ja sanotun välillä (Galtung 1967, 159).

Giddens on taas kritisoinut ymmärtävän sosiologian muotoja niiden sitoutumisesta kieleen, että yhteiskunta olisi kuin kieli (Giddens 1984a, 22-23). Kyntäjä on puolestaan kritisoinut Giddensin näkemystä yhteiskunnan uusintamisesta siitä, että hän hahmottaa sen vain rakenteitten uusintamisena, kun kapitalistisen yhteiskunnan olosuhteissa uusintetaan myös tavaran ja arvon välisiä suhteita eli vuorovaikutusverkkojen, "henkilöstön" ja instituutioiden edustamia itsenäisiä ja vieraita arvoja (Kyntäjä 1986, 86-88).

Mielestäni vallan ja hegemonian kysymysten tunnistaminen tärkeiksi osiksi selittämistä on asettanut yhteiskunnan selittämisen ongelman uusiin puitteisiin, sillä kuinka muuten olisi mahdollista, että yhteiskunnallisten toimintojen innovaattori ei voisi antaa relevanttia selitystä omille toiminnoilleen. Toimijoiden selonteot on enemmän kuin pelkkä todiste; ne ovat sisäisesti suhteessa siihen, mitä ne koskevat. Mutta toisaalta yksimielisyys toimijan ja tutkijan välillä ei ole pätevän selityksen tarpeellinen tai riittävä kriteeri. Ennemmin näyttäisi siltä, että minkä tahansa selityksen tai yleisemmin itseymmärryksen pätevyys suhteessa selityksen (tai ymmärryksen) ajankohtaan voidaan osoittaa toimijan enemmän tai vähemmän sattumanvaraisesti kuvaamien kokonaisvaltaisten kehittyvien elämäntoimintojensa kontekstissa (Bhaskar 1982, 293). Sosiologinen selittäminen vaatii siten ajallisen kehityksen huomioonottamista.

Huumetutkimus on vain yksi esimerkki yhteiskuntatutkimuksen peräänantamisesta yhteiskunnan hegemonialle eli poliittisen diskurssin tunkeutumiselle osaksi tieteellistä diskurssia: perinteisesti tutkimus on kohdistunut pelkästään yksilöiden poikkeavuuteen ja patologisuuteen(3). Vallan epäsuhta aiheuttaa toimijoiden epätietoisuutta oman käyttäytymisensä lainalaisuuksien tiedostamisessa, ja yhteiskuntatieteitten tehtävän tulisikin olla tämän määräytymisen ja tätä kautta

väärän tietoisuuden selittäminen. Tällaisen olosuhteista vapautumisen ehtona Bhaskar näkee sen, että arvojen tulee olla läsnäolevia niissä käytännöissä, joihin sitoudumme. Muuten normatiivinen diskurssi jää utopiatiseksi tai turhaksi (Bhaskar 1982, 298, 306).

Näin siis empiirisen tutkimuksen tulisi ensisijassa kohdistua kaavio 2:n mukaan käyttötapaan, jossa käyttöarvot suurelta osin muodostetaan. Mutta käyttöarvojen muuttumiseen vaikuttavien tekijöiden analysoimiseksi myös käyttötyylit ja käyttömuodot on otettava huomioon; käyttötyylit toimijoiden jokapäiväisinä toimintoina ja käyttömuodot laajempina yhteiskunnallisina ja abstrakteina kokonaisuuksina.

3.2. Teorian ja metodin suhde

Huumeiden käyttö ei ole sen yhteiskunnallisen ongelmaksi määrittelyn takia helppo yhteiskunnallinen tutkimuskohde. Sekä tutkijoilla että tutkittavilla on paljon ennakkoluuloja ja moraalisia odotuksia, joita sitten joutuu selvittelemään kentällä.

Yhteiskuntatieteissä jo itsestäänselvyydeksi muodostunut survey-tutkimuksen kritiikki pitää ko. tutkimustavan perusheikkoutena sen lähtökohtaa, jossa todellisuus esiintyy etukäteen annettuna, ja sitä mitataan poikkileikkauksenomaisesti tilastollisilla välineillä näiden taatessa tieteellisen objektiivisuuden. Tämänkaltaiselle tutkimukselle on ollut ominaista myös rajattujen käyttäjäryhmien tutkiminen, minkä on todettu aiheuttavan saatujen tietojen vinoutuneisuutta ja epäedustavuutta verrattuna koko käyttäjäkuntaan. Yhteiskunnan rakenteiden muutosta ei välttämättä aseteta kyseenalaiseksi tai se kaapataan mukaan positivistisellä evoluutio käsitteellä. Ongelmaksi muotoutuu täten loogisesti poikkeavuus ja tottelemattomuus.

Mutta havainnoinnissa tutkijan etukäteisolettamukset ja omaksutut teoriat myös muodostavat ongelman. Oli havainnointi sitten osallistuvaa tai ei, niin tässäkin tutkija voi omien käsitystensä mukaan kadottaa merkittävän osan toimijoiden itsemääräytymisestä. Tällöin tutkimusta leimaa käyttäjien syiden arvottaminen ja psykologisointi, mutta itse käytön muodoista ei jää mitään dokumentointia.

Giddensin rakenteellista lähtökohtaa voidaan kritisoida myös hänen sitoutumisestaan freudilaisiin psykologisiin rakenteisiin, jotka implikoivat paitsi staattisuutta niin myös teoreettista monismia. Kulttuurin tutkimus taas hahmottaa kulttuurin ryhmäelämän ratana historian läpi sellaisissa olosuhteissa ja käyttäen sellaisia "raaka-aineita", jotka eivät ole myöskään ryhmän omia (Clarke et al. 1983, 11).

Uusi dynaaminen psykologia ja psykiatria ovat tuoneet staattisten seksuaalikäsitteiden tilalle tarkastelun keskiöön ihmisen sisäisen itsetunnon "talouden", mikä pitää sisällään itsetuntoon eri tavoin vaikuttavien asioiden joustavan tasapainottelumekanismien ja ulottuu ihmisen elämänkaaren päähän (Kokko 1985, 100). Yksilön kehitykseen ja elämänselkkuun vaikuttavat:

1) -tietyn ikävaiheen saavuttaminen ja siihen liittyvät "normatiiviset" (iän mukana porrastuvat) tapahtumat,

2) historialliset tapahtumat,

3) tapahtumat, joilla on merkitystä tietyn yksilön elämehistoriassa, mutta joita ei satu kaikille.

Samalla tapahtumalla voi olla hyvinkin erilainen merkitys riippuen siitä, missä elämävaiheessa yksilö on (Tolkki-Nikkonen 1988, 169).

Metodilla olisi pystyttävä täyttämään nämä reunaehdot: sillä olisi pystyttävä kaappaamaan elämiseen olennaisena osana kuuluva dynaamisuus ja vuorovaikutus, ja samalla pitäisi pystyä torjumaan arvojen tutkiminen vain käyttäjien asenteina. Cohen ja Taylor huomasivat pitkäaikaisessa vankilan erityisolosuhteiden tutkimuksessaan päätyneensä tutkimaan niitä menetelmiä, joita ihmiset yleensä pyrkivät käyttämään, kun heidän on tultava toimeen äärioloissa, joissa heidän vakiintunut elämänrytmensä ei päde (Cohen ja Taylor 1986, 47). Tämä asetelma on pätevä myös tavallisen elämän tutkimuksessa, ja etnografinen tutkimusote onkin määritelty, että pääpaino siinä on sen oppimisella, kuinka tutkittavat käsittävät maailmansa ja toimivat siinä; sen merkityksen oppimisella, mikä käyttäytymisen havaitulla kululla on ryhmälle (Agar 1979, 215). Etnografisen tutkimuksen käyttöönotto on lähtenyt siitä kritiikistä, jonka mukaan ns. kovien tutkimusmenetelmien yksipuolinen soveltaminen saa aikaan ymmärtämätöntä sosiaalitiedettä.

Tämä tutkimusote on ollut pohjana kerätessä ja kootessa tietoja 4. lukuun. Tässä vaiheessa tutkimusta ei yleensä ole spesifejä etukäteen asetettuja hypoteeseja, eikä näin ollen mahdollisuutta muodostaa yksinkertaisia selittäviä lauseita. Suhteessa muuhun tutkimukseen etnografinen tutkimusote on sen kuvan tämentäjä, mikä saadaan tilastollisella ja survey-tutkimuksella. Tarkoitus on lähinnä humanisoida sisältöä ja mahdollisesti asettaa esille tulevista uusista seikoista kysymyksiä jatkoselvittelyä varten ja tätä kautta toimia lähtökohtana teorialle (Agar 1979, 212).

3.2.1. Objektiivisuus ja autenttisuus

Vankilarangaistukseni ja sen aikana tekemäni työn myötä käsitykseni perinteisen sosiologisen tutkimuksen ehdoista kehittyivät edelleen. Oleellisin on juuri tutkittavan asema tutkimuksessa. Tämä aihe on jo aikaisemmin noussut normaalia tutkimustyötä tekevien tarkastelunaiheeksi, ja esimerkiksi Kortteinen toteaa omassa työssään, että täytyy siis yksinkertaisesti edellyttää, että haastateltavat "elävät tässä

maailmassa" (Kortteinen 1982, 302). Huomio ei kuitenkaan anna tekijälleen aihetta metodinsa perusteellisempaan remonttiin. Vankilassa rikollisten esittämän oikeus- ja vankilalaitoksen kritiikin yhteneväisyys esimerkiksi Hannu Tapani Klamin, Ahti Laitisen ja Ilkka Taipaleen esittämän kanssa jo (esim. HS 24.7.1988, 27.8.1988, 25.5.1989) riittää asettamaan kyseenalaiseksi tutkijoiden oletettaman tiedonantajien kokonaan "väärän tietoisuuden" ja "totuuden" relatiivisuuden (Kortteinen 1982, 310). Tälle havaitulle ilmiölle täytyy löytyä pätevämpi käsittelytapa sen kaappaamiseksi tutkimukseen.

Objektiivisuus tieteessä onkin alettu nähdä yhä enemmän pyrkimyksenä saada ympäröivästä maailmasta mahdollisimman autenttista ja siksi mahdollisimman luotettavaa tietoa, ja käytettäessä hyväksi mielen ja luonnon yhteisyyttä tämä muistuttaa tiedonhankintamuotona empatiaa eli käytetään avoimesti hyväksi tunteiden ja kokemusten yhteisyyttä haluttaessa ymmärtää paremmin toista ihmistä hänen omilla ehdoillaan (Keller 1988, 127). Tiedon perustelemisen tulisi olla intersubjektiivista ja sen tulee pyrkiä objektiivisuuteen (Niiniluoto 1989, 60-61).

Tutkimuksen objektiivisuuden sijasta puhuisinkin tällä metodologisella tasolla saatujen tietojen oikeellisuudesta. Objektiivisuus tarkoittaa jo itse tutkimuksen relevanttisuutta yhteiskunnalliseen tilanteeseen nähden, mutta sen pohjana on tutkijan luottamus käsittelemäänsä tietoon.

Garfinkel arvostelee yleensä tutkimusten tekijöitä ja varsinkin etnografisten tai kielellisten tutkimusten tekijöitä sellaisissa konteksteissa, joista heillä ei voi olla tietoa ennen tutkimusta tai sen aikana, että heidän kuitenkin tulee valita tulkintamahdollisuuksien vaihtoehtoista. Garfinkel huomauttaakin, että sosiologit, saatukseen käytännön taidot käytännön sosiologian tutkimuksen kohteeksi, käsittelevät käytännön toimintojen rationaalisia ominaisuuksia "antropologisesti outoina" (Garfinkel 1984, 9, 77-78). Tämä tuo esille sen ratkaisevan seikan, että myös sosiologit elävät "tässä maailmassa", ja ero subjektin ja objektin välillä täytyy asettaa uudelleen tarkasteltavaksi.

Sosiologisen päättelyn tunnusmerkki on sen pyrkimys parantaa yhteiskunnan jäsenten puheen ja käyttäytymisen osoittavia ominaisuuksia. Garfinkel määrittää etnometodologian tutkimukseksi osoittavien ilmauksien ja muiden käytännöllisten toimintojen rationaalisista ominaisuuksista jokapäiväisen elämän järjestettyjen taitoa vaativien toimintojen sattuman-

varaisina jatkuvina taitoina. Nämä taidot ovat mielenkiinnon kohteena, ja tarkoituksena on täsmentää niiden ongelmalliset piirteet ja oppia niistä (Garfinkel 1984, 10-11). Näin sosiologin työ määritellään samansuuntaiseksi normaalin oppimisprosessin kanssa.

Metodin ja teorian suhdetta selvittää pätevästi Giddensin esittämä kritiikki Garfinkelin hahmottamasta etnometodologiasta. Keskeinen neuvo etnometodologiassa on, että ne toiminnat, joilla jäsenet tuottavat ja hallitsevat organisoitujen jokapäiväisten asioiden tilanteita, ovat identtisiä jäsenten niiden menettelytapojen kanssa, joilla nämä tilanteet tehdään "selitettävissä oleviksi". Yhteiskunnallisia toimintoja (tarkastelua ja kertomista) suoritetaan samojen tavallisten asioiden merkeissä, joita ne järjestettyinä kuvaavat ja joissa ne sattuvat tapahtumina (Garfinkel 1984, 1).

Tämä vie etnometodologian Giddensin mukaan pois fenomenologiasta, sen kartesiolaisesta subjektiivisen kokemuksen ensisijaisuudesta kohti toimintojen tutkimusta "julkisesti" tulkittuina kielellisinä muotoina. Garfinkelin käyttämä termi "osoittava merkki" kuitenkin viittaa siihen, että sanotulla on erilainen merkitys eri konteksteissa, ja johtaa edelleen siihen, että ilmiön selitettävyyden on molempien keskustelun osanottajien keskinäisen työn kysymys. Kun Garfinkelin mukaan sitten etnometodologiset tutkimukset eivät ole tarkoitettu muotoilemaan tai esittämään parannuksia, niin tällä on kahdenlainen seuraus sosiologialle:

1) tarkoituksena on tehdä yhteiskunnallisten toimintojen selitykset selitettäviksi, mutta ei yrittää "parantaa" viittaavia ilmaisuja niiden teorioiden lailla, jotka yrittävät luokitella ja selittää näitä toimintoja yleisellä tasolla.

2) Tästä johtuen etnometodologia ei erottele omia tutkimuksiaan varten yhteiskunnan maallikkojäsenten sosiologiaa, mitä he tekevät päivittäisessä elämässään, siitä sosiologiasta, jota ammattimaiset yhteiskuntatieteilijät tekevät (Giddens 1984b, 36-39).

Giddens on oikeassa nostaessaan esille Garfinkelin yrityksen asettaa etnometodologia muun sosiologian ulko- tai yläpuolelle: keskeinen väittäminen, että ne toiminnot, jotka tuottavat jokapäiväisen elämän tilanteet, ovat identtisiä toimijan menettelytapojen kanssa, joilla tehdään nämä tilan-

teet ymmärrettäviksi, voi johtaa toisaalta relativismiin ja toisaalta voi tehdä tyhjäksi tarkoituksellisen tai motivoituneen käyttäytymisen analyysin. Näin Garfinkel ei voi mitenkään välttää toimijan ja havainnoijan välisen suhteen kysymyksiä (Giddens 1984b, 40-41).

"Yhteiskunnallinen todellisuus" on suorassa suhteessa vallanjakoon niin jokapäiväisen vuorovaikutuksen kuin globaalien kulttuurien ja ideologioiden tasolla. Giddens määrittelee sosiologisten käsitteiden noudattavan kaksoishermeneutiikkaa:

1) Yleistetty teoreettinen kaavio luonnon- tai yhteiskuntatieteissä on itsessään elämänmuoto, jonka käsitteet on hallittava käytännön toiminnan ilmenemismuotona tuottaen tietyn tyyppisiä kuvauksia.

2) Sosiologia kuitenkin käsittelee maailmaa, joka on jo muodostettu yhteiskunnallisten toimijoiden käsitekehityksissä, ja se tulkitsee niitä uudelleen omilla teoreettisilla kaavioillaan välittäen näin tavallista ja teknistä kieltä (Giddens 1984b, 113, 162).

Giddens on myös tunnustanut sosiologian maallikkokritiikin oikeutuksen (Giddens 1984a: 370). Itse kenttätyössä lausuntoihin tulee suhtautua kriittisesti ja niitä tulee arvioida niiden omilla konteksteillaan, eikä tähän arviointiin ole pätevämpää käytännön välinettä kuin sosiologin käytännön elämän tuntemus. Mutta muiden toimijoiden lausunnot täytyy ottaa pätevien osallistujien lausuntoina. Ongelmaksi silloin nousee näiden lausuntojen asema tutkimusmateriaalina ja toisaalta tutkijan sosiologisen tiedon asema koko tutkimuksessa.

Giddens on aivan oikeutetusti tuonut esille yhteiskunnan instituutioiden vaikutuksen yli yksittäisen ihmisen elämänuralla, ja tällöin on myös aivan oikein asettaa pelkät osallistujien lausunnot ja haastattelut kyseenalaisiksi tutkimuksen ainoana lähdemateriaalina, jos tarkoituksena on yrittää kaapata kokonaisvaltainen kuva yhteiskunnasta ja varsinkin sen muutoksesta. Mutta edellä Giddensin yhteiskunnan uusintamisen konseptiä kritisoitiin sen jäämisestä ikäänkuin "kielen pintaan", rakenteisiin vailla toimijoiden niille antamia merkityksiä ja kehityksessä uusinnettavia arvoja. Toinen kohta on ihmisluonnon filosofisen lähtökohdan ottaminen ikäänkuin empiirisenä tosiseikkana jokapäiväisen elämän rutinisaation selittämisessä.

Tämä toisaalta tuokin esille Garfinkelin ansiot: sen sijaan, että itsekään ottaisin etnometodologiaa yleisenä teoriana, asetan sen kuitenkin omalle paikalleen yleisenä metodina eli ohjenuorana empirian kytkemiseksi yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen. Tässä suhteessa katson etnometodologialla olevan neljä esilletuotavaa piirrettä:

1) Jokapäiväistä tietoa yhteiskunnan rakenteista käytetään tässä ja nyt tilanteitten ajallisen perättäisyyden yli, eli toiminnalla on tietty ajallinen sarjamaisuus ja kulttuurilla rataluonne, ja näiden pitäisi olla myös tutkimustoiminnan perusluonteena (Garfinkel 1984, 68).

2) Tutkimustoimintaan sisältyy yleinen kronologinen harha, eli tutkimus saatetaan vasta jälkikäteen siihen loogiseen muotoon, jossa se on luettavissa, mikä antaa virheellisen vaikutelman toiminnan sovittamisesta valmiiseen ja kokonaiseen teoriaan (Garfinkel 1984, 77-78). Todellinen tutkimus nousee siitä teoriasta, joka näyttäytyy loogisena kentällä saatujen kokemusten valossa, ja tämä esille tuleva teoria puolestaan johtaa lisähavaintojen hankkimiseen.

3) Etnometodologia on täten paljastanut sosiologiseen "kieleen" kätkeytyvää väärää tietoisuutta (Garfinkel 1984, 100-103), mikä on suoraan poliittinen kysymys, koska se on käytännön vallan harjoittamista(4). Sitten tutkimusten pääasialliseksi käyttäytymistä selittäväksi tekijäksi nousee esille tutkimuskohteitten asenteet, ja tutkimus eksplikoituu lähinnä yhteiskunnan hallintoa varten suoritettavaksi tietojen hankinnaksi. Kulttuurin tutkimuksessa tämä on huomattu siten, että maailmaa pyritään luokittelemaan ja järjestämään niiden rakenteiden ehdoilla ja kautta, jotka suorimmin ilmaisevat yhteiskunnassa vallassaolevan etunäkökohdan valtaa, asemaa ja hegemoniaa (Clarke et al. 1983, 11). Juuri hegemonia on vallan näkyvin piirre itse tutkimustyön määräytymisessä.

4) Oman ja toisten menneen toiminnan, tämän hetken tilanteen ja tulevaisuuden näkymien rationalisaatio on keskeinen ihmisten toiminnassa. Tämä ei vain johdu jokapäiväisen elämän vakiintuneista rutiineista vaan myös uusintaa niitä, ja siten yhteiskunnan jäsenet tuottavat vakiintuneet, selitettävissä olevat käytännölliset toiminnot eli jokapäiväisten toimintojen yhteiskunnalliset rakenteet heidän todellisen tekemisensä ajallisen kulun myötä ja "tietäen" yhteiskunnan vain sisältä käsin (Garfinkel 1984, 185).

Sosiologisen metodologian tulee siis vastustaa monismia ja objektivismia, eli yhteiskunnallista toimintaa selitettäessä ei tule pyrkiä puristamaan selitystä yhteen etukäteen päätettyyn teoriakokonaisuuteen. Lisäksi kaikki yhteiskuntatieteitten piirissä rakennetut lukuisat teoriat ovat itsessään osoituksena yhteiskunnan rationalisaation monimuotoisuudesta, ja vain niiden sisäinen luonne edustaa objektivismia ja monismia, mutta ne eivät heijasta sitä niinkään ympäröivästä todellisuudesta vaan edellä mainitusta vallan olemuksesta. Tästä on mielestäni taas loogisena seurauksena, että aidon yhteiskunnallisen tutkimusmenetelmän luonne ei ole tapausherakkyys vaan samansuuntaisuus yhteiskunnallisen toimijan toiminnan radan kanssa. Tutkimuksen ei tule leikata ihmisten elämää yksittäisten teorioiden usein eksplikoiimiin viipaleihin, vaan on pyrittävä rakentamaan toimintojen ja "subjektin poissaolojen" vuo (kts Giddens 1984a, 113).

Tätä ei Garfinkelkään itse eksplikoi selvästi tutkimuksen tavoitteeksi, vaan mielestäni etnometodologiaa on vielä täydennettävä "etnometodologisella vastavuoroisuudella" eli olisi pystyttävä kaappaamaan samoilla havainnointimenetelmillä valtasuhteet molempiin suuntiin, hallittuihin ja hallitseviin. Bhaskar asettaa yhteiskuntatieteitten kohteeksi vapautumisen (Bhaskar 1982, 306), ja etnometodologia on yksi väline tämän tavoitteen toteuttamisessa paljastaessaan väärää tietoisuutta, sen ehtoja ja olosuhteita sekä yhteiskunnan maallikkojäsenien että tieteenharjoittajien piirissä.

Läpikäytyt teemat kiteytyvät tarkasteltaessa tutkimukseen käytetyn ajan yleistä merkitystä. Ontologiset peruskysymykset ihmisen tietoisuuden ja sen kehityksen luonteesta korostivat prosessinomaisuutta ja sarjamaisuutta, ja ne tuovat esille suoraan elämän erilaisten vaiheitten hahmottamisen tärkeyden. Jo tämän tarkastelun nojalla voidaan olettaa, että edellä esitetyt käyttöarvojen komponentit eksplikoituvat eri tavoin esimerkiksi alakulttuurisen kehityksen eri vaiheissa. Näin luvuissa 4 ja 5 niillä voidaan olettaa olevan erilaisia painotuksia johtuen tutkimusten tyystin erilaisista olosuhteista.

Kortteinen on tuonut ajallista määräytymistä esille syvähaastattelun 3:nä eri vaiheena (Kortteinen 1982, 295-298), joitten huomioiminen ei ole kuitenkaan pelkkä metodologinen kysymys tiedon validisuuden arvioimisessa, vaan mitä auurimmaassa määrin teoreettinen ja poliittinen kysymys. Tämä tulee esille tarkasteltaessa ilmeatyneitä vankilatutkimuksia

joissa arvioidaan sitä, missä määrin vangit ovat valmiita hyväksymään olosuhteensa (esim Lehmikoski 1988 ja Järvinen 1988a). Voitaisiin tarkastella, missä määrin vankeuden kokeminen hahmottuu samankaltaisten vaiheitten kautta, eli tällaisen arvioinnin voidaan katsoa olevan sidoksissa arvioijan omaan elämänvaiheeseen sekä myös luotuun tutkimussuhteeseen. Näin siis käytetty aika ei ole pelkkä tutkimusresurssi, vaan jopa teoreettinen kannanotto.

Nämä metodologiset tavoitteet ovat siis kehittyneet tämän hetkiseen asuunsa luvun 5 aineiston keräämisen myötä. Luku 4 taas leimaa etnografinen tutkimusote ja sen eksploraatiivinen luonne kokonaisuuden hahmottamisessa: etnografialla on pureuduttu käytön luonteeseen ryhmäkontekstissa, ja itse teksti on kirjoitettu vuonna 1984. Etnometodologialla on taas pureuduttu syvemmälle yhteiskunnallisiin toimintoihin ja alakulttuurin ja kontrollin vuorovaikutukseen, ja luku 5 syntyi keväällä 1989. Tavoittelemaani vastavuoroisuutta on ollut kuitenkin käytännössä hankala toteuttaa, sillä esimerkiksi poliisien ja vankilaviranomaisten psykologisten testien ja muiden vastaavankaltaisten dokumenttien saaminen on mahdotonta. Johtopäätökset ovat sitten tehty viimeisenä, ja niissä yritetään koota esilletulleita asioita yhtenäisen teoreettisen kokonaisuuden puitteisiin.

3.2.2. Kenttämenetelmät

Etnografisella tutkimuksella onnistuttiin hälventämään huumeidenkin tutkimuksesta poikkeavuuden ja patologisuuden taustaoletuksia. Mutta tällä tutkimusotteella on myös onnistuttu selvittämään tutkimustilanteisiin liittyviä taustaoletuksia, joista tärkein on tiedon luotettavuus hankittuna joko kadulla tai sitten laitoksissa. Juuri laitoksissa suoritettavien tutkimusten etuna on pidetty saavutettavaa tutkimuksen kontrollia ja sen mukana oletettua suurempaa tietojen objektiivisuutta. Tämän vastasuuntaukseksi sitten kehittyi luonnollisen kontekstin painottaminen, jonka oletettiin takaavan tietojen luotettavamman todenperäisyyden. Näiden kahden tutkimussuunnan tietojen vertailtavuus monissa tärkeissä kohdissa toi kuitenkin esille sen suhteen merkityksen, mikä tutkimustoiminnassa syntyy yhteiskuntatieteilijän ja tutkittavan välillä: onko suhde symmetrinen vai epäsymmetrinen. Symmetrisessä vuorovaikutusuhteessa kumpikaan osanottajista ei yksinään kontrolloi vuorovaikutuksen alkamista eikä kumpikaan yksin ratkaise erimielisyyttä, vaan siitä neuvotellaan. Näiden tilanteitten erottelu on hyödyllinen tarkasteltaessa tutkimustrategiaa että myös laajempia kysymystenasetteluja. (Agar 1977, 143-155).

Omassa työssäni "kadun" ja laitoksen ero häviää siinä, että en ollut 5. luvun vankilassa ulkopuolisena tarkkailijana tai ylhäältä alas suuntautuvana tutkijana, vaan tasaveroisena yhteisön jäsenenä, vankina. 4:n luvun suoritusajankohtana en myöskään itse kokenut olevani mitenkään kulttuurisesti vieras ympäristölle, vaan opettelemassa siirtolaisena uuden maan kulttuuria ja tapoja, mikä oli kaikille tutustumilleni suomalaisille ollut luonnollinen lähtökohta. Näihin asemiin sisältyy omat etunsa ja huonot puolensa. Pätevänä vankiyhteisön jäsenenä tutkijalla on kuitenkin huonot mahdollisuudet tutkia laitosten byrokratiaa ja valvontaa eli kontrollia, sillä hän on myös sen kohde. Tämä asema sitten toisaalta tarjoaa tarkasteltavaksi kontrollin vaikutukset sellaisesta näkökulmasta, johon ulkopuolinen ja varsinkin ns. "asiakasnäkökulmaa" tavoitteleva tutkija ei pääse. Sama kahtiajakoisuus vallitsee Tanskan aineistossa: ulkopuolinen tarkkailija ei välttämättä osaa tehdä eroa itselleen uusien emokulttuurin ja alakulttuurin välillä, mutta juuri oman opetteluaseman johdosta hän on myös kokemassa näiden välisen vuorovaikutuksen dynamiikkaa.

Tärkeimpänä luottamusta ja tätä kautta luotettavuutta lisäävänä tekijänä tutkimustyössä pidän työhön käytettyä aikaa. Ihmisen kokemaan todellisuuteen tutustuminen on pohjimmiltaan prosessinomainen tapahtumasarja. Myös toimintaa havainnoitaessa ihmisten oma suhtautuminen toimintaansa tulee esille vasta myöhemmässä vaiheessa, kuten myös tietyn toimintamuodon suhde toimintojen kokonaisuuteen. Pohjimmiltaan kyse on siis toiseen ihmiseen tutustumisesta, jolloin tutkijan subjektiiviset ominaisuudet nousevat esille. Kuitenkin tämä kaikki tapahtuu tietyn tutkittavan ongelmakokonaisuuden puitteissa, ja esille nousevat subjektiiviset ominaisuudet on otettava tärkeänä tutkimusmateriaalina eikä vältettävänä "jäännöstekijänä".

Sama ajan merkitys korostuu myös "poissaolon" hetkien tarkasteluun: yhteiskunnallinen toiminta ei ole pelkästään vuorovaikutusta ihmisten välillä, vaan myös instituutioiden ja kulttuuristen muodostumien vaikutusta. Laadullisten menetelmien kritiikissään Silverman tuo esille kaksi erityistä vaaraa käytettäessä "luonnollisesti ilmenevää" materiaalia:

1) "Luonnollisesti ilmenevä" materiaali voi saada luonnottoman statuksen - tällöin on otettava huomioon se seikka, että kaikki materiaali on päättelytapojen kautta välittyntä. Tähän Silvermanin esittämään kohtaan liittyy oleellisesti se, että kaikki sosiologiset käsitteet ovat tutkijoiden luomia, eivät luonnossa ilmeneviä olioita itsessään.

2) Haastatteluselonteot voivat sokeuttaa vahvuudellaan ja pakottavalla luonteellaan - näihin sisältyy voimakkaita kulttuurisia voimia, eikä niitä pidä käsitellä yksinkertaisina selostuksina tapahtumista, joita trianguloidaan muiden selontekojen ja huomioiden kautta (Silverman 1988, 265).

Ihmisten käsittäminen kulttuurisesti tyhmiksi (Garfinkel 1982, 66-68) on ollut se perinteinen taustaoletus tutkimusongelmien muotoilussa ja käsittelyssä: ihmisten ei katsota olevan selvillä omien toimintojensa kytkeytymisestä yhteiskunnan laajempiin kokonaisuuksiin. Mutta vuorovaikutusta ja merkityksiä ei pidä myöskään rakentaa yksinomaisesti ihmisen mielen kautta kohottaen ihmistä "sankarisubjektiksi" (Mäkelä 1985, 213). Itse tunnustan olevani tässä suhteessa kulttuurioptimisti, mutta koen myös tämän kytkeytymisen ongelmallisuuden tärkeäksi tutkimuskohteeksi. Pohjimmiltaan ihminen pyytää antamaan pätevää tietoa omaasta elämästään, ja tämä onkin perustana molempien töitteni tiedonhankinnalle.

Eksplisiittiseksi tämä kantani muodostui juuri kootessani 5. luvun materiaalia, ja myös muussa vankilatutkimuksessa on päädytty paljon aktiivisempaan kuvaan ihmisestä ympäristönsä luojana, vastustajana tai muokkaajana, kuin mitä normaaliin ympäristöön sopeutuneitten kansalaisten tutkiminen välttämättä voi tuoda esille (esim Järvinen 1988b, 274-275).

Huumeiden käytön tutkiminen aiheuttaa erityisiä ongelmia liittyen tiedon saantiin ja luotettavuuteen:

1. Tutkittava toiminta on laitonta, ja rationaalisesti toimivat ihmiset eivät oletettavasti hevin paljasta poikkeavia saatikka laittomia aktiviteettejään. Tanska on siinä suhteessa sovelias maa tutustua kannabiksen käyttökulttuuriin, että hashiksenkäyttö ei ole laitonta ja polttajia ei pidetä narkomaanina, ja siksi sitä ei tarvitse salailla. Vankilassa taas tavatut ihmiset ovat saaneet tuomion jostakin aiheeseen liittyvästä rikoksesta, eikä sitä puolta tarvitse siinä mielessä peitellä. Käyttö taas on edelleen laitonta. Molemmat ympäristöt on tässä tutkimuksessa otettu luonnollisina ympäristöinä niiden omille kulttuurisille muodoille, ja näin syntyy myös selvä vertailuasetelma.

2. Oman vaikeutensa muodostaa läsnäolon vaikutus havainnoitavaan kohteeseen, mitä ei koskaan voi välttää, mutta saatujen tietojen ja muodostuneiden käsitysten oikeellisuutta voi testata vertaamalla eri tahoilta saatuja tietoja keskenään. Perinteisesti tämän ongelman toiseksi puoleksi on luettu ns. halo-efekti eli tutkijan samaistuminen tutkittavaan kohteeseensa. Tämä on samalla etnografisen ja etnometodologisen metodologian erottava näkökanta. Etnografisessa tutkimuksessa tutkijan teorioiden tuntemus toimii ajatusten ja esille nousseiden seikkojen jäsentäjänä mutta ei ensisijaisesti ohjaa tutkimuksen kulkua (Soloway ja Walters 1977, 160-161). Etnometodologisesta näkökulmasta tätä kritisoitiin mutta samalla tuotiin esille tutkittavien oman sosiologisen tiedon ja myös skepsiksen tärkeyttä aineiston luotettavuuden takaaajana, mikä vähentää Silvermanin 2. kohdan ankaruutta, ja joka paljastuu ajan myötä tuntemisen syventyessä. Tähän mielestäni myös Kortteinen viittaa havaitsemillaan haastatteluvaiheilla (Kortteinen 1982). Etnometodologisena lähtökohtana onkin se, että tutkija oppii tutkimuksensa edistyessä näkemään ja havaitsemaan tutkittavien oman sosiologisen tiedon heidän toimintojensa taustalla. Tämä entisestään korostaa ajan merkitystä tutkimuksellisenä resurssina.

3. Laittomuuden takia ilmiöstä ei ole saatavilla tekijöiden omaa dokumentointia, vaan työ täytyy perustaa pitkälti läsnäoloon ja havainnointiin eleyissä tilanteissa, ja tällöin ongelmaksi muodostuu suoran toiminnan ymmärtäminen. Tähän olen hakenut tukea case-study tyyppisestä tutustumisesta joihinkin henkilöihin ja vapaamuotoisista haastatteluista sen jälkeen, kun olen oppinut tuntemaan haastateltavani.

Havainnoinnin tarkoitus on toisten ihmisten käyttäytymisen oppiminen, mutta sille sokeutuminen vaatii lisäksi muita apuvälineitä. Jonkinmuotoinen päiväkirjan pitäminen ja muun ko. ajankohdan materiaalin kerääminen auttaa pitämään mielessä, mitä kulloinkin on ajatellut ja kokenut. Toiseen ja kolmanteen kokemaani kenttätyöongelmaan olen hakenut tukea keskusteluista ja pienimuotoisista kyselyistä tiettyjen teemojen ympärillä, tapaamieni ihmisten suosittelemista kirjallisista lähteistä, oikeudenkäyntipöytäkirjoista, talteenottamistani lehtileikkeistä ja kirjeistä, joita olen saanut vuosien mittaan.

Toisten ihmisten toiminnan ymmärtämistä syventää suunnattomasti case-study tyyppinen lähestyminen joihinkin avainhenkilöiksi kokemiinsa ihmisiin. Tällaisiksi on molemmissa tutkimuksissa tullut sekä ikäänkuin puolittettuja ihmisiä toisten henkilöiden kautta, mutta jotka olen kokenut arvokkaiksi heidän tietojensa ja kokemustensa takia että ihmisiä, joihin olen tutustunut syvemmin puhtaasti inhimilliseltä enkä vain tiedonintressin pohjalta.

Tutustumisen jälkeen voi suorittaa vapaamuotoisia haastatteluja omien käsitystensä oikeellisuuden tarkastamiseksi, sillä varsinkin tällöin voi jo luottaa saatuihin vastauksiin sekä arvioida suurella varmuudella niiden relevanttisuutta muuhun materiaaliin nähden. Tämä kaikki vaatii jonkin asteista vapaata mielikuvitusta ja joustavutta tilanteitten mukaan. Ideaaliksi olisikin löytää kulloinkin käyttämiensä menetelmien ja havainnoitavien tilanteitten ja tapahtumien kulun mahdollisimman suuri vastaavuus. Tämä ei kuitenkaan tarkoita menetelmien kohdespesifisyyttä, vaan luonnollista tilannetaajua olla hiljaa oikeissa paikoissa ja taas utelias toisissa.

Esimerkiksi uusiin ihmisiin tutustuminen normaalissa elämässä on yksi tällainen menetelmä, jota yhteiskuntatieteissä kutsutaan lumipallo-otannaksi. Tämä on ollut tiedonkeruun pohjana 4. luvussa, ja voidaan tyypitellä, että tutkittavan

ongelmakokonaisuuden kannalta se tuo ratkaisun kahteen seikkaan:

1. Tällä aineistonkeruutavalla seurataan suhteiden verkkoa, ja se tuo esille esille ryhmien rajoja. Näin voidaan samalla päästä sisälle ryhmäkäyttäytymiseen käyttökulttuurissa, mikä on oletettavasti oleellinen välitystekijä arvojen ja tapojen leviämässä.

2. Näin seurataan myös luonnollisesti tilanteitten ja tapahtumien vuota. Käyttökulttuuriin liittyy olennaisesti tilanteitten hahmottaminen, sillä oletettavasti käytön arvot eksplikoituvat eri tilanteissa osana sosiaalista kanssakäymistä.

Vastauksena ensimmäiseen edellä esitetyistä huometutkimukseen liittyvään ongelmaan on näitten töitten tietoja kerätty juuri niiltä alueilta, jotka yleisesti koetaan perusongelma-alueiksi eli Kööpenhaminasta ja suomalaisesta vankilasta. Tanskan vapaaksi koetussa ilmapiirissä käyttöä sääteleväksi tekijäksi nousee määräävästi esille käyttäjän oma kontrolli. Aineistonkeruuseen tämä vaikuttaa siten, että tutustuminen ihmisiin on luontevaa eikä vaadi mitään varsinaisia erityiskykyjä.

5. luvussa otannasta ovat päättäneet kontrolliviranomaiset ja tähän tutkimukseen tullut otos kattaa vuosina 1986-1989 Suomessa vankilaan tuomittuja huumerikollisia ja myös muista rikoksista tuomittuja huumeiden käyttäjiä. Vankilassa konflikti alakulttuurin ja virallisen kontrollin välillä on selvästi eksplikoitunut: vankilaan joutuneet huumeidenkäyttäjät ovat yhteiskunnallisesti ongelmaksi koetun ilmiön ytimessä, ja toisaalta yhteiskunta soveltaa heihin suoria kontrollitoimenpiteitä. Suhtautuminen viranomaisiin ja yleensä heitä edustaviin ihmisiin on tämän kokemuksen värittämää. Minut itseni tuomittiin vuoden 1986 alussa ja samankaltainen kohtalo ja kohtelu luo itsessään tuttavuus-suhteita, ja vankiloissa vietetty aika syventää näitä sitten lisää ja toisaalta tuo esille muut mahdolliset pakkolaitoksen kuviot. Kussakin jutussa tuomituilla on usein omat valmiit ystävyys- tai tuttavuussuhteet eli yhteen tutustuminen saattaa siten kosketuksiin muidenkin kanssa. Näin myös kukin oikeusjuttu tulee tarkasteluun kokonaisuutena, eikä sitä tarvitse koota niin monista palasista, kuin jos kaikki olisivat vain erillisiä yksilöitä.

Varsinaisten oikeudellisten tapahtumien selvittäminen ei ole varmaan ylivoimaista ulkopuolisellekaan, mutta on luonnollista, että vain vankilassa asumalla pääsee mukaan varsinaiseen ryhmätoimintaan sisälle. Laitoksissa laitosjärjestys rytmittää asukkaiden elämänjärjestystä, ja alakulttuurinen toiminta on mahdollista niinä lyhyinä ovien aukioloaikoina. Silloin on mahdollista saada tietoa siitä, mitä laitoksessa varsinaisesti tapahtuu, ja tämä aikajaksojen lyhyys taas korostaa tiettyjen avainhenkilöiden tuntemisen tarvetta. Päällisin puolin voi vaikuttaa siltä, ettei mitään tapahdu, mutta kuitenkin vankien alakulttuuri toimii, ja siihen tutustuminen autenttisesti eletyissä tilanteissa vaatii jonkinlaisen hyväksymisen.

Tutkimus itsessään johdatti 5. luvussa tarkastelemaan myös laajempia aiheita, kuin pelkästään käyttöä, ja niin nämä kaksi lukua yhdessä ovat ikäänkuin katsaus 80-lukuun, joka vielä historiallisella ja institutionaalisella katsauksella sijoitetaan osaksi laajempaa kehitystä.

4. luvussa päähuomio säilyy vielä hashiksenkäytössä näistä laajennuksista huolimatta. Paitsi että se on huumeongelmaksi koetun ilmiöjoukon keskiössä, niin itselläni on omakohtaisia kokemuksia vain hashiksenkäytöstä. Tämä ei tietenkään ole mikään välttämättömyys, kuten asia voidaan todeta esimerkiksi Suomen korkeatasoisesta alkoholitutkimuksesta, mutta tiettyä etua katson siitä kuitenkin koituvan varsinkin käyttäjien elämyksellisiä ilmaisuja arvioitaessa.

5:ssä luvussa tämä rajautuminen yhteen aineeseen ja sen käyttökulttuuriin ei enää ollut relevanttia, vaan mukaan on täytynyt ottaa laajemmat vuorovaikutussuhteet. Syyt tähän tulevat esille itse luvussa mutta tämä tarkoittaa sitä, että tarkastelu kattaa useammanlaisia ryhmiä ja alakulttuureja ja se laajenee alaltaan verrattuna 4. lukuun. Lisäksi tehdyn työn myötä omat havainnointitaidot ja itse teoriakin kehittyvät, mikä taas johtaa yhä uusiin aiheisiin ja kysymyksiin. Tämä metodologinen hienontuminen tutkimusprosessin kuluessa aiheuttaa esilletulleiden teemojen eksplikoitumista suoraan keskusteluiksi, ja niin myös erilaisista tilanteista alkaa saada yhä enemmän irti. Vuorovaikutus oman kehittyvän teorian kanssa syvenee ja johtaa edelleen uusiin kirjallisiin lähteisiin aiheuttaen taas lisää kysymyksiä. Lisäksi juuri 5. lukua kirjoittaessani keskustelut tutkittavien kanssa syvenivät kohti käyttäjien sosiologista tietoa omasta elämästään, ja tämä ohjasi edelleen oman tekstini kehkeytymistä.

3.2.3 Tutkimusaineisto

Kun käyttöarvot manifestoituvat käyttötapana ryhmän kielessä ja toiminnassa, niin tällöin ryhmädynamiikka on keskeinen kuvauksen kohde, eikä niinkään yksittäiset kommentit vaikka niiden avulla tätä kuvausta joudutaankin rakentamaan. Käyttöarvojen komponentit ovat tämän kuvauksen perusulottuvuuksia vaikka niistä ei olekaan tehty suoraan jäsentäviä otsikoita eri lukuihin. Ryhmädynamiikan ohella käsitellään siksi myös laitosten ja instituutioiden toimintaa ja lukujen edustamien erilaisten olosuhteiden valossa tarkoituksena on suorittaa näiden komponenttien vertailua.

Olen pyrkinyt tavoittamaan kummankin luvun aiheen kannalta keskeisiä henkilöitä mutta laajemman käsittelyn takia myös eri ryhmien reunoilla ja ulkopuolellakin olevia. Tutustutuani näitä aiheita käsittelevään kirjallisuuteen (huumeidenkäyttäjät 1980 luvulla: Kontula 1986 ja 1988, Hakkarainen 1987a, Heinonen 1989 ja Vankila: Lehmikoski 1988 ja Järvinen 1988a ja b) ja verrattuani tarkastelemiani ryhmiä niissä edustettuihin, pidän aineistoani täysin vertailukelpoisena niiden esittämiin ja siten edustavina ja myös tekstissä esille tuotuja vertailuja relevantteina. Tämä myös johtaa siihen, että näitä metodisia seikkoja tulee esille itse tekstin yhteydessä, missä enemmän luonnehditaan tavattuja tai haastateltuja ihmisiä. Tarkasteltaessa 1980 luvulla tehtyjä huumeiden käyttäjiin kohdistettuja tutkimuksia voidaan havaita, että tämä työ kohdistuu kuitenkin pieneen vähemmistöön Suomen käyttäjäkunnasta. Ongelmaksi määritellyn ilmiöjoukon kentässä ovat he ongelman ydintä ja siksi yhteiskunnalliseen tilanteeseen suhteutettuna relevantteja, ja täten tutkimusaineiston voidaan sanoa edesauttavan tämän tutkimuksen objektiivisuutta ja edelleen esilletuotavien asioiden informatiivisuutta.

Työn tarkastelu on aiheensakin takia rajautunut ja rajattu käyttäjä- ja vankiryhmiin. 4:ssä luvussa tarkoituksena on ollut tiettyjen teemojen esille nostaminen ja tähän on mielestäni riittänyt valikoituneen tiedonantaja aineiston tuomat tiedot. Otantaryhmien parametrien yleistämisellä ei voida katsoa olevan mitään mieltä tässä yhteydessä, ja siten myös erilaiset tunnusluvut, kuten keskiarvot, ovat jääneet pois.

5:ssä luvussa taas tarkastelun keskiössä on tiettyinä ajanjaksona tuomitut humerikolliset ja tällöin edustavuus jää tavallaan tutkijan vaikutuspiirin ulkopuolelle: suurin osa

Suomen huumeri-köksistä käsitellään Helsingissä, ja vankilaan tuomitut joutuvat odottamaan hovioikeuden päätöstä Turun lääninvankilaan, missä on lisäksi Varsinais-Suomessa tuomittuja. 5:n luvun tutkittavat edustavat siis Suomessa vankiloihin tuomittuja käyttäjiä ja myös muuten katson vankeusprosessin olevan sen verran yleisen kokemuksen, että tietyistä toiminnallisista eroavuuksista huolimatta Helsingissä ja Turussa suorittamani ongelman tarkastelu ja hahmottaminen on yleispätevä. Ei myöskään kukaan haastattelemani vanki osannut sanoa tähän mitään erityistä vastaväitettä, vaikka olen yrittänyt tarkastella asiaa usealta eri kannalta. Myös Lehmikoski tuo tutkimuksessaan esille kahden eri laitoksen välisiä eroavuuksia mutta perustelee oman työnsä sillä, että vankila totaalisenä laitoksena muodostaa oman kulttuurillisen maailmansa (Lehmikoski 1988, 26-29, 67-69).

Kerääntyneen materiaalin tallentamisessa olen soveltanut Anselm L. Straussin hahmottamaa yhteiskuntatieteellisen tiedon laadullista kokoamisen menetelmää, jota hän itse kutsuu perustelluksi teoriaksi (Strauss, 1988). Mikään teoriahan se ei ole, mutta hänen eksplikoimansa tietojen käsittelyvaiheet, jatkuva muistointi, jatkuva vertailu ja integrointi ovat käyttämisen arvoisia. Hänen "teoriassaan" on selvä aukko yleisen teorian ja metodologian välillä, enkä olekaan käyttänyt sitä niinkään tutkimuksellisenä näkökulman osana, mutta hänen käytännön neuvonsa kurovat tehokkaasti umpeen sitä kenttämateriaalin ja metodologian välistä aukkoa, mikä on niin yleinen metodologiaa käsittelevässä kirjallisuudessa. Tehdyillä muistioilla on myös ns. kenttähypoteesien asema siinä vaiheessa tutkimusta, jolloin varsinainen teoria voi olla hyvinkin kaukainen idea, ja samalla ne korvaavat sähköiset välineet, joita en ole voinut olosuhteitten takia käyttää.

Alussa mainittiin jo, ettei aiheen käsittelytapa itsessään vaadi yksittäisten lausunnonantajien erottelamista ja tämän lisäksi aiheen arkaluontoisuus molemmissa luvuissa aiheuttaa sen, ettei lausunnonantajista ole esitetty minkäänlaisia koodeja vaan ehkä luonnehdintoja siitä, minkälaisista ryhmää kommentti aina edustaa.

4. Suomalaiset hashiksenpolttajat Tanskassa

Tanska on jo sijainniltaan erityisasemassa Pohjoismaiden ja muun Euroopan siltana. Vuosisatojen ajan se on ollut erilaisten kulttuurivirtausten kauttakulkumaa muihin Pohjoismaihin ja on myös itse huomattava eurooppalaisen kulttuurin keskus. Tämä kulttuuristen innovaatioiden malli pätee myös huumeiden käyttökulttuureihin, jotka keskittyesään Kööpenhaminaan tekevät tästä kaupungista myös mielenkiintoisen kannabiksen käyttökulttuurin tarkastelupaikan. Vaikka Suomessa on ollut perinteisesti ns. vahvojen huumeitten väärinkäyttöä, niin yleisesti hashiksenpolton katsotaan tulleen meille pääasiassa Tanskan kautta (esim Lindfors ja Salo 1988a, 64).

Hashiksen hallussapito on virallisesti laitonta mutta sen käytöstä ei rangaista. Yleensäkin rangaistusasteikko on huomattavasti lievempi kuin Suomessa, ja käytännössä ilmapiiri on suvaitsevainen. Lisäksi Kööpenhaminassa sijaitsee paljon huomiota herättänyt Kristiania, vuonna 1971 armeijalta tyhjäksi jääneeseen vanhaan varuskuntaan perustettu vapaakaupunki, missä hashiksen käyttö ja myynti on täysin avointa. Muitten pohjoismaitten viranomaiset syyttävätkin Tanskan viranomaisia liian sallivasta suhtautumisesta alueeseen, onhan sen pysyvyys ollut kiinni sen statuksesta sosiaalisena kokeiluna, mutta Kööpenhaminassa on alueita, joilla huumekauppa ja muut sosiaaliset ongelmat ylittävät Kristianian. Lisäksi Tanskan viranomaiset ovat täysin oikeutetusti arvostelleet muita Pohjoismaita omien ongelmiansa työntämisestä Tanskaan tiukalla sosiaalisella kontrollillaan.

Tanskassa asui vuoden 1983 tietojen mukaan noin 3500 suomalaista, joista arvioiden mukaan muutamia kymmeniä olisi narkomaaneja (Paukkala 1984, 2-4). Lasse Murto arvioi vuonna 1982 suomalaisia päihdeongelmaisia olleen 200-300, mutta hän toteaa näillä alkoholin olevan hallitsemampi ongelma kuin huumausaineet (Murto 1983, 11,14).

Tanskan poliisin ilmoituksen mukaan vuoden 1983 kolmen ensimmäisen neljänneksen aikana oli suomalaisia karkoitettu huumausainelain eri pykälien mukaan 22 yhteensä 139:stä karkotetusta suomalaisesta (Tanskan rikospoliisin ilmoitus). Ulkomaalaiselle riittää karkoitukseen Tanskasta jo pienen hashismäärän hallussapito.

Toisin kuin Tukholmassa, suomalaiset eivät muodosta siirtolaisten suurinta ryhmää, vaan he sulautuvat muitten kansallisuuksien joukkoon omaksi etniseksi ryhmäksi. Vieras kieli ja kulttuuri saavat aikaan sen, että seuraa ja apua on etsittävä omanmaalaisista ainakin alussa, sillä eri virastoissa ei ole erikseen apua suomalaisille kuten Ruotsissa, ja näin suomalaisuus yhdistää ulkomailla.

Minä asuin Tanskassa 1982-83 reilun vuoden ja tapasin tänä aikana noin 50 siellä asuvaa suomalaista. Suurin osa heistä oli asunut Tanskassa vähintään pari vuotta ja olivat siellä kirjoilla. Edellä annetuista tiedoista tapaamani poikkesivat siinä, ettei yhtäkään heistä voinut luokitella narkomaaniksi ja vain muutamia saattoi pitää päihdeongelmaisena. Tapaamani olisivat itsekin valmiita luokittelemaan itsensä kannabiksenkäyttäjiksi.

Valtaosa tutustumistani ihmisistä oli muuttanut aikoinaan vapaaehtoisesti Tanskaan, parilla oli ollut perässään etsintäkuulutus ja armeijan välttely. Muutama ilmaisi muuttaneensa Tanskaan sosiaalisen tilanteensa takia. Vaikka valtaosa oli siis tullut omasta harkinnastaan, niin silti yleisesti Suomen ilmapiiri koettiin ahtaaksi, suomalainen moraalitilanne huumeita ja niiden käyttäjiä kohtaan toimii myös itsessään ulkopuolisena pakotteena muuttoon. Suurin osa tapaamistani oli polttanut hashista jo Suomessa ollessaan, ja monet olivat tutustuneet Tanskaan ennen lopullista muuttoaan sinne. Täten muutto on merkinnyt vapauden etsintää ehkä runsaamman hashiksenpolton lisäksi.

Valtaosa tapaamistani olivat 25-35 vuotiaita, harva alle 20 tai yli 40 vuotta. Noin 60% heistä oli miehiä, mikä poikkeaa Paukkalan toteamasta sukupuolijaosta Tanskan suomalaisten siirtolaisten keskuudessa, joka olisi 70% naisia (Paukkala 1984, 4). Tämä havainto miesvaltaisuudesta näyttää olevan yleinen huumeetutkimuksessa (esim. Polsky 1971, 163 ja Goldberg 1973, 46). Polttamisessa ovat miehet ja naiset aika tasavertaisia, mutta mitä aktiivisemmasta osallistumisesta sen hankintaan ja välittämiseen on kyse, sitä miesvaltaisempaa on toiminta.

Ansiotöiden ja harrastuksien suhteen tapaamani henkilöt olivat hyvin heterogeeninen ryhmä. Pari miestä hankki elatuksensa myymällä hashista. Muutamilla miehillä ja naisilla oli sen verran työvuosia takanaan, että he saattoivat nostaa työttömyyskorvauksia ja sosiaaliapua useita kuukausia vuodessa. Toisissa säännöllisesti käyvien

ammattit vaihtelivat konttoritöistä sataman raskaisiin lastaus- ja purkutöihin, ja muutamilla palkkatyö ja omat käsityöt vuorottelivat ansiolähteinä. Välimuotona olivat lisäksi ne pari miestä, jotka kävivät satunnaisissa töissä silloin tällöin ja välillä elivät jollakin onnistuneella hashiksen välityskeikalla.

Siirtolaisille ehkä tyypillisesti hahmotin ryhmän edustavan alempaa keskiluokkaa vaikka yleinen elämäntyyli ei edusta mitään keskiluokkaisuutta. Erotessaan kuitenkin tyypillisistä Tanskassa asuvista suomalaisista ja tyypillisestä suomalaisesta päihdeongelmaisesta muodostavat 25 - 35 vuotiaat miehet hashiksen käyttökulttuurin ydinryhmän.

Itsessään he eivät muodosta mitään tarkkarajaista ryhmää yhteisine kanta- tai tapaamispaikkoineen ja ulkopuolisen tunnistettavissa olevine piirteineen, vaan ennemmin he jakautuvat pienemmiksi ystäväpiireiksi, jotka osittain ovat peräisin Suomesta ja osittain ovat Tanskassa kehkeytyneitä, mutta joiden keskinäinen kanssakäyminen tapahtui sekä yhteisen kansallisuuden pohjalta että erilaisissa hashiksen käytön ja hankkimisen merkeissä.

Lähemmin tutustuin 10 henkilöön, joita tutkimuksen kannalta luonnehdin tiedonantajiksi ja yhdyshenkilöiksi, jotka taas omilla tuttavuuksillaan sitoivat nämä erilaiset ryhmät yhteen ja joiden kautta siis pääsin eteenpäin tutustumaan uusiin ryhmiin ja ihmisiin. Muodoltaan tämä ihmisiin tutustuminen on vastaava yhteiskuntatieteissä käytetyn ja edellä luonnehditun ns. lumipallo-otannan kanssa. Niinpä minulla ei ollut mitään erityisiä kriteerejä ihmisten valinnalle, ei mitään sosiaalisia tai muita tunnusmerkkejä, joita otantani olisi pitänyt täyttää, vaan luotin enemmän otantamenetelmäni tuovan esille edustavia ryhmiä.

Esimerkiksi eräänä kesäpäivänä ollessani Kristianiassa istuskelemassa ja seuraamassa ihmisten puuhailua ns. Pusher-streetillä paikalle saapui turistiryhmä. Yksi aikaisemmin tuntemaan oppimani henkilö meni esittelemään heille omia tuotteitaan mutta kun kävi ilmi, että he olivat Suomeen palaavia jonkin seurakunnan työntekijöitä, niin puhe vaihtui suomeksi ja paikallisten olosuhteitten esittelyksi ja Suomen olojen kritiikiksi.

4.1. Kohtaamispaikat - kaksi ryhmää.

Suomalaiset tapaavat toisiaan asunnoissaan, konserteissa, eräissä keskustan ravintoloissa ja kahviloissa sekä eri puolilla kaupunkia sijaitsevilla olutpaikoissa. Nuoremmat käyvät kunnan ylläpitämässä nuorison monitoimitalossa, Husetissa, aivan ydinkeskustassa. Talo on useampikerroksinen vanha rakennus, jonka tiloissa on monenlaista toimintaa ja musiikkia. Periaatteessa hashiksenpoltto ei ole sallittua tiloissa, vaan henkilökunta pyytää siirtymään ulos polttamaan huomattessaan jonkun valmistelevan "paukkuja" (hashis-annos). Niiden vanhempien "tyyppien", joita uudempi rokki ei enää kiinnosta, iltakaljapaikka voi olla eräs laitakaupungilla sijaitseva biljardibaari, jonka henkilökunta katsoo hashiksenpolttoa sormien läpi. Kööpenhamina on tunnettu lukuisista ravintoloistaan ja kahviloistaan, ja kun lisäksi uusia tulee ja vanhoja suljetaan, niin myös suosittu paikat kaupungissa muuttuvat.

Kööpenhaminalle leimallinen paikka on jo edellämainittu Kristiania. Vaikka alueella asuu vakituisesti vain 5-10 suomalaista, on se monille ensimmäinen etappi, ja edelleen siellä tapaa suomalaisryhmiä. Alueella ei olla virallisesti kirjoilla, joten siellä asuvien määrä on aina arviovarainen. Varsinkin kesällä se on sitten monen nuoren turistin ensimmäinen kohde Euroopassa.

Tultaessa kaupungilta alueelle törmää yleensä ensimmäisenä hashiksenmyyjiin ja vähän kauempana portista on talojen väliin jäävä lyhyt ns. Pusher Street, kujan pätkä, jolla vakituisemmat myyjät seisoskelevat ja nojailevat pieniin myyntipöytiin huudellen ohikulkeville turisteille ja asiakkaille tuotteittensa hintoja ja kilpaillen kehumisillaan. Juuri tämä avoimuus onkin herättänyt pahennusta muiden Pohjoismaitten viranomaisissa, mutta yleisesti arvioidaan alueen tyhjentämisen vain siirtävän hashiskaupan kaupungin muille alueille, joilla myydään myös kovia aineita ja joilla harjoitetaan prostituutiota, varastetun tavaran kauppaa, ja jotka ovat lehtien tietojen mukaan ammattimaiten liigojen valvomina ja hallitsemia. Lisäksi kaupunki joutuisi muutenkin vaikeassa asuntotilanteessa tekemisiin noin 1000 uuden asunnottoman kanssa.

Alueella pitemmälle kävellessä voi löytää erilaista pieneteollisuutta, käsityöpajoja, leipomon, kauppoja, muutamia kapakoita, ravintoloita ja konserttipaikkoja. Asumistasoltaan Kristiania on hyvin paljon pohjoismaisesta standardista poikkeava, suorastaan primitiivinen ja epähygieeninen, mutta

paikan yhtenä perusideana onkin ollut vaihtoehtojen vapaus alueella ja näin ihmiset asuvat hyvin erilaisissa olosuhteissa. Tällainen kommuunielämä ei ole Tanskassa outoa, vaan Kristiania on käytännössä vain yksi noin 1000 eri kokoisesta kommuunista, ja Tanskalaisille virkamiehille kovempi pala onkin alueen anarkistisuus: siellä harjoitettavasta liiketoiminnasta ei makseta veroja, ja se on myös monenlaisen vaihtoehtotoiminnan keskus, esimerkiksi nuorempaa punk-sukupolvea edustavat talojenvaltaajat eli BZ:t ovat saaneet tukea Kristianialta.

Myös "haminalaiset" eli Kristianian suomalaiset eroavat omaksi ryhmäkseen muista suomalaisista. Alakulttuurisuus on siellä monessa suhteessa ehdottomampaa kuin muualla kaupungissa. Tämän voi erottaa pukeutumisessa, asumistyyliä ja hasiksenpolttotavoissa. Alueella ei tarvitse peitellä omaa erikoista elämäntyyliään mutta alueelle muuttaminen vaatii myös rohkeutta muuttaa omia tottumuksiaan tilanteen ja olosuhteitten mukaan. Alueen ilmapiiri on otollinen "paukkujen" poltolle.

Itse alueen aktivistit noudattavat hyvin tiukkaa linjaa alueen ja jopa koko aluetta ympäröivän Christianshavnin kaupunginosan pitämiseksi vapaana kovista huumeista, ja toisaalta alueella toimivista myyjistä on kahdenlaisia mielipiteitä, sillä useimpien heistä katsotaan vain hyötyvän paikasta antamatta apuaan yhteisiin hankkeisiin. Kärähtäminen kovista aineista alueella tietää pitkää porttikieltoa ja jopa pahoinpitelyä. Aukkaiden puheen havaittavasta me-hengestä ja siitä, että itse asukkaat pitävät paikkaa ainutlaatuisena koko maailmassa, sijaitsehan se melkein länsimaisen valtion pääkaupungin keskustassa, määrittelisinkin Kristianian jonkinlaiseksi hashiksen käyttökulttuurin keskuspaikaksi. Ilmeisesti kaikkien länsimaisten pääkaupunkien keskuksissa on huumeiden myyntiin erikoistuneita alueita, ja huomauttaisinkin, ettei Kristiania ole mikään huumekeskus, ei ehkä edes suurin hashiksen myyntikeskus Kööpenhaminassa, sillä poliisit valvovat alueen liikennettä ja suorittavat alueella ajoittain suuria ratsioita. Asukkaat vain tuovat ilmi omaa elämänmuotoaan vailla virallisia rajoituksia.

Hashiksenpolttajina "haminalaiset" eroavat sekä polttotyyliiltään että -määriltään omaksi ryhmäkseen. Jo aamulla johonkin kahvilaan kokoontunut ryhmä virittää ensimmäisen chillumillisen, ja päivän mittaan kuluu yleensä useita grammoja jokaisella. Kaupunginosa tarjoaa ravintoloinen ja

kauppoineen melkein kaiken, mitä tarvitaan päivittäiseen elämään ja moni vakituinen asukas ei hevin poistukaan alueelta. Alueen olosuhteet ovat monella tasolla otolliset poltteluun: toisaalta ilmapiiri on sen suhteen vapaa, ja toisaalta se voi olla osoitus taloudellisesta deprivaatiossa, koska joillekin asukkaille alue on ainoa mahdollinen paikka asua puutteineen kaikkineen; alue on tavallaan myös suojapaikka entisille narkomaaneille ja muille yhteiskunnasta syrjäytyneille.

Hashiksenmyynti on myös monelle ainut elanto ja näin sitä joutuu myös puntaroimaan monella tasolla. Tiettyä statusta tuokin se, että tietää missä mitään liikkuu ja pelkästään sillä voi helposti ansaita päivän polttelunsa. Tämä liittyy taas alueen ideologiaan kaupan suhteen, mikä suosii yksityisyrityksiä, ja näin markkinat ovat myös hyvin vaihtelevat. Alueella on paljon myyjiä, jotka tekevät kauppaa sen verran, että voivat saamiensa voittojen turvin elää taas jonkin aikaa, rakentaa alueelle jotakin tai matkustaa jonnekin.

Jos kaupungilla asuvat voitaisiin tanskalaisten mittapuiden mukka luokitella keskiluokkaiseen tai tavanomaiseen elämäntapaan pyrkiviksi esimerkiksi hankintojen suuntautuksessa ensisijaisesti kulutustavaroihin ja muotivaatteisiin, niin muuttaminen Kristianiaan edustaa tällöin täysin vaihtoehtoista elämäntavan valintaa. Täten olisi erotettavissa kaksi toisistaan poikkeavaa ryhmää. On kuitenkin otettava huomioon, että kyseiset valinnat ovat vain osittain tietoisia ja osittain niihin liittyy tilanteen pakkoa. Lisäksi ryhmät ovat runsaasti kanssakäymisissä keskenään. Tätä hyvinkin arvionvaraista eroa sitten korostaa se seikka, että esimerkiksi elintason nousu ei automaattisesti saa henkilöä muuttamaan pois Kristianiasta, ei edes lapsen tulo perheeseen.

4.1.1 Piiput, sätkät ja chillumit

Useiden tapaamieni henkilöiden kokemukset hashiksen poltosta ulottuvat yli 10 vuoden päähän, joten heillä on muistissaan kannabiksen käyttökulttuurin kehitys Suomessa: "Kun mä sain eka kertaa pilveä, niin en edes tiennyt, mitä sillä pitäisi tehdä. Latasin ekaksi piippuun kerroksen tupakkaa ja sitten kerroksen hashista ja sitten taas tupakkaa ja silleen. Toimihan se niinkin"(5).

Monet käyttävät hashista nykyään lähes päivittäin, ja polttamista voisi luonnehtia luonnolliseksi osaksi päivän

kulkua, joka ei itsessään herätä mitään ylimääräistä häiriötä esim. sosiaaliseen kanssakäymiseen, vaan on luonteva osa sitä:" Tehdääs pienet, otetaas neuvoa-antavat jne."

Vuosien myötä polttelijoiden tietoisuus aiheesta on luonnollisesti kasvanut ja käyttötyylit ovat hienostuneet, mutta edelleen piippu on suosituin polttoväline. Sen puhdistamiseen kiinnitetään nykyään paljon huomiota: joka polttokerran jälkeen varsi ja koppa vedetään puhtaaksi piippurassilla tai kierretyllä paperisuikaleella. Lähinnä huvittuneena joku voi vielä muistella karstojen säästämistä piippuun poltettavaksi jonakin pula-aikana, kuten Suomessa on yleisesti tapana vielä tätä kirjoitettaessa.

Paukkuihin sekoitettavan tupakan "grillaamisen" ennen hashikseen sekoittamista sanotaan vähentävän paukkujen tervaisuutta ja nikotiinipitoisuutta ja näin antavan pehmeämmän maun, ja paukkujen valmistus on muutenkin oma rituaalinsa. Hashis leikataan veitsellä pieniksi lastuiksi tai mureniksi tai lämmitetään liekillä ja hienonnetaan sormien välissä rakeiseksi jauhoksi. Eri hashislaaduilla on hieman erilaiset ominaisuudet käsiteltävyyden suhteen, ja ne vaativat hieman toisistaan poikkeavat otteet, jotka kokenut polttelija osaa. Tämän jälkeen hashis ja tupakka sekoitetaan kämmenellä tai jonkin alustan päällä, piippuun laitetaan vähän tupakkaa pohjalle, käyttävätpä jotkut tätä tarkoitusta varten kerättyjä pikkukiviäkin, ja sekoitetut paukut laitetaan kevyellä painalluksella päälle. Yleensä paukkujen valmistaja sytyttää piipun seuraavana vuorossa olevan tarjotessa tulen. Koko toimitus tapahtuu kiireettä, sillä hoppuileminen ei kuulu tyyliin erotuksena esim. amfetamiinin käyttäjien tavasta polttaa hashista. Myös toisten hoputtaminen polttamaan koetaan asiattomaksi intoiluksi:" Olet sä syntynyt jäniksen selässä?"

Kristianialaisten tavat eroavat täysin omikseen. Muuten toimitaan kuten edellä, mutta siellä käytetään yleisesti suoravartista ja isokoppaista chillumia, ja kerralla poltetaan moninkertainen määrä hashista verrattuna siihen, mihin kaupunkilaiset ovat tottuneet. Nimenomaan chillumia poltetaan ryhmässä, sillä kerralla keuhkoihin tuleva savumäärä on varsinkin aloittelijalle pökerryttävä, ja chillumissa yleensä palaa monen normaalin paukun edestä

hashista. Kaupunkilaiset myös kuvaavat polttotapaa tuimemaksi kuin piipulla tapahtuvaa, ja sen arvellaan johtuvan välineen rakenteesta, sen isosta kopasta ja suorasta varresta, mitkä saavat aikaan sen, että keuhkoihin johtuva savu on todella sankkaa. Tyyllillä onkin oma nimensä: "haminan paukut".

Varsinkin kaupungissa asuvat ovat siirtymässä jointtien eli sätkien käärimiseen. Sätkästä sanotaan tulevan ilmavammat savut, eikä tarvitse "maistella pohjia" kuten piippua poltellessa. Se on mukavampi käyttää yksin kotona poltellessa tai kaupungilla liikuskellessa. Yleensä sätkän loppuun laitetaan pelkkää tupakkaa ja pahvista kääritty filteri suodattamaan savuja, ja sitä poltetaan kuten savuketta eli savuja ei vedetä keuhkoihin samalla tyyllillä kuin piipusta henkeen vedettäessä. Polttajat kokevat, että paukut kolahtavat aivan yhtä tyydyttävästi näinkin, mutta sätkästä ei tule ns. häkähähdystä, mikä on seurauksena piipun-savujen pidättelemisestä keuhkoissa.

Vesipiippua käytetään hyvin harvoin, sen käyttö liittyy tiettyihin harvoin tilanteisiin, jossa on muutamia ystäviä paikalla, riittävästi hyvää hashista vesipiippuun ladattavaksi ja jokin erityinen juhlistamisen aihe. Säännöllisesti käytettynä vesipiipusta sanotaan tulevan vettä keuhkoihin, ja vesipiipun viileät savut saavat ainakin aloittelevan helposti nauttimaan liikaa. Vesipiipun vaatimat valmistelut varaavat sen erikoistilanteitten tunnelman kohottajaksi.

Kesän erikoisuus on luontoretkillä sopivaan paikkaan kaivettu maapiippu, kahdesta aivan toistensa viereen koverretusta pikku kuopasta ja yhdestä pullonkaulasta tai putken pätkästä tehty alkeellinen polttoväline, jonka savuja luonnehditaan yhtä viileiksi kuin vesipiipusta tulevia.

4.1.2 Kotona ja kapakassa

Verratessa eri käyttötyylejä keskenään voisi yleisesti todeta, että ne ovat siirtymässä kohti kevyempää polttelua. Hashiksen syönti sinällään tai teehen ja leivonnaisiin sekoitettuna on enää hyvin harvinaista. Käyttäjät kertovat siten nautittuna hashiksen vaikutuksen olevan raskaan ja kontrolloimattomimman. Vaikutus alkaa noin tunnin kuluttua nauttimisesta ja voi kestää useita tunteja ilman, että käyttäjä voi itse siihen vaikuttaa.

Poltettaessa voi kokenut käyttäjä sisään hengittämänsä

savumäärää säätelemällä kontrolloida vaikutusta, ja lisäksi siten saatu tila ei ole yhtä pitkäaikainen, kestäen yleensä puolesta tunnista tuntiin. Itse vaikutuksen vahvuus vaihtelee polttotyylin ja tietysti myös poltetun hashiksen laadun mukaan. Haminan paukut, sisältäessään useita kertoja enemmän hashista, kuin mitä kaupungilla asuvat yleensä laittavat kerralla, kolahtavat myös raskaimmin. Sätjän polttamista verrataan savukkeen polttamiseen: se kyllä kolahtaa muttei huimaa, kuten piipusta tai chillumista vedettäessä, määrittelevät polttajat eroa.

Nämä tyypitellyt polttotavat tietysti vaihtelevat tilanteesta ja yksilöstä riippuen, mutta perusjako kaupunkilaisten ja haminalaisten polttotapoihin on kuitenkin käyttäjien itse esilletuoma. Tämä perusjako tuo uudelleen esille edellisessä luvussa hahmotellun yhteisöllisyyden, mikä korostuu Kristianian asuvien polttotyyliä luoden siitä oman erillisen polttotapansa. Kaupunkilaisten käyttötapa mielestäni kuvastaa osittain muuttuvia arvoja mutta on myös luonnollinen seuraus elämisestä valtakulttuurin keskuudessa, sopeutumista siihen kuitenkin omilla ehdoilla.

Polttajat itse pitävät hashiksenpolttoa sopivana nykyiseen kaupunkielämään, stressinen elämä vaatii jotakin rauhoittavaa ja rentouttavaa vastapainokseen. Eräs toi esille painotuksensa : "Hashis on elämänsuola eikä sen tarkoitus."

Tavallisimmin hashiksenpoltto liittyykin töiden jälkeen rentoutumiseen ja kavereitten kanssa istumiseen illalla. Hyvin harvoin joku kertoi polttaneensa ennen töihin lähtöä tai töiden aikana: "Kun imaset aamulla paukut niin kiireet unohtuu kummasti." Näiden asioiden katsotaan kuuluvan niin eri sfääreihin elämässä, ettei niitä sovi sekoittaa. Kaupungilla eläessään ja asioidessaan on tietysti oltava mukana normaalien ihmisten elämässä, siihen on mentävä mukaan, on "skarpattava".

Tässä suhteessa Kristianian normisto poikkeaa selvimmin kaupunkilaisten normistosta. Siellä on tavallista nähdä esimerkiksi kaupoissa henkilökunnan käyvän välillä polttamassa paukut ja tulevan taas palvelemaan asiakkaita sen mitenkään häiritsemättä kumpaakaan osapuolta. On tosin huomautettava, että Tanskassa ei suhtauduta myöskään oluenjuontiin niin rajoittavasti, kuin meillä Suomessa, ja onkin tavallista nähdä esim. katutyöläisten Kööpenhaminassa kanniskelevan "grønniä" tai "hoffia" ikäänkuin yhtenä työkalunaan.

Konsertit ja elokuvat ovat erityisiä tilanteita, joihin hashiksenpolton katsotaan yleisesti kuuluvan. Tilanteissa, joissa osallistuja on ennemminkin passiivinen seuraaja, hashis laukaisee mielen ja rentouttaa vastaanottajan. "Se herättää ennemmin kuin vangitsee mielenkiinnon jos sitä vertaa alkoholiin". Vanhemmat polttajat kokevat, ettei paukuista tule mitään lisäulottuvuuksia tai muuta sellaista kokemiseen, mutta rauhoittuminen tekee vastaanottavaisemmaksi: " Sosiaalinen jännitys vähentää älykkyyttä ainakin 25%, mutta joku tajunnanlaajennus kuulostaa joltakin kemikaaliautomaatilta tai joltakin".

Yksi nuorempi poltteliija taas perusteli käyttöönsä, että "siitä tulee niin paljon ideoita soittamiseen, ettei välillä pysy itsekkään perässä". Jos itse tajunnanlaajennuskonseptio olisikin hälvenemässä käyttäjien keskuudessa, niin sen suuntaiset ideat kuitenkin elävät vahvasti.

Juuri erilaisissa julkisissa tilaisuuksissa sätkän poltto on huomaamattomampi tapa kuin piipun poltto. Yleensä otetaankin mukaan valmiiksi käärittyjä sätkiä, jottei henkilökunta huomaisi edes valmistusta. Sätjän erilainen tuoksu sekoit-tuukin sitten esim. rock-kahvilan ilmaan.

Sätjän polttaminen on myös yksilöllisempi polttotyyli. Stereotyyppinen käsityshän on, että jengi istuu ringissä ja piipun kiertosuunnallakin on oma etikettinsä, ja hieman tämän tyylistä käyttäytyminen onkin ollut alussa. Mutta vanhempana ilmeisesti erilaiset käyttöpreferenssit nousevat enemmän etualalle. Myös sätkästä voi periaatteessa tehdä vaikka kuinka ison, mutta varsinkin kotona poltellessa siitä tehdään juuri itselle riittävä niin, että sen rentouttava vaikutus tuntuu. Eri paikoissa käydessä ei olla myöskään niin sidottuja näkyvään ryhmätoimintaan.

Yleensä myös ulkona käydessä useimmat juovat, mutta joillekin hashis on täysin alkoholin korvike. On vaikea arvioida tämän perusteella mahdollista passivoivaa vaikutusta, sillä esimerkiksi tanssiminen ei kuulunut kovin arvostettujen asioiden joukkoon, ja tuolloin -80 luvun alussa kovin suosittuja tanssielokuvia pidettiin yksinkertaisesti roskana. Nähdäkseni tässä passivoimisen arviossa on kyse kahden eri käyttäytymismallin vertailusta toisiinsa nähden, sillä havaintojeni mukaan seurustelu ja tuttavuussuhteiden luominen, ulkonakäymisen tärkeä funktio, onnistuu myös hashista poltellessa.

Vastoin yleistä käsitystä kokeneet polttajat kyllä tietävät,

että hashiksenpoltostakin seuraa jonkinlainen krapula. Verrattuna alkoholikrapulaan siihen ei kuulu niinkään fyysinen pahoinvointi tai päänsärky, vaan varsinkin jos on tullut polteltua oikein runsaasti, seuraavana aamuna huomaa olevansa väsynyt, janottaa ja silmät voivat olla tulehtuneet tai niitä vetistää. Tämäkin vaihtelee yksilöllisesti: jotkut esimerkiksi kertoivat, etteivät he näe unia poltettuaan illalla hashista, heidän unitilansa on sen verran syvä. Toisille taas hashis on illalla nautittuna unilääke, he kokevat itsensä rauhattomiksi nukkumaan käydessään, jos ei ole tullut poltettua ennen sitä. Hyvin luultavasti nämä erilaiset koetut oireet ovat paljon kiinni siitä, kuinka piintyneestä tavasta on kyse.

Yleisemmistä ryhmään liittyvistä tavoista on tietenkin suuria yksilöllisiä eroavuuksia: joku käyttää pienikoppaista merivahapiippua, joku kääräisee aina sätkänsä loppuun tupakasta taittamansa pätkän, jollekin ei maistu kuin todella hyvälaatuinen marokkolainen hashis silloin tällöin. Mutta joka tapauksessa hashiksen polttamisesta on vuosien mittaan tullut jokapäiväinen tapa siinä mielessä, ettei se myöskään ole mikään "numero" ryhmien keskuudessa. Sillä ei "kingailla", kuten Suomessa saattaa tehdä, eikä toisaalta polttamattomuutta pidetä arveluttavana tai "hoopona". Kun yhteiskunta suhtautuu siihen liberaalisti, niin myös käyttäjillä on varaa olla liberaali: käyttöä ei koeta mitenkään moraalisesti arveluttavana eikä kukaan sano kokeneensa siitä mitään terveydellistä haittaa sen pahemmin, kuin esimerkiksi tupakan poltosta. Onko sitten käytölle olemassa mitään sosiaalisia rajoituksia ?

4.2. Käytön rajoitukset

Vuosien mittaan käyttäjille on kertynyt kokemuksia, jotka rajoittavat polttamista. Laatutietoisuus on keskeinen tässä. Tietous alalta on karttunut ja kokenut polttaja voi aika nopeasti kertoa aineen alkuperämaan ja laadun tason, eikä kukaan halua polttaa heikkoa tai sotketuksi epäiltyä hashista. Hashiksen sekaan sotkettavista aineista kiertää aika-ajoin erilaisia huhuja ja tositarinoita polttajien keskuudessa, ja yleensä ollaan mieluummin polttamatta mitään epämiellyttäväksi koettua. Yleensä ns. vaaleat laadut ja varsinkin marihuana koetaan kaikista miellyttävimmiksi.

Eräskin kertoi kerran Pakistanissa matkustaessaan nähneensä paikallisen päivälehdessä etusivulla kuvan valtion hashis-

tehtaasta. Kuvassa oli etualalla tiiliä, erilaista muovia ja jätettä sekä tietysti hashista, ja näiden takana oli iso mylly, millä ainekset sitten sekoitetaan keskenään.

Kauan säännöllisesti polttanut tietää myös rajansa, sillä hashiksesta ei koeta tulevan sen kummempaa kolahdusta, vaikka sitä polttaisi kuinka. Tiedetään, että hashiksen poltossa ei ole kuolettavaa annosta, mutta käyttäjät itse kuvaavat tilaa siten, että liikaa poltettaessa tulee vain pökerryksiin, muttei sen korkeammalle, joita englannin kielessä vastannevat termit stoned ja high.

Eri määriä poltettaessa saadaan hashiksesta erilaatuisia kolahduksia: miedot paukut koetaan inspiroivina ja seurallisinkin, keskiraskaat saavat ryhmässä aikaan jo ajatusten kääntymistä sisäänpäin ja keskustelun muuttumisen mielteliäämmäksi, ja kovat paukut saavat varsinkin kokemattoman luopumaan keskustelusta. Liikaa polttamisesta voi olla seurauksena myös huimausta ja huonovointisuutta.

Useiden ystävien ollessa koolla voi tilanne muuttua jonkinlaiseksi kilpapolttamiseksi varsinkin jos tarjolla on useita laatuja, joita pitää "maistaa ja vertailla". Juuri näin kerrotaan ryhmän vaikutuksesta usein poltetun liikaa. Yksinään poltellessa riittää vähempi ja silloin antaa myös edellisten paukkujen "hiipua alas", "asettua" ennen uusien tekemistä. Yksin henkilöt kokevat olevansa ikäänkuin herkempiä hashiksen inspiroivalle vaikutukselle, mutta ryhmässä otetaan helposti mittaa toisesta. Tämän kutsuminen ryhmän painostukseksi ei kuvaa oikein sitä ilmapiiriä, mikä vallitsee ystävien tavatessa.

Kenelläkään ei myöskään ollut erityisiä pyrkimyksiä provosoida tahallaan, vaan jos tiedettiin ettei jossakin paikassa suvaittu polttamista, niin se myös hyväksyttiin. Samoin ketään varauksellisesti suhtautuvaa ei oltu yllyttämässä polttamaan. Kristianiassa suhtautuminen omien arvostusten esilletuontiin on jälleen erilainen. Kauppahan on aivan avointa sivullistenkin katsella, mutta haminalaiset tuovat mielellään esille myös omia mielipiteitään ja näkökulmiaan turisteille, kuten alun esimerkki hyvin kuvaa.

Polttamisen intensiteetti yhdessä ollessa voi jollakin olla seurausta tietynlaisesta ryhmäharhasta tai "sanattoman ymmärryksen" väärintulkinnasta eli koetaan, että muut

kestävät polttamista paremmin kuin itse, ja sitten yritetään päästä samoihin. Tällöin ystävällinenkin ilmapiiri toimii ulkopuolisena paineena kohti tietynlaista käyttäytymistä, mitä ei yksinollessa tapahtuisi.

Sitten taas koettu epämiellyttävyyttä on yhteydessä työssä-käyntiin. Jos illalla on tullut poltettua paljon ja ilta on venynyt myöhäiseksi, niin aamulla käyntiin lähteminen on tietysti raskasta. Tämä seikka yleensäkin rajoittaa polttamista arkipäivinä, ja varsinkin elämässään vakiintuneilla muovaa käyttötavan viikonloppupoltteluksi. Tällöin runsas polttaminen on yhteydessä ystävien kanssa juhlimiseen, ja viikolla polttelu on hillittyä sätkän kiertämisestä töistä rentouduttaessa. Kristianiassa tämäkin seikka ei toimi erityisenä pidäkkeenä, ja usein myös kaupungilla asuvien poikamiesten tiet vievät sinne viikolla.

Yleensä kuitenkin poltellaan omien tuntemusten mukaan. Jokaisella tapaamistani oli silloin tällöin välipäiviä erilaisista syistä, jotka eivät johtuneet hashiksen puutteesta. Hashista liian kauan yhtäjaksoisesti poltettaessa sen inspiroiva vaikutus pienistä annoksista vähenee tai katoaa, ja on poltettava enemmän, jotta se kolahtaisi. Välipäivien katsotaan pitävän mielen avoinna sen vaikutukselle. Kukaan ei tuntenut sellaista, joka olisi jäänyt varsinaisesti kiinni hashiksen polttoon eli saanut selviä fyysisiä vieroitusoireita, vaan lähinnä aihe on yhteisen vitsin aihe. Sen sijaan tupakan ja hashiksen polton samanaikaisen lopettamisen monet ovat kokeneet hyvin vaikeana, mahdottomanakin.

Oleellinen osa käytön rajoitteita ovat myös eri henkilöiden mieltymykset, käyttöpreferenssit. Ne toimivat sekä hashiksen käyttökulttuurin sisällä että toisten aineitten käyttökulttuurien rajaamiseksi.

Varsinkin vanhemmat polttajat preferoisivat marihuanaa, jos sitä olisi runsaammin tarjolla. Se koetaan vaikutukseltaan kevyemmäksi ja inspiroivammaksi kuin hashis, eikä sen kanssa tarvitsisi välttämättä polttaa tupakkaa ja näinkin se olisi terveellisempi tapa.

Enimmäkseen Pohjois-Euroopassa kuitenkin poltetaan vaaleita laatuja ja varsinkin marokkolaista hashista, mitä on eniten tarjolla Euroopan markkinoilla maantieteellisen läheisyyden takia. Tummia aasialaisia laatuja ei ole runsaasti tarjolla, ja niillä on vielä huono maine niihin sotkettavien epäpuh-

tauksien vuoksi. Monet eivät myöskään pidä tummien laatu-
vaikutuksesta, jota pidetään enemmän huumaavana ja sisään-
päin kääntyneenä kuin vaaleitten laatu-
jen. Yleensä kokemattomat polttajat sekoittavat hashiksen värin ja laadun
keskenään ja pitävät tummia yleensäkin vahvempina, eivätkä
vielä tiedä kyseessä olevan eri laatuja.

Yleisenä piirteenä vaikutusten arvostuksesta voisi todeta,
että varsinkin vanhemmat polttelijat preferoivat
jonkinlaista "optimaalista" kolahdusta, jolloin tilanteen
sosiaalinen puoli ei kärsi polttamisesta. Tällöin vertaus-
kohteena on sellainen "maksimaalinen" tilanne, jossa
jokainen on niin paukuissa kuin mahdollista; sosiaalisuus,
toisen ymmärtäminen, on tärkeä käyttöä kontrolloiva normi ja
omista mieltymyksistä kiinnipitäminen toimii tämän yllä-
pitäjänä.

Käytetyin nautintoaine hashiksen ohella on alkoholi, jotka
voivat toisaalta olla yllättäviä yhteisvaikutukseltaan, ja
käyttäjät yleensä tietävät tarkkaan rajansa. Tämäkin on
sitten aloittelijalle yksi alue lisää opittavaksi. Kovassa
humalassa hashiksen polttaminen tietää yleensä huonovointi-
suutta, jopa oksentelua, kun taas ennen juomista nautittuna
ei alkoholi voi maistuaakaan, tai ainakin vie pitemmän aikaa
huomata alkoholihumalan riehakas nousuvaihe. Sekaisin
polttellessa ja juodessa riehakasta humalaa ei kerrota
kehittyvän, vaan aineet vaikuttavat jotenkin toisiaan
vastaan.

Käytän itsekin vielä työssäni jaottelua kovat ja pehmeät
tyypitellessäni kannabistuotteita ja muita huumausaineita,
sillä se on kirjallisuudessa klassisesti käytetty jaottelu-
tapa. Todellisuudessa se on kuitenkin hyvin yksinker-
taistava, melkeinpä todellisuuden vastainen luokittelu, ja
esimerkiksi polttelijat puhuvat ennemmin kovasta ja
pehmeästä käytöstä silloin kun aihetta käydään läpi syväl-
lisemmin. Tällä viitataan lähinnä pitempiaikaisen käytön
tyyliin ja seurauksiin, joita luonnehtivat edellä hahmo-
tellut opitut kontrollitavat ja sosiaalisuus
käyttäytymisessä.

Jos alkoholia ei lasketa mukaan, niin seuraamiini ryhmiin ei
kuulunut varsinaisia sekakäyttäjiä ja narkomaaneja. Asenteet
kovia aineita kohtaan olivat ryhmissä kriittisiä ja negatii-
visia, vaikka jotkut saattoivat kokeilla niitä satunnaisesti
tilaisuuden tarjoutuessa. Kukaan ei kuitenkaan ollut niitä
aktiivisesti hakemassa kuten taas hashista sen loputtua.
Hyvälaatuista kokaiinia pitivät muutamat hauskana kokeilla,

mutta sitä pidettiin liian kalliina vaikutuksiinsa nähden. Myös LSD:tä saattoi joku kertoa saaneensa, mutta kukaan ei ollut sitäkään aktiivisesti etsimässä, eikä se kuulunut enää sitä nuorempana käyttäneidenkään kiinnostuksen piiriin, siitä koettiin jo saadun se, mitä sillä aineella on annettavaa. Varsinkin heroïinia ja amfetamiinia kohtaan asenteet olivat kaikista jyrkimmät, eikä kukaan halunnut nauttia niitä.

Muiden aineiden käyttäjäpiireissä hashiksen asema on luokiteltavissa enemmänkin lääkinälliseksi: amfetamiinin jälkitiloihin ja alkoholikrapulaan sanotaan hashispaukkujen auttavan. Heroïinia käyttävät eivät yleensä halua polttaa, se koetaan psyykkisesti liian vahvana, ja kokainistit eivät taas saa polttamisesta minkäänlaista vaikutusta ja pitävät sitä turhana tai polttavat sitten pelkän maun vuoksi.

Eri aineiden kaupan ympärillä pyörii myös täysin erityylinen käytäntö. Eräs kertoi kovien aineiden kaupasta: "Sä yksinkertaisesti tarviit aseene, se kuuluu siihen tyyliin". Tämä lienee ollut myös yhtenä syynä kovien aineiden käyttäjien ja myyjien poistamiseen Kristianiasta, ja näin jo kaupan eri tyylit rajaavat käyttäjiä eri piireihin erilaisilla käyttäytymissäännöillään.

Polttajat kuvaavat kovien aineiden käyttöä "egotrippailuksi", niiden vaikutus on yleensä kuvattavissa erilaisina hyvänolon tuntemuksina, ja sitä pidetään niin vahvana ja valheellisena psyykelle, ettei niitä kohtaan koettu mitään tarvetta: "Ei sellaista tarvitse, missä meiningissä ei ole mukana". Eräs kuvaili kokeiluaan kokaiinilla: "Lopulta mikään ei kiinnostanut ennenkuin oli vetänyt nokat, ja se alkoi vituttaa niin, ettei lopettaminen kovin vaikeaa ollut. Yhden päivän ehkä olin masentunut".

Kannabistuotteiden koetaan saavan aikaan ideoimista ja vallitsevan tunnetilan voimistumista, oli se sitten myönteinen tai kielteinen, mutta koviin aineisiin verrattuna ne eivät muuta sitä yksipuolisesti positiiviseksi. Kannabiksen polttamisella ei koeta voitavan paeta arkea, jos siinä on jotakin negatiivista ja ahdistavaa, vaan tällaiset tuntemukset voimistuvat myös paukuissa. Kovien aineiden harha nähdäänkin pitkälti siinä, että ne ovat ikäänkuin kemiallinen oikotie onneen, kun taas kannabishumalassa koetaan ainakin toisen jalan olevan maassa. Huumeoppaitten "euforia" sanaa kritisoitiin paukkujen polttelun yhteydessä siitä, ettei hashis välttämättä tuota hyvää oloa, vaan pelkästään vahvistaa vallitsevaa tunnetilaa, mikä taas on

aivan muista tekijöistä riippuvainen.

Narkomaanina pidetään sitten tyyppiä, joka on ollut sitä luonteeltaan jo ennen aineiden käyttöä ja on urallaan fiksausunut pyörimään aineiden ja rahan kanssa. Toisaalta monet ongelmaiset koetaan ihmisinä herkiksi, jotka vain ottavat kaikki paineet raskaasti ja kohdistavat ne omaan itseensä.

Eräs käyttikin sanontaa "zenmäisestä elämänasenteesta" kertoessaan yhden suomalaisen tapauksesta, joka oli jäänyt viikossa kiinni amfetamiiniin, sillä jotkut ovat käyttäneet sitä vuosiakin ilman, että siitä olisi tullut heille ongelma. Selitys ilmeiseen paradoksiin ei olisi käytetyt määrät, sosiaalinen tausta tai ystäväpiiri, vaan zen-käsitteellä viitattiin laajempaan yhteyteen näiden välillä, ja kuinka yksilö itse reagoi tässä vuorovaikutus-
pelissä.

Ympäröivän yhteiskunnan narkomaaniksi leimaama on sitten taas kiinni viiteryhmässään eli muissa käyttäjissä ja myyjissä, kun hänen muut väylät ovat tukossa. Edessä on sitten muutto jonnekin muualle tai jääminen pyörimään niihin kuvioihin, joita on vielä jäljellä. Yksi entinen ammatikseen hashista myynyt kertoi, ettei vankilasta päästyään yksinkertaisesti tiedä, mitä muuta tekisi, kun kaikki hänen tuntemansa vain pyörivät samalla alalla.

4.3. Suhtautuminen ulkopuoliseen kontrolliin

Yksilön ulkopuolinen kontrolli koetaan yleensäkin täysin tarpeettomana. "Ja huumeita vastaan ei sellaista valvontaa voida järjestäkään, etteivätkö tosi narkomaanit hankkisi jotain ainetta tarpeeseensa", on yleisesti kannatettu mielipide. Huumekaupan kannattavuutta pidetään päinvastoin yhtenä kontrollin seurauksena, eli tämä saa aikaan hinnan kohoamisen jokaisen ylitettävän rajan jälkeen. Ironisessa mielessä kauppiaat eivät mitään vapautusta toivokaan, ja eräskin totesi: "hektot jää kiinni, mutta kilot tulee läpi miten päin vaan".

Kontrolli vaikuttaa myös suoraan katuhintojen muodostumiseen. Esimerkkinä kerrottiin siitä, kuinka Tukholmassa aloitettiin 70-luvun lopulla tarkka katukaupan valvonta, mikä tietenkin kohdistui etupäässä hashiksenmyyjiin, ja niinpä hashiksen hinta nousi lyhyessä ajassa 40 kruunusta 100:aan grammalta. Amfetamiinin pysyessä edelleen 200

kruunussa grammalta perinteisesti organisoidumman kaupan takia tuli se näin suhteessa paljon hashista edullisemmaksi käyttää, ja paljon nuoria siirtyikin suoraan amfetamiini-kauppiaiden asiakkaiksi.

Kiinnijäämistä verrataan sattumanvaraisuutensa takia kielteiseen lottovoittoon, ja se voi olla tavalliselle polttajalle lopullinen sysäys varsinaiseen ongelmakierteseen. Varsinkin Suomessa sosiaalisia kerrannaisvaikutuksia pidetään kovana rangaistuksena: "Ei työnantaja kysele, mistä määrästä sinä olet jäänyt kiinni, siellä saa potkut oltuaan pidätettynä ja joutuu muutenkin silmätikuksi". Tämä nähdään myös alkuna ongelmakäytölle, kun henkilö joutuu pakosta sisäistämään tekojensa ja tarkoitustensa kiellon, niin hän alkaa omien fiilisten hyödyntämisen sijasta opetella eri aineiden vaikutuksien kestämistä. Näin laki ja varsinkin sen ankara soveltaminen estää eri aineiden mahdollisen hyvän ilmenemisen kieltämällä sen. Tätä verrataan suomalaiseseen moraaliin, jonka mukaan aikuinen mies ei saa näyttää ulospäin juopumustaan, mutta hänen pitää kestää viinaa kuin mies, mikä saa aikaan vain raivokkaampaa juoppokäyttäytymistä, kuin jos ihmiset olisivat iloisia huppelistaan.

Alkoholin ja yleensä huumeiden aiheuttamia vahinkoja pidetään niin eri suuruisina, että huumepropagandalla nähdään olevan aivan muita tarkoituksia, kuin joku yleinen hyvä. Tällaisena pidetään poliisin lisäresurssien oikeuttamista ja tavallisen kansan ja yhteiskunnan moraalin nostamista. Poliisin toimintaa taas pidetään täysin väärin suuntautuneena: "Kuinka sen työväenluokasta keskiluokkaan nostetut tyypit pystyvät valvomaan yläluokan touhuja", oli kommentti De Loreanin tapauksesta 80-luvun alussa USA:ssa.

Kokeneelle polttelijalle asioita tuntematon lehtikirjoittelu on yksinkertaisesti tietämättömyyttä, jonka yläpuolella hän voi aina olla. Sitten toisaalta on vaikeaa arvioida sitä, miten sensaatiohakuinen uutisointi vaikuttaa kokeilijoihin ja yleensäkin uteliaisuuteen, mutta voisi olettaa, että informaation ollessa pelkästään asenteellista, on sen vaikutus myös kaksiteräinen. Se voi entisestään lisätä kaiken laittoman toiminnan sädekehää sekä kasvattaa yhteiskunnan normeista poikkeavien ryhmien yhteenkuuluvuutta.

Tiukkenevan kontrollin seurauksena Suomessa koetaan kaupan ja salakuljetuksen ammattimaistuminen, mikä johtaa aivan toisentyypiseen kaupankäyntiin. Aikaisempaa käytäntöä leimasi sen rakentuminen pitkälti ystävyysuhteille, ja sen koettiin olevan enemmänkin ideologista ja pohjaavan solidaariseen luottamukseen. Ideologisuus näkyi siinä, että pelkkää voitto- ja hyötysuhdetta tärkeämpää oli tietoisuus siitä, millä kauppaa käytiin. Toimintaa luonnehti myös kausittaisuus, sillä kaupanteko oli täysin vaihtoehtoinen muiden kiinnostuksenkohteitten kanssa.

Ammattimaisuutta leimaa se, että vaikka keinoja ja asteita on erilaisia, niin voitto on muita ratkaisevampi. Myös suhde muuhun rikollisuuteen on läheisempi, sillä kauppaa kauemmin jatkavat joutuvat myös ennemmin tai myöhemmin vankilaan, mikä tietää laajenevia kontakteja muihin rikollisiin. Näin ammattimaistumista leimaa myös tietyn voitto/riski suhteen kasvaminen eli käytännössä hintojen kohoaminen, kun aikaisemmin se ei useinkaan ollut määräävä tekijä toiminnassa.

Käytännössä valvonta on usein vielä ulkonäön kontrollia. Poliisilla ja yleisöllä on tietty mielikuva huumeidenkäyttäjistä ja hipistä, ja sen näköisiä tyyppisiä ollaan aina "ratsailemassa", vaikkeivat nämä olisi mitään tehneetkään. Kansainvälisestä valvonnasta käsitys on sitten anarkistinen: tiukkeneva kontrolli nähdään rahan ja markkinoiden valvontana eli on puhtaasti vallanpitäjien edun mukaista valvoa rahaliikennettä, eikä niinkään lopettaa kauppaa. USA:n tilanne nähdään tästä selvänä esimerkkinä sen yrittäessä saada Etelä- ja Keski-Amerikan huumeiden tuotantoa valvontaansa sen oman tuotannon kasvaessa.

Yhden henkilön esittämän holistisen näkemyksen mukaan pahan kokeminen ympäristössään on vain oman sisäisen pahan heijastamista ympärilleen, ja näin valtaapitävien jatkuva valvonnan ja turvallisuuden korostaminen olisi heidän oman ahneutensa heijastumaa; itsekkyyks tarvitsee jotakin vielä pahempaa vastakohtakseen, ja mitä likaisempi omatunto on, sitä tarkemmin toista täytyy rajoittaa. Tämän koetaan koskevan erityisesti Suomea.

Juuri Suomen valtion rooli toisaalta alkoholin monopoli-valmistajana ja -myyjänä ja toisaalta tiukan huumekontrollin harjoittajana nähdään kaksinaismoraalisena: "Kyllähän periaatteessa joka valtiolla on samat perusongelmat, kuten huumeiden käyttö, mutta siihen suhtautuminen tekee niistä niin erilaisia. Täällä ihmiset ovat valmiita avoimeen keskusteluun aiheesta, jotenkin täällä ei ole sellainen

maailmanlopun tunnelma tuollaistenkaan ongelmien suhteen. Jos Hesassa jää joku pilviporukka kiinni, niin Ivalon mummutkin ovat siunaamassa nuorison kadotusta. Niiltä kaikilta kuiteski puuttuu omakohtainen kokemus siitä, mitä ne puhuu".

Huumeiden käytön ei koettu aivan alkuaikoina olleen niin leimaantunutta yleisön silmissä, kuten se on nykyään, ja poltella saattoi yleisillä paikoillakin. Nykyään Suomi koetaan ilmapiiriltään skitsoksi eli pelokkaaksi ja sekoilevaksi, eivätkä Suomessa kävijät omien sanojensa mukaan edes halua ottaa osaa poltteluun täällä. On myös eroa Suomesta juuri tulleitten ja Kööpenhaminaan jo kotiutuneitten välillä: alussa paukut saavat Suomesta tulleilla aikaan sekoilemista, omiin ajatuksiin takertumista ja muita epämiellyttäviä kokemuksia.

4.4. Käyttö erilaisissa ryhmissä

Yleensäkin länsimaissa hashiksen käyttö itsessään on lailla määritelty ongelmaksi a priori. Näin myös länsimainen hashiksen käyttökulttuuri ei ole voinut missään kehittyä täysin häiriöttömästi, vaan aina enemmän tai vähemmän suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja sen sosiaaliskulttuuriseen järjestykseen, jolla on kuitenkin kaksijakoiset seuraukset sen vaikuttaessa ryhmän identifioitumiseen ulospäin ja myös käyttöarvojen sisältöön (Hakkarainen 1983, 75). Eli varsinkin ryhmäidentiteetti kasvaa silloin, kun ympäröivä yhteiskunta itse asettaa poikkeavat ryhmät voimakkaasti kaksijakoiseen tilanteeseen, ja sitten toisaalta avoimessa tilanteessa voidaan olettaa käyttöarvojen suurempaa hajoavuutta.

Ryhmän käyttötapa on sitten dynaaminen strategia mukautua olemassaoleviin olosuhteisiin, sekä myös tapa muuttaa niitä omalta osaltaan. Juuri tässä mielessä otan alakulttuuria ennemmin näkökulmakseni nimenomaan tietyn käyttökulttuurin, ja sillä sisällytän tarkasteluuni mukaan eri ryhmät, tilanteet, arvot ja käyttötapojen muutokset. Ryhmässä on helpompi poiketa yhteiskunnan valvomista normeista, mutta alakulttuurisuus on tätä käyttäytymistä löyhästi kuvaileva käsite, jonka on todettu soveltuvan selittämään käyttäytymistä tiettyinä ikäkausina (Johnson 1980, 111). Tällaisen käsitteen valossa on sitten vaikea selittää laajemman kokonaisuuden kannalta oleellisia seikkoja, kuten leviämistä, yleistymistä ja käyttäjien elämäntapojen muutosta erilaisissa olosuhteissa.

Yleinen vastaus kysyttäessä käytön aloittamisen syytä, on kertoa sen alkaneen kaveripiirissä haluttaessa osallistua ystävien jännään puuhailuun, ja sama huomio on tehty myös muissa tutkimuksissa (esim. Määttä 1975a, 39,66). Tuolloin 60- ja 70-lukujen vaihteessa monien aloittaessa hashiksen-polttonsa ei huumeongelmaa oltu identifioitu yleisölle samalla tavalla kuin nykyään, joten varsinkin pikkupaikkakunnilla suhtautuminen oli ollut vielä tietämättömän viatonta. Myöskään sen ajan nuorisokulttuuri ei ollut samalla tavalla massalevityksessä kuin se on nykyään. Hashista poltettiin suppeissa piireissä vailla suurta julkista kohua, ja verrattuna sen ajan muuhun yhteiskuntaan olivat ryhmät pukeutumisessaan ja käyttäytymisessään kokeilevasti poikkeavia.

Varhaiset kokemukset polttamisesta olivat myös useasti fantastisia: "Kerrankin tuntui, että nojatuoli lähti lentoon alta, ja musiikki näkyi väreissä ihan pelkistä paukuista". Nyt sen aikainen nuorisokulttuuri koetaan selvästi älyllisyyteen tai korkealentoisuuteen pyrkiväksi verrattuna nykyisiin narsistisiin ja fyysisyyttä korostaviin virtauksiin. Varsinkin hippi-ideologiassa ns. psykedeelisillä huumeilla oli tajuntaa laajentava merkitys, ja ilmeisesti ilmapiiri oli avoin fantastisille kokemuksille, mutta toisaalta ryhmäkäyttäytymisessään erottumaan pyrkivä.

Näin ollen ei ole mitään ristiriitaa siinä, että henkilö ilmoittaa polttavansa "tajunnan laajentamiseksi" ja toisaalta tutustuneensa hashikseen kaveripiirissä. Toinen on käyttökulttuurin käyttöarvo ja toinen sen realisoituma käyttötapana. Polttelija ei ehkä enää koe polttamisen elämyksellistä puolta niin arvostettuna piirteenä, kuin se oli ollut. "Sekoilu" ei ole enää arvostettu käyttäytymispiirre muuttuneessa tilanteessa, mutta toisaalta polttamisen ympärille on aikoinaan yhdessä luotu se erilaisten merkitysten ja tapojen piiri, mikä on tehnyt kokemuksesta arvokkaan.

Jatkossa polttamisesta on tullu tapa: "Tottumuksesta sitä polttelee edelleen, ruumis ikäänkuin vaatii, mutta ei sen lopettamisesta, joskus kuukausiksikin, tule kipeäksi. Kai sitä on vielä etsimässä sellaista rajua kokemusta, kuin silloin alussa". Mutta toisaalta: "Eihän se periaatteessa ole sen kummempi haluamisen kohde kuin autot, viina, erilaiset arvot. Vaikka tietysti rutiini on huono juttu".

Kauan poltelille hashiksen polttamisesta on muodostunut

tarkasti tunnettu tapa, minkä haitat ja vaikutukset tiedetään, mutta siitä ei myöskään haluta irrottautua. Poltto on integroitunut osaksi elämäntapaa, jota säätelee hienosyinen normisto, jonka puitteissa tiedetään, missä ja milloin voi polttaa. Kokemuksellisuuden tilalle on kasvanut kehittyvä tietoisuus käyttöön liittyvistä aiheista, mikä mielestäni on pysyvän tavan ydin. Tämän tarkastelu tuo esille myös mahdolliset ryhmäeroavuudet

Vaikka "haminalaisten" eli Kristianiassa asuvien suomalaisten lähtökohdat ovat olleet verrannolliset kaupungilla asuvien kanssa, niin silti käyttötapa on muotoutunut sille leimalliseksi; polttotavan ja poltettavan määrän suhteen se poikkeaa täysin siitä, mitä kaupungilla harrastetaan.

Toinen täysin poikkeava piirre on alueen asumistaso, ja jo edellä on voinut hahmottaa sen, että mahdollisesti koettu deprivaatio voisi olla syynä raskaampiin käyttötottumuksiin. On kuitenkin pidettävä mielessä, että usein on täysin tietoista valintaa jäädä asumaan Kristianiaan, sillä siellä alakulttuurinen identiteetti on selvemmin eksplikoitavissa. Toiminta olisi täten täysin tietoisien valinnan seurausta. Näin nämä ryhmät edustavat ikäänkuin kahta erilaista integroitumisen astetta tanskalaiseen yhteiskuntaan. Varsinaisen kapinallisuuden tms. astetta arvioitaessa on sitten taas otettava huomioon itse tanskalaisen yhteiskunnan suhteellisen laaja suvaitsevaisuus.

Yleensä kaikilla muuttajilla alussa seurasi jonkinlainen rajun käytön kausi, joka sitten elämän vakiintuessa lieveni, joillakin jopa loppui. Näissä liberaalimmissa olosuhteissa polttaminen on vakiintunut tietylle tasolle, mitä voisi lisäksi luonnehtia siten, että vapautuessaan se on tullut enemmän nautittavaksi eli halutaan kolahdus "nautittavassa muodossa" eikä keinolla millä hyvänsä. Käyttötyylit ovat muuttuneet puitteiltaan avoimemmiksi: hashista ja käyttövälineitä ei enää tarvitse piilotella kuten Suomessa.

Tästä uudesta avoimesta tilanteesta nämä kaksi ryhmää ovat sitten innovoineet käyttöönsä kahteen eri suuntaan. Kaupunkilaisille Suomessa koetun ryhmähenkisyyden tilalle ovat tulleet yksilökohtaiset käyttötyylit ja -tilanteet. Sätkä keskustan kahvilassa yksinpolnettuna on uutta individualismia uudessa ympäristössä. Tästä muuttumisesta kuvaavana esimerkkinä on ns. jeesuspaukut, jotka saattoivat mennä läpi vielä Suomessa, jos oikeaa hashista ei ollut saatavilla. Nykyään ollaan mieluummin polttamatta, kuin poltetaan jotakin heikkoa tai epäilyttäväksi koettua. Myös Goldberg

kuvaa omassa työssään 60-luvun lopulta ns. psykologisia paukkuja poltetun, mikä kertoo myyttisen koossapitävän voiman olleen arvo sinällään hippikulttuurissa (Goldberg 1973, 135).

Myöskään Kristianiassa ei haluta polttaa mitään "paskaa", mutta itse käyttötyyli on tuhti ja selvästi yhteisöllinen: chillumin polttamistekniikka vaatii useamman osanottajan. Samoin käyttöön liittyvä tietoisuus on selvempää kuin kaupungilla, ja sitä myös tuodaan herkästi esille. Määttä totesi tajunnanlaajennus konseption kadonneen käyttäjiltä jo 70-luvun alussa, mutta mielestäni sen universaalisuus on vain täsmentynyt ja muuttunut itse käytäntöä enemmän selitettäväksi. Varsinkin Kristianiassa asuu sellaisia henkilöitä, joille huumausainepolitiikka on hyvin selvä keskustelunaihe ja johon heillä on selvä kanta. Kokemisen ja tiedostamisen suhteet ovat muuttuneet kohti selvempää oman käytön lainalaisuuksien eksplikoitumista, ja tässä poliittisemmässä merkityksessä poltteluun liittyy mielestäni edelleen tajunnan laajentamisen viitekehys.

Kaupunkilaisten innovoivuus näyttäytyy enemmän ulospäin suuntautuneelta heidän sopeutuessaan normaalin elämän vaatimuksiin ja harrastaessaan enemmän tavalliseen elämäntapaan kuuluvia asioita, kuten autoja, urheilua, veikkausta, ja onpa muutamilla jo lapsia ja näin kokonainen perhe huollettavanaan. Monien kaupungilla elävien ulkoiset puitteet eivät erota heitä ollenkaan muista tanskalaisista. Tämä elämäntapa ei ole enää nuorten kapinointia, vaan vakiintunut osa aikuisten elämää. Kuitenkin myös heillä elää käyttöön liittyvää merkitysten ja arvojen tiedostamista, mutta arvojärjestys on selvästi erottuva haminalaisten vastaavasta: polttaminen ei saisi tehdä ihmisestä poikkeavaa, jos hän ei itse sitä halua.

Enemmistöä tapaamistani luonnehtii siis se, että he ovat jo juurtuneet Kööpenhaminaan. Nykyään Tanskaan ei ole enää helppo muuttaa: työttömyysaste on Pohjoismaitten korkein ja pysyvää asuntoa voi olla vaikea löytää. Niinpä nuorimmat tapaamistani olivat enemmän tai vähemmän tilapäisesti Kööpenhaminassa ja vanhimmat taas sopeutuneita, osa heistä oli jopa saanut Tanskan kansalaisuuden. Nämä vanhimmat luokittelisin kuitenkin hashiksenkäytön reunaryhmäksi, sillä he ehkä polttavat silloin tällöin mutta osallistuvat harvoin sen ympärillä pyörivään toimintaan. Käyttökulttuurissa he lukeutuvat marginaaliin.

Suurin yksimielisyys ryhmien välillä vallitsee käyttökult-

tuurin ytimeen liittyvistä aiheista. Varsinkin vieraantumisen ja passivoituminen ovat kaksi yleisen huume keskustelun vaikeata ja toisaalta kriittistä käsitettä. Nämä käsitteet eivät ole erillisiä, vaan passivoituminen voi johtua yksilön kokemasta arvokriisistä eli vieraantumisesta yhteiskunnasta, ja tämä taas on selvästi moraalinen arvoasetelma. Ratkaisevaa onkin mielestäni, että tässä elämäntavassa vieraantuminen voi tapahtua lainrikkomisen puitteissa ja näin se murtaa normeja yhteiskunnan sanktiomaan suuntaan.

Omien havaintojeni mukaan tapaamani henkilöt eivät edustaneet mitään yhtenäisesti poikkeavaa ryhmää erilaisine harrastuksineen ja taipumuksineen. Niinpä passivoitumista ei myöskään voi mitata millään yleispätevällä osallistumis- tai yhdistystoimintamittarilla. Kyseessä on ensi kädessä siirtolaisryhmä, joka on jo etnisyytensä vuoksi sivussa normaalista tanskalaisesta yhteiskunnallisesta ja muusta aktiviteetistä. Toisaalta juuri muutto vieraaseen maahan ja asettuminen sinne on osoitus aktiivisuudesta.

Omissa mielipiteissään polttelijat asettavatkin asian mieluummin toisinpäin, mikä tulee esille tanskalaisen yhteiskunnan luonnehdinnasta: "Vaikka aikaisemmin täällä oli vielä rennompaa, niin nyt kun maan talous on mennyt aika perseelleen, ovat ihmisetkin muuttumassa jotenkin kireiksi. Mutta ei nää tanskalaiset anna niin helposti periksi, kuin Suomessa. Eihän Suomessa edes osata osoittaa mieltä". Ja edelleen: "Onko passiivisempaa polttaa pilveä, kuin katsella televisiota?" kiteyttää polttelija asetelman.

Tällaisten arvostelmien suhteellisuutta osoittaa myös se, että monet huumealakuultuuriin kytketyt arvot ja asiat ovat alkaneet saavuttaa laajempaa huomiota ja kannatusta. Tällaisia ovat esimerkiksi kokonaisvaltainen elämäkäsitys, kasvissyönti, vihreät ja pehmeät arvot, itämainen filosofia, mystiikka ja shamanismi, jotka ovat alkaneet olla jopa ns. viikkolehtien säännöllistä artikkelimateriaalia.

Omaa elämäntapaa puolustetaan varsinkin Kristianiassa todellisena vaihtoehtona yhteiskunnan tarjoamalle 8:sta 4:än rutiinille, jonka sisällön vielä koetaan perustuvan väärille arvoille: liikakulutukselle ja tuhlaukselle. Ns. tavalliset ihmiset koetaan passiivisiksi itsestävieraantuneiksi kuluttajiksi, jotka ovat valmiita osallistumaan fasistisiin liikkeisiin esimerkiksi huumeiden käyttäjiä vastaan.

Lisäksi arvelisin tällaiseen vieraantumiseen tai pikemmin erilaistumiseen vaikuttaneen sen, että yleisesti hyväk-

syttyyn informaatioon on opittu suhtautumaan varauksellisesti omaa alakulttuuria koskevien kirjoitusten valossa. Yleinen kommentti tiedotusvälineiden, yleisön ja viranomaisten suhtautumisesta hashiksenkäyttöön on: "Eihän ne tiedä pilvestä mitään!"

Elämäntapa on muutenkin vastakkainen sen suhteen, mitä normaalilla yhteiskunnalla on tarjottavanaan. Siihen kuuluu laittoman toiminnan tuomaa jännitystä ja yhteisen riskin synnyttämää toveruutta, ja siinä toiminnassa ratkaisee konkreettisesti oma suoritus eikä muodollinen pätevyys tai perintönä saadut suhteet. Elämäntapa voi olla itsessään aivan yhtä intensiivinen, kuin mikä muu tahansa.

Luonnehtisinkin molempien hahmoteltujen ryhmien perusasennetta itsensä vieraannuttamiseksi vääriksi koetuista arvoista. Tanskaan muuton jälkeen yleisenä tendenssinä oli ollut hashiksen kulutuksen kasvu alussa, ja tasaantuminen sitten kun henkilö oli asettunut uuteen elinympäristöönsä ja alkanut sopeutua siihen, oli kyseessä sitten kaupungin normaali elämä tai Kristianian vaihtoehtoisuus. Tässä elämäntilanteen muutoksessa polttajien sisäinen kontrolli näyttää toimineen väliintulevana tekijänä ilmapiirin ja saatavuuden muuttuessa. Tietenkin tästä on poikkeuksia, mutta niitä on molempiin suuntiin: tapasin nimittäin myös henkilöitä, jotka ovat raitistuneet kokonaan Tanskassa asuessaan.

Tieteellisessä kirjallisuudessa hashishabituatioksi kutsuttu henkilön "suhde" hashikseen vaihtelee, ja joillekin polttamisesta on myös tullut henkilökohtaiseksi ongelmaksi luonnehdittava riippuvuus, joka ilmenee esimerkiksi iltaisin unensaantivaikeuksina jos henkilö ei ole polttanut ennen nukkumaanmenoa. Klassisen porttiteorian mukaan tällainen tilanne johtaa automaattisesti muitten aineitten käyttöön eli addiktioon johonkin ns. kovaan huumeeseen. Omassa aineistossani muita aineita ei ole käytetty kokeiluksi luonnehdittavaa käyttöä enempää, ja tässä valossa porttiteorian kuvailema kehityskaari osoittautuu enemmän poikkeustapauksen kuvailuksi kuin yleiseksi lainalaisuudeksi.

Vertailukohteen tähän tarjoaa Lasse Murto tutkittuaan 70-luvulla kahtena eri ajanjaksona päihdeongelmaisia Kööpenhaminassa. Hänen havaintonsa mukaan nämä päihdeongelmaiset olivat tulleet sinne ongelmaisina, ja ongelmat olivat edelleen vaikeutuneet Kööpenhaminassa. Murto selittää tarkkailtavansa olleen alkoholisteja, ja että hashista oli käytetty esim. omaehtoiseen katkaisuun. Päihdeongelmaiset

hän määrittellee niiksi, jotka käytön vuoksi ovat hakeutuneet erilaisiin hoito- ja huolto-organisaatioihin (Murto 1983, 2,11,14).

Arvioni mukaan Murton ja oma aineistoni ovat erillisiä ryhmiä: hänen havainnoimat paikat eivät kuuluneet tarkkailtavieni kohtaamispaikkoihin paitsi Kristiania, ja nekin jotka käyttivät sekä alkoholia että hashista preferoivat paikkoja, joissa hashiksenpoltto oli sallittua. Kenelläkään ei ollut hoitotaustaa.

Tämä ongelmainen päihderyhmä oli selvästi siis osoittanut jo Suomessa oman sopeutumattomuutensa ja ongelmaisuuksensa. Lisäksi jo Suomessa tällaisten ryhmien muisteltiin olleen erillään, eikä edes yhteinen kansallisuus ole lähentänyt näitä ulkomailla. Omassa ryhmässä polttamisen rankentumista muuton jälkeen selitti kenties elämän uudelleen aloittamisen hankaluudet, jonkinlainen kynnyospelko uudessa elinympäristössä, sekä vapautunut normisto. Ongelmalliselle päihderyhmälle oli ilmeisesti jokin perustavampi alkusyy ongelmilleen, kuin tilanteen tilapäinen muutos. Tätä tukee myös Hakkaraisen huomio suomalaisista "sekoilijoista", joilla holtiton eri aineiden käyttäminen oli alkanut "ryyppyporukoissa" ja kaikkia aineita käytettiin samalla tyylillä (Hakkarainen 1987a, 132).

Myös Kristianiassa asuvia voi vertailla kaupungilla asuviin, sillä alkujaan suomalaisilla on ollut aika samankaltaiset lähtökohdat, mutta Kristianian käyttötapa on kuitenkin aivan sille leimallinen. Polttotavan, paukkujen vahvuuden ja alakulttuurisen identiteetin suhteen se poikkeaa täysin kaupungilla harrastettavasta. Haminalaiset ovat myös selvemmin luokiteltavissa sekäkäyttäjiksi, mutta tämä on enemmänkin oletus, sillä sikäläisen käyttäytymisen avoimuus voi saada tällaisen vaikutelman aikaan: hashiksenpolton ollessa jokapäiväinen tapa ollaan valmiita kertomaan muuhun käyttöön liittyvistä kokemuksista. Yleisen käsityksen mukaan tällainen voi johtaa vain kohti yhtä lopputulosta: yleistä rappiota ja surkeaa narkomaanin loppua. Käytännössä kuitenkin Kristianian kovien aineiden vastaista kampanjaa tuettiin selvästi.

Mielestäni käyttäjien oma sisäinen kontrolli on esimerkkinä siitä, kuinka myös hashiksen käyttökulttuurissa voidaan rakentaa malli siitä, miten poltetaan sivistyneesti ja miten määritellään "rappiohashisti". Hashiksesta ei tunneta sellaista kuin yliannos tai kuolettava määrä, kuten kaikista muista pähteistä, eikä länsimaissakin jo parikymmentä

vuotta jatkuneesta säännöllisestä käytöstä huolimatta esiinny mainittavaa pelkästään hashiksen käytöstä johtuvaa hoidon tarvetta (Engström et al 1984, 602). Kokenut polttelija voi myös illan aikana polttaa hyvinkin suuria määriä tulematta siitä sekaiseen, humalankaltaiseen olotilaan. Mutta ryhmässä ei arvosteta hillitöntä polttamista, jos henkilö tulee siitä asioita omassa mielessään pyöritteleväksi "kelaaajaksi", ja varsinkin jos tilanteessa pitäisi pystyä suoraan ja selväjärkiseen toimintaan tai ajatteluun. Itse poltettu määrä ei ole niin ratkaiseva.

Polttamisesta voi kehittyä sosiaalisen pätemisen mitta, jonka avulla on näytettävä pystyvän samaan oman viiteryhmänsä kanssa. Tällöin polttaminen menee helposti kohtuuttomaksi ja henkilön oman sietokyvyn yli, eikä se ole enää edes nautittavaa. Tämä käyttötyyli myös siirtyy helpommin muihin aineisiin, jos näitä tulee ryhmän käyttöpiiriin ja jos niille annetaan sosiaalista arvoa. Tässä ei kuitenkaan hashiksenpoltto itsessään ole mikään välttämätön ehto. Ongelmakäytön ytimessä on siis miten ja mistä syistä yksilö tulkitsee kulttuurisia koodeja paineiksi ja pakotteiksi. Ratkaisevia ovat sitten paljon yleisemmät kulttuuriset arvot kuin alakulttuuriset tai ryhmäkohtaiset.

Aivan käytön alkuvaiheissa voidaan sanoa itse tavan ja mukana olemisen olleen tärkeämmän, kuin itse "kolahduksen". Myöhemmin hashiksen hankinnan vapautuessa ovat käyttötilanteet alkaneet muuttua yksilöllisemmiksi. Tanskassa jokainen saa hashista omista lähteistään tutustuttuaan paikallisiin kuvioihin, ja näin esimerkiksi paljon ostotilanteisiin liittyvää sosiaalista polttamista sekä asiakkaitten kestitsemistä jää pois. Rentoutumisen ja virkistymisen tullessa yksilöllisen käytön päätarkoitukseksi ei enää polteta kerralla paljoa, vaan tarkoitus on saada sen verran vahva "kolahdus", että mieliala kohentuisi ilman epämiellyttäviä puolia kuten riutuneisuutta aamulla töihin lähdetessä. Kauan hashista poltelleet tietävät, mistä määristä on sopivasti muttei liikaa "paukuissa".

4.5. Yhteenveto

Kulttuurisella poikkeavuudella katsotaan olevan kaksi puolta. Alakulttuureihin osallistuminen on pitkälle oman valinnan tulosta, mutta alakulttuurit kehittyvät reaktiona yhteiskunnan kontrollille. Vallitseva sosiaalikultuurinen järjestys vaikuttaa ryhmän identifioitumiseen ja käyttöarvojen sisältöön. Suomessa tästä koettiin seurauksena sekoilua ja poikkeavuutta, kun taas Tanskassa käyttötavat molemmissa ryhmissä osoittivat lähinnä sopeutumista vallitsevaan kulttuuriin. Suomalaisesta viitekehuksesta käsin voi olla vaikeaa hahmottaa, miten Kristianian kaltainen autonominen yhteisö voi osoittaa integraatiota, mutta tällaisena se on kuitenkin nähtävä.

Molemmissa hahmotelluissa ryhmissä ulkopuolisen kontrollin väljennyttyä hashiksen saannin helppous ja käyttökulttuurin avoimuus ovat saaneet aikaan sen, että alakulttuurinen toiminta ei ole enää itsessään ryhmää koossapitävä voima, ja näin käyttöä ohjaa omaksi sisäiseksi kontrolliksi omaksuttu käyttökulttuuri. Yksilöllisten käyttötyylien sofistikoituminen ja edelleen erilaistuminen antaa taas ymmärtää, että tavan henkilökohtainen nautittavuus on ratkaisevampi kuin kolahduksen rajuus.

Tämä ei kuitenkaan estä henkilökohtaisten ongelmien nousemista pintaan, mistä esimerkkinä ovat sekä Lasse Murron tavoittamat suomalaiset päihdeongelmaiset ja myös itse tapaamani hashiksen liikakäyttäjät. Vapaissa olosuhteissa persoonalliset innovaatiot leimaavat käyttökulttuuria, mutta myös henkilökohtaiset ongelmat nousevat selvemmin esille, kun poikkeavuus ei ole enää yksinomaisesti ryhmäkäyttäytymistä. Liikaa polttaminen yhdessä, mikä perustuu ikäänkuin sanattoman ymmärryksen väärintulkintaan, on osoitus myös vertaisten ryhmässä mahdollisesta vuorovaikutuksen riittämättömyydestä, mutta tällä ei välttämättä ole sen vakavampia seurauksia jos sosiaaliset suhteet ovat muuten riittävät tukien henkilön omaa kontrollia. Hyvän esimerkin tästä tarjoaa juuri Kristianian vapaaehtoinen työ ns. kovien aineiden pitämiseksi pois alueelta. Käsittääkseni vapaammat olosuhteet vähentävät sitten sekä koettua että todellista kokonaisdeprivaation astetta, mutta tämä vaatisi lisätarkastelua.

Varsinkin niiden keskuudessa, jotka ovat asuneet kauimmin Kööpenhaminassa, ryhmän sosiaalinen kontrolli toimii omaa kontrollia ylläpitävänä ja täten käytöatä aiheutuvien haittojen lieventäjänä. Julkiseessa tiedotuksessa onkin

käsittääkseni painotettu juuri satunnaisten turistien ja suomalaisten "sosiaalipakolaisten" eli jo valmiiksi ongelmaisten ryhmien kohtaloita. Varsinkin porttiteorian eksplikoimaa siirtymistä automaattisesti muihin aineisiin vastaan toimii juuri käyttökulttuurien ytimessä olevat tietynlaiset ennakkoluulot ja opitut uskomukset muita aineita kohtaan.

Muutokset varsinkin kaupunkiryhmässä seuraavat erilaisia uusia muotivirtauksia ja käyttöarvot mukautuvat näihin. Tästä seuraa edelleen käyttötyylien sofistikoitumista ja käyttötapojen yksilöllistymistä ja sopeutumista ympäröivän yhteiskunnan oloihin. Suomen olosuhteita kritisoitiin yleisesti, mutta toisaalta samaan aikaan aktiivisesti sopeudutaan tanskalaiseen yhteiskuntaan. Yleisenä käyttömuotona ajatellen tämä ei siis ole mitenkään dysfunktionaalinen eli ei itsessään aiheuta poikkeavuutta, vaan osoittaa suhteellisen suurta integraation astetta sellaisessa yhteiskunnassa, jossa on muutenkin runsaasti sosiaalista liikkumatilaa. Kaupunkilaisryhmässä käyttö muuttuu virkistäytymiseksi ja viikonloppupoltteluksi, ja Kristianiassa se säilyy psykedeelisenä alakulttuurina Hakkaraisen kehittämää terminologiaa käyttäen (Hakkarainen 1987a, 90-95).

Määttä päätyi 70-luvun suomalaista hashiksenpolttajaryhmää seuratessaan arvioon, että tajunnanlaajennus olisi kadonnut käyttöä määrittävästä ideologiasta. Omista havainnoistani päättelisin, että tämä arvo on edelleen toiminnassa, vaikkakin muuntuneena ja ehkä eri tavalla eksplikoituna. Määttän havainto on ehkä aikaan ja paikkaan sitoutunut, ja sen taustoja olisi hyödyllistä selvittää, eli miten tämä tajunnanlaajennuskonseptio on ylipäänsä eksplikoitunut suomalaisten käyttäjien keskuudessa käytön alkuvaiheissa. Pätevää historiallista tutkimustahan meillä ei ole huumeiden käytöstä Suomessa. Tässä vaiheessa arvelisin vielä, että arvo ei ole sisäistynyt käytön alussa, vaan kertyvien kokemustensa kautta polttelija törmää erilaisten käyttöä koskevien käsitysten suhteellisuuteen. Ihmisen elämänkaaren myötä kehittyvä tietoisuus on oleellinen osa kulttuurisia toimintoja.

5. Vankila ^

En käsittele vankilaa niinkään omana pienoisyhteisönään kuin heijastaen ympäröivää yhteiskuntaa. Ensimmäinen näkökulma olisi liian rajoittava kiinnittäen huomion vain vankien väliseen vuorovaikutukseen, ja jo ideat yleis- tai erityisestävyydestä ovat viittaus näiden laitosten ja ympäröivän yhteiskunnan välisestä vuorovaikutuksesta. Verrattaessa kokemuksia ulkomaiseen kirjallisuuteen löytyy vankialakulttuurista monia yhteisiä piirteitä, mutta näilläkin on omat suomalaiset painotuksensa, ja myös laitosten hallinnon voidaan nähdä toistavan yleisempiä suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevia piirteitä. Lisäksi vankila on pystytävä näkemään osana yhteistä länsimaista kulttuuria, mitä puolta Michel Foucault on tarkastellut (Foucault 1980).

Hallinta on Giddensin mukaan koko yhteiskunnan läpituokeva rakenne (Giddens 1984a, 136), mutta vankilassa nämä hallinnan piirteet ovat selvästi näkyvissä ja koettavissa, ja vankilassa valta näyttäytyy fyysisenä pakkovaltana ja tämä pakkovalta on siellä selvästi analysoitavissa. Väki-valta on siis myös vankilassa rakenteellista, mutta sen vaikutus vaihtelee selvästi vankeusprosessin eri vaiheissa, ja yksittäisen vangin kannalta oleellisempaa olisi pystyä hahmottamaan läpikäyty prosessi, kuin vankilan hallinta rakenteena.

Tässä luvussa tarkasteluni teemana on ensikertalaisen hashiksesta tuomionsa saaneen vangin läpikäymä prosessi, mutta itse laitoksen ja tämän prosessin luonteen takia tarkastelu joudutaan laajentamaan muihin huumorikollisiin ja myös yleensä vankeihin ja vankeuden kokemiseen.

Omat kokemukseni rajoittuvat kahteen vankilaan Suomessa, Helsingin ja Turun lääninvankiloihin, mutta jo lain johdosta käsittelyn eri vankiloissa tulisi olla samanlaista vankeja kohtaan eli laitosten institutionaalinen perusta on samankaltainen. Päivittäisissä rutiineissa ilmenee kuitenkin eroavuuksia, ja näitä olen saanut selvitettyä ihmisten kertomuksista. Tämä ei ole kuitenkaan muuttanut kuvaani vankeuden kokemuksen perustavasta samankaltaisuudesta, mikä perustuu vankien numerointiin, pakolliseen selibaattiin, säänneltyihin ruokailu- ja ulostusaikoihin, samankaltaiseen ruokavalioon ja yhdenmukaisen vankivaatetuksen korostamaan massakäsittelyyn. Lisäksi täytyy mainita "rundin" ja rauhoittavien lääkkeitten käyttö laitoksen aiheuttamien mielenterveydellisten ongelmien ainoina hoitomuotoina. Pelkkä aika ei siis riitä rangaistukseksi Suomessa (6).

Vangille kuuluvat oikeudet ovat pääosin itse haettava. Näitä ovat työleiripaikat, opiskelu- ja harrastusluvut, poistumisluvat ja jopa omaisten tapaamisoikeudet. Kitka virallisen byrokratian kanssa johtaa jatkuvasti valituksiin ja kyselyihin ylempiin instansseihin, ja joskus itse vankeus ja sitä säätelevät lait ja asetukset synnyttävät uusia oikeusprosesseja. Rangaistus johtaa siis kokonaan uuden oikeudellisen käsitteistön ja moraalien piiriin. Esimerkiksi kortinpelua ei kielletä enää missään muualla paitsi vankilalaitoksen piirissä!

Virallinen nimitys tälle hyvin jäykän byrokraattiselle vuorovaikutukselle on vankeinhoito. Käytännössä laitospurissa voi olla suurtakin laitospurista vaihtelua, mutta mielivallan mahdollisuudet ovat kaikkialla samat, koska vankeutta koskeva lainsäädäntö on ilmeisen tarkoituksella jätetty tulkinnoille avoimeksi. Laitosten oleellinen yhteinen piirre on niiden pysyvä konflikti olosuhteiden vaihtelusta huolimatta.

Tämän laitosten mielivaltaisen hallinnon takia ensikertalaiset joutuvat sitten käytännössä kokemaan "kakkunsa" suhteellisesti kovempina kuin useampikertalaiset. Tämä ero tulee selvästi esille varsinkin erilaisia oikeuksia haettaessa, mutta mielivalta jättää myös paljon liikkumavaraa laitospurjestyksen ja hallinnollisten säädösten noudattamiseen, ja tätä useampikertalaiset ovat oppineet paremmin käyttämään hyödykseen. Juuri tämä vangille kuuluvien oikeuksien jakaminen etuoikeuksina yhtenä hallinnan välineenä tekee vankiloitten tarkastelun pelkästään vankien asenteista käsin riittämättömäksi.

5.1. Vankilan alakulttuuri ja rinnakkaiselämä

Pääpiirteissään huumausainerikollisen ura vankiloissa muotoutuu samanlaiseksi kuin muidenkin vankien, ja tästä aiheesta onkin kirjoitettu muutamia ansiokkaita tutkimuksia, selvityksiä ja elämäkertoja. Vankeusaika jäsentyy yleisesti prosessiksi, missä vanki käytetään syyllisyyden pohjalla ja palautetaan sitten vapautteen muiden ihmisten pariin hänen suoritettuaan rangaistuksensa mutta säilyttäessään kokemuksensa elämänsä loppuun saakka. On tärkeää painottaa heti alussa sitä seikkaa, että hän ei palaa vankilasta samanlaisena, kuin hän sinne joutui, mutta tietysti tässäkin vallitsee suurta yksilöllistä ja tapauskohtaista vaihtelua. Tämän

jäsentäminen on työn laajempien ongelmien kannalta oleellista.

Laitoksen käytäntöjen rinnalla toimii vankien oma aktiiviteetti, jonka päätarkoitus luonnollisesti on vankeusajan mahdollisimman joutuisa kuluttaminen. Tämän virallisen laitoksen vastaisen kulttuurin ytimessä ovat laittomat eli laissa yleisesti ja puolilailliset eli vain laitoksissa kielletyt toimet. Niiden paljastamista tai estämistä kieltävät normit ovat nähdäkseni vankialakulttuurin perustana: älä vasikoi, älä varasta toiselta vangilta, älä petä. Tähän toimintaan ei ketään pakoteta, mutta toisaalta tämän vankilan peruskahtiajaon ylittämistä ei voi tehdä rikkomatta perusnormeja. Epäilytkin vasikoinnista tai sellivarkauksista ovat totinen paikka epäillylle, sillä lievimmilläänkin se tarkoittaa ystäväpiirin kaventumista ja luottamuksen menettämistä sellaisessa tilanteessa, missä sitä myös eniten tarvitsisi. Huhut tällaisesta voivat seurata laitoksesta toiseen ja leimata henkilön myös seuraavilla tuomioilla.

Näiden kahden erilaisen maailman eroa kuvaa käsitykset "kingeistä". Vanginvartijoiden liitto on monissa yleisö-osaston kirjoituksissaan (esim. HS 14.4. ja 19.4.1989) yrittänyt tuoda esille sitä, kuinka juuri laitosten kingien johtama alakulttuuri olisi kaiken laitoksissa ilmenevän ongelmallisuuden syy. Näiden kirjoitusten putkahtaessa lehtien sivuille vankien mielipide oli taas se, että kyseinen selitys on enemmän vanginvartijoiden keskinäisen käyttäytymisen kuvausta. Vankiloissa on virallinen hierarkia, mutta paljon käytännön valtaa joutuu sellaisten käsiin, jotka aktiivisesti pyrkivät toteuttamaan lakeja ja asetuksia. Tällöin vankilanjohtaja saa passiivisen hyväksyjän roolin ja joutuu konfliktitilanteissa pitämään alaistensa puolta selvissä väärinkäytöstilanteissakin.

Vankien keskuudessa taas suhtautuminen kingeihin ja kingeiksi pyrkiviin on kaksijakoista. Toisaalta henkilökohtaiset ominaisuudet tekevät jostakin ikäänkuin luonnostaan sellaisen, että hänen puoleensa käännetään, ja toisaalta pyrkimykset "kingailuun" voidaan tulkita lähinnä kiusallisiksi. Myytti kingeistä ei anna mitenkään elävää kuvaa siitä vuorovaikutuksesta, jossa vangit elävät. Vankien keskinäinen väkivalta voi olla jopa harvinaisempaa kuin siviilissä, mutta tästä ei ole mitään tutkimusta. Silloinkin kun sitä esiintyy, niin syynä on myös hyvin usein laitoksen olosuhteet, mitä taas vartijakunta ei myönnä. Epäilty vasikointi laitoksessa, sellivarkaudet ja jopa miesten välinen mustasukkaisuus aiheuttavat tällaista. Myös vanki-

loihin silloin tällöin joutuvat seksuaalirikolliset joutuvat vankien edustaman moraalin maalitauluksi.

Muu vankien keskinäinen väkivalta johtuu sitten tehtyjen kauppojen pettämisestä, jo siviilistä juontuvien riitojen puhkeamisista, itse oikeusjuttuun liittyvistä keskinäisistä erimielisyyksistä ja vastaavista asioista. Välittömänä syynä on usein taas itse ajan puute asian muunlaiseen käsittelyyn: ei ole aikaa "kelata" asiaa varsinkaan jos toinen ei tunnu ymmärtävän toisen näkökantaa, ja nopein ratkaisu on silloin terävä korvapuusti. Vakava väkivalta vankiloissa on mielestäni jo pelkkä poikkeus eikä mikään sellainen säännön mukaisuus, jotta se selittäisi vankialakulttuurin luonnetta. Myös vartijat voivat kohdella vankeja väkivaltaisesti, ja vaikka tällainen on vakavampaa ilmeisen selvän vallan epätasapainon takia, niin ei sekään ole saanut suurempaa julkisuutta.

Hyvän esimerkin vankien keskinäisen alakulttuurin joustavuudesta tarjoaa juuri suhtautuminen erääseen laitokseen tulleeseen seksuaalimurhaajaan. Alussa kaikki puheet olivat hyvinkin negatiivisia häntä vastaan ja hän joutui myös pari kertaa hyökkäyksen kohteeksi, ja näin jatkettiin vankiloiden vanhaa moraliteettia. Ajan mittaan tunnelmat kuitenkin laantuvat ja jopa kosta vannoneet olivat pian vaihtamassa "lukuja" häneltä. Ehkä jonkin toisen tekemänä kosto oltiin hyväksytty, mutta siihen valmiiden määrä laski sitä mukaa kuin henkilö jatkoi elämistään laitoksessa. Tämä tuo myös esille sen, kuinka viranomaisille kantautuva tieto ei enää välttämättä pidä paikkaansa olosuhteitten muututtua laitoksessa.

Vankien alakulttuuri ei ole läheskään siinä määrin pakko-yhteisö kuin mitä itse vankila instituutiona on. Tähän voi tutkintavangin olla alussa vaikeakin osallistua täysimittaisesti: hän ei välttämättä kykene siihen eikä hän ole välttämättä vielä saavuttanut kyseisen laitoksen alakulttuuria kannattelevien henkilöiden luottamusta. Lisäksi laitoksissa on useampia ryhmiä eikä mitään yhtenäistä ja yksimielistä joukkoa.

Monen muidenkin maiden vankiloihin tutustuneen mielestä tämä on suomalainen piirre, katsotaan etteivät suomalaiset vanki- ja rikollisalakulttuurit ole niin pitkälle kehittyneitä, kuin useimmissa muissa Euroopan maissa. Samoin muutamat tapaamani ulkomaalaiset kertoivat sikkäläisten vankiloiden olevan sisäisesti hyvin erityyppisiä. Mutta kyseessä voi

olla myös rinnakkaiselämän määritelmän mukaisesti erilaisen hallinnan piirteet ja näin korostuu laitosten instituutio-naalisen tarkastelun tärkeys. Tämä heterogeeninen tilanne korostuu vielä lääninvankiloissa, joiden vankeusvangitkin ovat odottamassa siirtoa työleireille tai keskusvankiloihin, mutta perusmalli on ilmeisen samanlainen kaikissa Suomen vankiloissa.

Tämä johdanto ei pyri olemaan tilanteen sievistelyä, vaan sen tiedotusvälineistä helposti syntyvän kuvan korjaamista, jonka mukaan elämä vankiloissa olisi täysin epäinhimillistä ja mahdotonta. Todellisuudessa niissä asuu vuosittain tuhansia miehiä ja joku sata naista, ja yleistysten tekeminen muutamista poikkeustapauksista tekee kokonaiskuvan harhaiseksi. Vankien enemmistölle ratkaisevampaa on laitosten rakenteellinen väkivalta. Laitoksissa tehtävät ratsiat ovat myös kiristämässä keskinäisiä välejä, ja niinpä laitoksen oman henkilökunnan suorittamina niillä on enemmän rituaalin luonnetta. Ilmeisesti tämän takia kesällä 1989 vankilalaitoksen piiriin ollaankin perustamassa Ruotsin mallin mukaista erillistä kiertävää tarkastusryhmää, mikä tulee osaltaan taas kiristämään laitosten ilmapiiriä.

Vankilan toiminnan mahdollisuuden ymmärtämiseksi nämä kaksi erilaista maailmaa, vartijoiden ja vankien, olisikin parempi käsitteellistää rinnakkaiselämäksi. Vuosien mittaan sekä intomielisiltä uusilta vartijoilta että uhmakkailta ensikertalaisilta hioutuvat pahimmat särmät pois, ja molemmat osapuolet antavat toisilleen tiettyä liikkumatilaa ja tietyn rauhan. Edut eivät kohtaa missään oleellisissa asioissa, mutta samassa laitoksessa on kuitenkin eletävä vuosia päivästä päivään. Rinnakkaiselämä vankiloissa pohjautuu vankien alakulttuurin ja vankilan valvonnan vuorovaikutukseen (McVicar 1986, 211-212). Alakulttuuristen toimintojen ohella jatkuva taistelu vankien oman päivittäisen elämän helpottamiseksi vartijoiden valtaa vastaan on vankilan elämän painopiste, ja tämän sekä alakulttuurin välisen vaihtelun selvittäminen on vankilan käytäntöjä kuvattaessa yhtä ratkaisevaa kuin 4. luvussa ala- ja käyttökulttuurin väliset suhteet.

5.1.1. Tulo vankilaan ja tuomion aloittaminen

"Eihän tää niin kauhea olekaan !" Tällainen 15-vuotiaan ensikertalaisen kommentti pätee varmasti kaikenikäisiin heidän tutustuttuaan ensimmäistä kertaa vankilaan sisäältä päin "asiakkaana". Useissa yhteyksissä on tuotu esille

vankilaan tulon initiaatioluonnetta, siviilipersoonan vaihtamista vangin rooliin (Järvinen 1988a, 27), mutta todellisuudessa vangittu on joutunut kokemaan ruumiintarkastukset, syylliseksi leimaamisen, viranomaisten töykeän ja jopa väkivaltaisen kohtelun, haisevat patjat ja viltit sekä desinfiointiaineen tuoksut eli "saastuttamisen" (Lehmikoski 1988, 40) jo poliisilaitoksella. Verrattuna uusien poliisilaitosten klaustrofobiseen betoninharmauteen ja koneellisen ilmastoinnin kidutusluonteeseen ovat vankiloiden päivittäiset toiminnot kuin paluu maan pinnalle.

Itse tuloseremonian yhteydessä paljastuu jo monia laitosten sisäisen hierarkian piirrettä, mutta todellisuuden luonne alkaa paljastua vasta myöhemmin. Paluuta entiseen arkeen ei enää ole, ja muuntuminen vankeusvangiksi on useimmiten pitkä siirtymä, jonka aikana opitaan uudet elämänrytmit ja yhteydet ulkomaailmaan muuttuvat.

Pidätyksen aiheuttaman shokin ja poliisilaitoksen henkisen kidutuksen jälkeen alkava oikeudenkäynti on koko syyllistämisprosessin toiveikkain vaihe. Oikeudenkäynnit jakavat vankilassa vietetyn ajan jaksoiksi, jotka täyttää toivorikas toiminta itsensä syyttömäksi osoittamiseksi ja tekojen rationalisointi itselle ja muille. Jokainen oikeudenkäynti on periaatteessa jälleen uusi mahdollisuus päästä koko jutusta eroon tai ainakin "vapaalta vastaamaan". Vankilassa voi vielä kantaa omia siviilivaatteita ja ostaa varojensa mukaan kanttiinista tarvitsemiaan ja haluamiaan ruokia tuomaan vaihtelua vankilan omaan yhtenäiseen ja yksitotiseen ruokavalioon. Tämä vaihe tekee siviilin ja vankeuden välisen rajan oikeastaan jatkumoksi, jonka aikana uusi tulokas voi aika turvallisesti tutustua ennen outoon ja myyttien täyttämään maailmaan. Oman siviilipersoonan turvassa voi tutustua uutisissa kohua herättäneisiin rikollisiin, murhaajiin, ryöstäjiin ja toisiin humerikollisiin. Vankilan periaatteisiin kuuluu tutkintavangin ja vankeusvangin erottaminen toisistaan, mutta käytännössä tutustuminen on suhteellisen esteetöntä ja lisäksi Suomen korkean uusimisprosentin takia suuri osa tutkintavangeista on jo tuttuja keskenään ja tämän maailman kanssa. Toisten vankien kautta saadaan myös paljon sitä käytännön tietoa, jota tarvitaan niin vankilassa kuin oikeudenkäynneissä. Tämä on oleellinen osa ns. vankien alakulttuuria.

Hovioikeuteen valittaminen alioikeuden päätöksestä voi muodostaa koko vankeusprosessin turhauttavimman jakson. Tuomio on saatu, ja se koetaan jo lopullisena vaikka valitus

olisi tehtykin. Päätöksen odotus voi viedä useita kuukausia, vuodenkin, ja samalla odotettava vapaus on yhtä epävarma kuin alioikeuden käsittelynkin aikana. Tämä on käytännössä kaikista tiiviimmän "lusimisen" aikaa, sillä tutkintavankia ei periaatteessa saisi sijoittaa töihin, mutta mitään korvaaviakaan toimintoja ei yleensä ole. Lain mukaan "tutkintavangin vapautta on rajoitettava vain siinä määrin kuin vangitsemisen tarkoitus sekä vankilassa pitämisen varmuus ja järjestyksen säilyminen edellyttävät" (Vankisäännöt 1977, laki tutkintavankeudesta 2§). Todellisuudessa vangittua voidaan pitää jopa 22 tuntia vuorokaudessa selliinsä lukittuna vankiloidemme primitiivisimmässä olosuhteissa. Tämä on myös ensimmäinen vankeinhoidon tavoitteiden ja käytäntöjen ristiriita, johon vangittu törmää. Helsingiläisille tulee eteen siirto Turkuun, missä heitä kohdellaan sitten "hesalaisina", ja yhteydet ystäviin ja omaisiin harvenevat ja katkeavat niukkojen tapaamis- mahdollisuuksien takia. Silti valituksen käsittelyssä on vielä toivon kipinää jos vaikka "oikeus voittaisi".

Samalla alkaa myös oikeudenkäynnin jälkipuinti, mihin liittyy voimakkaita keskinäisiä ja itsesyytöksiä. Tämä moninkertainen deprivatio synnyttää paineita alakulttuurisia toimintoja kohtaan; aikaa olisi tapettava samalla kun vankila ja yhteiskunta alkaa herättää yhä enemmän vihaa ja katkeruutta. Normaali yhteiskunta alkaa etääntyä näiden tuntemusten myötä, ja useille avautuu myös mahdollisuus jonkinlaiseen työhön vankilassa. Nämä uudet rutiinit alkavat korvata osittain myös suhteita ulospäin.

Vasta hovioikeuden päätöksen jälkeen vangitusta tulee virallisesti vankeusvanki: hän joutuu vaihtamaan omat siviilivaatteensa yhtenäiseen vankivaatetukseen, osallistumaan vankilan töihin, ostot supistuvat töistä saatavan palkan mukaisiksi ja tuleva vapautuminen on nyt tietty päivämäärä tulevaisuudessa. Viimeistään nyt vangista siis tulee elimellinen osa vankimassaa, joka on vartijoiden käsitys vangeista. Vangille itselleen nyt alkava jakso on varsinaista "lusimista", jonka sisältönä on omien oikeuksien puolustaminen virallista byrokratiaa vastaan, oman identiteetin säilyttäminen muiden vankien joukossa ja oman aseman luominen vankien alakulttuurissa. Konflikti oikeuslaitoksen kanssa muuttuu konfliktiksi vankilalaitoksen kanssa, oli se sitten suora tai piilevä.

5.2. Vertauskohteena muut rikokset

Vaikka huumauainerikoksista laissa säädetty enimmäistuomio 10 vuotta on suhteellisen vähäinen rinnastettuna esimerkiksi väkivaltarikoksista langetettaviin, niin silti oikeuskäytäntömme suhtautuu ankarasti huumauserikollisiin. Poliisien ja oikeusistuinten osalta tästä on esittänyt näyttöä Osmo Kontula omissa töissään (Kontula 1986 ja 1988), ja tätä asennetta vankiloissa tulee esille luvussa 5.3.

Vankilassa sitten itse rikollinen pääsee mittaamaan oman rikoksensa vakavuutta suhteessa muihin rikoksiin. Tässä on yleisessä käytössä kaksi erilaista mutta validisti rikosten eri puolia mittaavaa välinettä:

1. aiheutettu vahinko per tuomittu vankeusvuosi.
2. saavutettu rahallinen hyöty per tuomittu vankeusvuosi.

Huumerikollinen ei koe aiheuttaneensa muille ihmisille tai yhteiskunnalle mitään vahinkoa. Vankilassa hän päinvastoin törmää jatkuvasti yhteiskunnan itsensä jakaman huumeen aiheuttamiin vahinkoihin. Onhan yleisesti tunnettua, että suuri osa rikoksista, varsinkin väkivaltarikoksista, tehdään alkoholin vaikutuksen alaisina. "Jos mut on tuomittu tänne huumauserikollisuuden takia, niin ALKO:n pääjohtajalla pitäisi olla useita elinkautisia päällä!" Tämän toteamuksen hyväksyvät muutkin kuin huumerikolliset.

"Jos kerrankin sattuisi sellainen tappo, jossa voitaisiin edes epäillä hashiksen olevan osallisena, niin iltapäivälehdethän kirkuisi siitä punaisina!" Myös tämä tiedotusvälineiden ylläpitämä epäsuhta huomattiin selvästi vuonna -87 Turun lääkekuolemien yhteydessä. Turkulaisen tyttären muusikkoisä vaati iltapäivälehdessä etusivulla huume-kauppiaille rangaistusta murhasta, mutta asia hiljeni myöhemmin lääkintöhallituksen selvitettyä asian oikean laidan. Asioiden käsittelyssä myöhemmin ei kuitenkaan ketään lääkeaineitten välitykseen syyllistynyttä lääkäriä tuomittu vankeusrangaistuksiin, vaikka välitys oli ollut ilmeisen laajaa ja säännöllistä luonteeltaan. Vankiloissa paljastuva todellisuus on siis monella tasolla eri suuntainen kuin niin sanottu virallinen totuus.

Myös pimeän pullon myyjä on paremmassa asemassa lain suhteen kuin huumerikollinen. Riippumatta myydyistä määristä jäävät tuomiot pariin vuoteen, mikä taas helposti saavutetaan parilla kilolla hashista, eikä tuolloin myöskään joudu samanlaisten epäilyjen kohteeksi vankina ollessaan. Pimeän

pullon myynti näyttää olevan enemmänkin osa tiukasti kontrolloidun alkoholin saannin leimaamaa kulttuuriamme, sen yksi varaventtiili, kuin vieraaksi uhkaksi leimattu huume-kauppa.

Väkivaltarikoksissa vasta murhista annetaan samanlaisia huipputuomioita kuin huumekaupasta. Tappo lieventävien asianhaarojen vallitessa tai useampi törkeä pahoinpitely vastaa 80-luvulla tuomittujen huumealiigojen "väliportaan" tuomioita. Tämä on saanut myös monet huumerikolliset pohtimaan uudelleen suhdettaan väkivaltaan, jos sillä sitten olisi säästynyt kiinnijäämiseltä, ja juuri tästä vertailusta löytyy myös viranomaisia mietityttävä rajankäynti rangaistuksia uudelleen määriteltäessä.

Omaisuusrikokset ovat ala, johon suomalainen oikeuskäytäntö on perinteisesti suhtautunut ankarasti. Tarkemmin tätä suhtautumista on määritellyt tekotapa: "On suuri ero sillä, ryöstätsä pankin pistoolilla vai mustekynällä!" Edelleenkin pienistä omaisuusrikoksista, ryöstöistä ja varkauksista voi saada moninkertaisen tuomion verrattuna petoksiin, konkurssirikoksiin tai lahjomisiin, joiden hyöty on kuitenkin suunnattoman paljon isompi. Tämä tuomitsemiskäytäntö jatkuu edelleen, vaikka on jo vuosia virallisestikin tunnustettu ongelma ollut, että aivan pienistä rikoksista voi tekijälle kertyä erillisinä tuomioina vuosien pituinen vankeusaika. Yhteiskunta tuomitsee siis tässäkin tietyn periaatteen tai moraalin mukaan, eikä niinkään itse aiheutettua vahinkoa. "Ajattele nyt senkin duunarin fiilinkejä, joka yks aamu vaan huomaa pomonsa livistäneen firman kassan kanssa", pohti eräs nuori, jolle noin 40 000 mk:n varkaudet toivat yhteensä 2.5 vuoden "loman".

Valtiolle tuomittavien korvausten suhteen huumerikolliset muodostavat oman luokkansa. Vähäisenkin vankilatuomion saaneen korvaukset voivat olla kymmeniä tuhansia markkoja ja useille 80-luvulla tuomituille jää tuomiosta muistoksi miljoonien korvaukset. Niiden määrittäminen oikeudessa herättää jo suurta kummastusta: summat on määritelty pennien tarkkuudella, mutta silti itse laskentaperuste on täysin mielivaltaisen eikä perustu mihinkään varsinaisesti tutkittuun tietoon. Lähin vertailukohde on tässäkin Ruotsi, ja siellä tiedetään korvausten jäävän reilusti alle kymmenesosaan Suomessa tuomituista summista: "Siellähän voi jopa ajatella korvausten maksamista ja uuden elämän aloittamista. Mitä sä täällä voit tehdä rehellisesti, jos kaikki viedään heti kädestä?"

Tuomitulle summalle alkaa myös heti tuomion julistamisen jälkeen kertyä 16%:n vuotuinen korko, jonka määrä vielä lisää koettua kyynisyyttä asiassa: "Voihan sitä voittaa lotossa tai sitten vaan pistää pystyyn heroiniiliigan!"

Kaikissa muissa rikoksissa korvattavaksi määrätään arvioitu hyöty tai aiheutettu vahinko. Silti esimerkiksi henkirikoksissa korvattavaksi määrätty summa voi jäädä pariinkymmenen tuhanteen. Niinpä murhastakin tuomittu on käytännössä rangaistuksensa kärsinyt päästyään vapaaksi. Verratessaan kaikin puolin omaa asemaansa henkirikoksista tuomittuihin näkevät huumerikolliset ihmiselämän suhteellisen halpuuden Suomessa. Poliisin pidätyskäytäntö on tyystin erilainen väkivalta- ja huumerikoksissa, ja toisistaan poikkeava näyttökynnys oikeudessa vain korostaa tätä eroa: pelkkää väitettyä henkirikosta ei oikeudessa voida tuomita, mutta pelkkään väitteeseen perustuen on vielä 80-luvullakin tuomittu useita huumerikoksia (myös Kontula 1988, 49, 129). Tosin tämä seikka yltää vain harvoin uutiskynnyksen yli (esim. HS 19.10. 1988 ja Satakunnan Kansa 19.10.1988).

Samoin vankilalaitoksessa suhtaudutaan henki- ja huumerikoksiin aivan eri tavoilla, mikä tulee esille vankilakäytännöissä. Henkirikoksen tehneitä pidetään mallivankeina: yleensä he ovat eristyviä eivätkä ota osaa mihinkään vankilan virallisiin tai alakulttuurisiin toimintoihin. Heidän herkemmän itsetuntonsa takia heihin myös suhtaudutaan ikäänkuin silkkihansikkain, henkirikoksen syynä kun on usein humalatilassa loukkaukseksi koettu tapahtuma, jonka toinen osapuoli, usein vielä läheinen henkilö, on sitten rikoksen uhri. Vankilan kannalta tällainen on otollinen tapaus: hän kokee rangaistuksensa oikeutetuksi, hyväksyy valittamatta kaikenlaiset oikeuksiensa rajoitukset eikä lähde yhteistuumin yrittämään olosuhteiden muutosta. Huumerikollinen on näissä suhteissa yleensä täydellinen vastakohta, ja vielä kykenevä aloitteiden tekoon ja niiden eteenpäin viemiseen.

Vankilan alakulttuurissa ovat sitten väkivaltarikolliset eniten kunnioitettuja tai huomattuja. Poikkeuksena henkirikoksen tehneisiin on heidän tilillään toistuvia pahoinpitelyjä ja ryöstöjä. "Nyrkkiryöstön" sanotaan olevan jo "pois muodista", mutta edelleen erilaiset pahoinpitelyt kaveripiirissä ja "ryppyremmeissä" sekä satunnaisten sivullisten pahoinpitelyt humalassa ovat oikeusistuinten arkipäivää.

Vankilassa nämä rikolliset ovat toimeliaita, yleinen poikakotitauusta aiheuttaa sen, että vankiloissa on jatkuvasti

ystäviä ja tuttuja, ja vankilaelämä onkin vain poikakoti-elämän jatkamista aikuisena. He osaavat selviytymisen keinot, ja vaikka vankilalaitos suhtautuu tällaisiin tyyppeinä nihkeästi, heillä on usein "risarin maine", niin kuitenkin käytännössä väkivallan potentiaali herättää kunnioitusta kerroksilla toimivien vartijoiden keskuudessa; se on jopa tehokkaampi tapa ajaa etujaan ja puolustaa oikeuksiaan kuin huumerikollisten varsinkin ensikertalaisina harjoittama kantelu- ja valitusmenettely. Toisaalta juuri poikakotitaustansa takia väkivaltarikolliset turvautuvat huumerikollisten parempaan valmiuteen laatia erilaisia anomuksia, hakemuksia ja valituksia.

Väkivaltarikollisten teot ovat yleensä sattuneet ilman etukäteissuunnittelua ja suurta taloudellista hyötyä. Niiden takana voi olla ennemminkin kiiivas luonne, satunnaiset nahistelut kaveripiirissä ja jatkuva alkoholin käyttö. Mutta saatu rangaistus tällaisista sinällään hyödyttömistä teoista voi olla vuosia, kun niitä on päässyt kasautumaan perättäiksi syytteiksi ja eri oikeusasteisiin.

Varkaajat, varkauksien ja murtojen tekijät, ovat väkivaltarikollisten ohella vankiloiden vakituista ydinryhmää (Lehmikoski 1988, 35). Usein heillä on samanlainen rikonnainen perhetausta ja poikakotikokemuksia. Samoissa ryhmissä liikkuvat väkivaltarikolliset ja varkaajat tuntuvat erottuvan toisistaan vain henkilökohtaisten luonteenominaisuuksien perusteella: varkauksien ja murtojen suunnittelu vaatii ainakin jonkinasteista suunnitelmallisuutta, ja edelleen vankilassa ovat varkaajat avoimemmin kiinnostuneita uusista asioista. Roolit menevät kuitenkin usein ristiin: humalassa tulee usein tehtyä, mitä mieleen juolahtaa ja mitä eteen ensimmäisenä sattuu. Sekä väkivaltarikolliset että varkaajat katuvatkin vankilassa enemmän sekopäisenä tekemiään töppäilyjään kuin varsinaisesti rikoksiaan. Tässä suhteessa huumerikolliset ovatkin vielä "voittavalla" puolella: tuomioita annettaessa ei vähääkään arvioida rikosten tuomaa taloudellista hyötyä tai aiheutettua vahinkoa vaan tekojen lukumäärää, ja tällöin varsinkin nuori omaisuusrikollinen tuntee olevansa vankilassa todella turhasta.

Talousrikolliset ovat ilmeisen ulkopuolisin yksittäinen ryhmä vankiloissa: heidän sosiaalinen status ylittää usein jopa henkilökunnan statuksen, heidän tuomionsa ovat lyhyitä verrattuna käsiteltyihin ja tuomittuihin rahasummiin, ja he itse kokevat olevansa ylä- ja ulkopuolella laitoksesta ja niiden väestöstä. Jos henkirikoksenteikijät ovat vankiaineksen yksinäisiä ja eristyjiä, niin talousrikolliset ovat

sekä "yksilöitä" että seurallisia, ollessaan ulkopuolisia on heidän tavallaan helpompi ystäväystyä kenen kanssa tahansa. Talousrikollinen ei myöskään koe olevansa rikollinen samassa mielessä kuin kaikki muut. Mutta enemmän kuin tämä koettu ulkopuolisuus, talousrikollisia yhdistää huumerikollisiin usein samankaltainen siviilistatus, tietty sivistystaso ja kokemukset myös ulkomailta.

Talousrikollinen kokee jossain määrin olevansa myös poliittinen vanki kuten huumerikollinen, sillä mielenkiinto ko. rikoksiin on alkanut herätä vasta viime vuosina, ja edelleen tietyt piirit Suomessa jäävät sekä epäilyjen että lainkouran ulottumattomiin. Näin talousrikollisissa on enemmän "sijaiskärsijöitä" kuin "syntipukkeja". Toisaalta huumerikosten väitetty ja tuomittu taloudellinen hyöty ei herätä talousrikollisissa kateutta tai uteliaisuutta, ja siten langetettu tuomio ei tunnu liian raskaalta muuten kuin verrattaessa sitä omaan sosiaaliseen taustaan. Henkirikosten tekijöiden ohella talousrikolliset ovat laitoksen mallivankeja: he tekevät työnsä kunnolla eivätkä liiemmästi osallistu vankialakulttuurin toimiin paitsi ehkä uhka-peleihin ja vedonlyöntiin. Valitus- ja kantelukampanjansa he myös kohdistavat mieluummin oikeuslaitosta kuin vankeinhoitolaitosta vastaan.

Aikaisemmissa tutkimuksissa huumeilla on nähty olevan tärkeä merkitys vankilan todellisuudesta pakenemisessä ja tämä on sitten nähty "yhteisenä asenteena" (Järvinen 1988a, 98-100). Vankien alakulttuurin muut piirteet ja huumeiden käyttö niputetaan yhteen "hällä väliä" asenteeseen (Lehmikoski 1988, 61, 63, 87) asettamatta kyseenalaiseksi tämän alakulttuuri käsitteen kattavuutta koko vankiainekseen erilaisine kulttuurisine taustoineen ja siten sen selittävyttä itse käytön tarkastelussa (7). Itse olin lähinnä hämmästynyt siitä, miten lukeneita ihmisiä vankeuteni aikana tapasin jokaisessa vankiryhmässä vaikka tietysti he ovat samanlaisena vähemmistönä vankilassa kuin kulttuurisesti "täysin pätevä" ihmiset ovat muussakin yhteiskunnassa. Myös yleisesti hallittu "tuomiomatematiikka" on mielestäni osoituksena siitä, miten pätevästi vangit kykenivät analysoimaan ympärillään olevia olosuhteita.

Muiden vankiryhmien suhtautumista huumerikollisiin sävyttää vahvasti tiedostusvälineissä luotu kuva, joka sitten tutustumisen myötä muuttuu. Eräskin nuorisovanki tilitti tuntojaan reilun puolen vuoden tuntemisen jälkeen seuraavasti: "Mä luulin tänne tullessa, että täällä on tosi kovia jätkiä ja sitten se olikin kauhee pettymys kattoo, millasta

sakkia te oikeen ootte!" Huumeiden käyttö vankiloissa keskittyy "mömmöihin" eli eri lääkeaineisiin ja jopa niiden käyttäjissä on sellaisia, jotka sitten taas suhtautuvat kielteisesti "huumeisiin". Yleensä useampikertalaiset huume- ja muut vangit tuntevat ja tietävät jo toisiaan, joten tällaisia ennakkoluuloja ei ole niin vahvasti ilmassa. Silti myytit isoista jemmaista, kansainvälisestä toiminnasta ja toiminnan luonteesta elävät osana vankilan tarinoita.

Myös erilaisista huumerikoksista saadut tuomiot herättävät hämmennystä, sillä varsinkin hashiksesta tuomitut luulevat tulevansa oikeudessa käsitellyiksi jotenkin lievempinä tapauksina, koska aine yleisesti luokitellaan ns. miedoksi tai kevyeksi huumausaineeksi. Todellisuudessa tuomioilla ei voi katsoa olevan suuriakaan eroja, ja varsinkin suurimmat tuomiot sekä kovista että kevyistä huumausaineista ovat täysin verrannollisia. Sitten taas verrattuna rikoksella mahdollisesti saavutettuun hyötyyn ovat hashiksesta saadut tuomiot aivan omaa luokkaansa, sillä tunnetusti voittomarginaali kovissa aineissa on aivan eri suuruinen kuin hashiksessa. Oikeuskäytäntöön liittyy monia muitakin ilmeisiä epäkohtia, mutta varsinkin hashiksesta tuomituilla tämä aiheuttaa eniten tuomioistuimen pätevyyden epäilyä.

Tuomion kokemisen selittäminen puhtaalta rationaalisen laskelmoinnin pohjalta ei muodosta kokonaisuutta, vaan tärkeä elementti toiminnan eli rikoksen rationalisoinnissa on ns. eläminen "täysillä", kokemusten hankkiminen ja pyrkiminen irti normaalielämän rajoituksista. Tavallaan tämä on kolmas laskentaperuste luvun alussa esitettyjen lisäksi, ja tämän voisi luonnehtia erottavan ammattirikollisen pelkääntään rikoksiin sosiaalisista ja muista syistä ajautuneesta vangista. Tämä rationalisointi on kuitenkin vaikeammin hahmotettavissa kokonaisuutena.

Huumerikollisille motiivina yleensä huumausaineiden käytölle ja niiden välittämislle ovat huumausaineista saatavat kokemukset. Itse tajunnanlaajennus ei enää eksplikoidu niin selvästi, mutta näihin kokemuksiin lasketaan mukaan myös itse toiminnan jännitys, matkustelu ja muu tällainen puhtaan farmakologian ulkopuolinen syy. Myös itse nuorempina myönteisiksi koetut seikat nousevat esille toiminnan perusteluina, ja samoin järkevemmän vaihtoehdon tarjoaminen ystäväpiirille. Näin pelkät taloudelliset motiivit eivät yksinomaan selitä sitä, että on lähdetty mukaan laittomaksi tiedettyyn toimintaan.

Jos usko aineiden farmakologisiin vaikutuksiin onkin alkanut

jo haihtua vapaudessa, niin tuomion jälkeen näiden puolien tarkastelu herää jälleen: "Jotainhan siinä on pakko olla, jos tuomiotkin on tällaisia!" kiteytti yksi ison huumetuomion saanut tällaisen pohtimisen päätteeksi. Omaa syyllisyyttä pohdittaessa tulee esille myös rinnastus ulkomaisiin kuvioihin, jotka koetaan paljon suomalaisia isompina ja kovempina. Eräskin alkoi tällaisessa tilanteessa kertomaan kokemuksiaan Kolumbiasta, ja esimerkkinä sikäläisen mafian toiminnasta kertoi tarinan huoran ostamiseen liittyneistä hankaluuksista. Tarinan loputtua varsinainen kytkentä huumerafiaan jäi hyvin epäselväksi, mutta tavallaan tarina toi esille sen seikan, kuinka suomalaisella huumerikollisella on kuitenkin vaikeuksia sijoittaa itseään siihen pahan rikollisen kuvaan, jota tiedotusvälineet levittävät suurelle yleisölle ja langetettu tuomio eksplikoi suoraan tuomitulle.

Vankilassa muille kehittyvä rooliongelma sopeuttaa oma rikos ja rikollisuus vankilan olosuhteisiin ja alakulttuuriin (Järvinen 1988a, 100-105). Huumerikolliselle tämä on kokonaisvaltainen identiteettikriisi: on hyvin selvää, että langetetut tuomiot ja sen jälkeen saatu kohtelu aiheuttaa hämmennystä. Tuomiot ovat henkirikosten luokkaa ja korvaukset täysin omaa luokkaansa. Tämän päälle tulee selvä ristiriita oman kokemuksen ja yhteiskunnan reaktion välillä: tuomittu vakavuus ja koettu vakavuus eivät ole ollenkaan yhteismitallisia. Tämä tulee olemaan pohjana rationalisoinneille koko tuomion aikana.

Sitten taas se, mikä yksittäisen tapauksen näkökulmasta vaikuttaa suhteettomalta voimavarojen tuhlaukselta oikeudenkäyntien ja vankilan muodossa, on ilmeisesti kontrollin näkökulmasta puolustettavissa niillä isommilla säästöillä, joita menetettäisiin yhteiskunnallisina vahinkoina, jos lakia ei toteutettaisi sillä voimakkuudella, kuin sitä tällä hetkellä toteutetaan. Tämä laskelmointi lienee koettujen ristiriitojen pohjalla ja on selvästi poliittinen kysymys. Tähän kontrollin rationalisointiin pureudutaan seuraavaksi.

5.3. Pakkolaitoksen kontrolli

Cohen ja Taylor määrittelevät vankien valitusten ja kanteluiden teon kampanjoinniksi, jonka funktio olisi pääasiassa helpottaa tuomion suorittamista (Cohen ja Taylor 1986, 139). Omien kokemusteni valossa tämä menettely on varsinkin ensikertalaiselle tehokas keino oman aseman ja tuomion selventämiseksi, ja lisäksi tämä on vankiloissa myös laajemman yhteisön tapa saada tietoa heitä kaikkia koskevista asioista. Siksi valituksiin ja kyselyihin saadut vastaukset kiertävät vankien keskuudessa, kuten myös tiedotusvälineiden uutiset vankiloista, poliisista ja oikeusjärjestelmästä.

Suhtautuminen valituksiin on myös kriittistä, koska vankeuden myötä opitaan niihin vastattavan hyvinkin puolueellisesti. Yleisesti niitä luonnehditaan "bumerangeiksi", paperit tekevät virkaportaassa kierroksensa ilman konkreettista tulosta. Lehdissäkin käyty vankilan "kingi-keskustelu" vuonna 1989 herätti seuraavan kommentin, joka kuvaa vankien kokemana viranomaisten suhtautumista valituksiin: "Sehän on totuus, mitä pamput sanoo - ja mitä nuo virkamiehet Helsingissä mistään tietää!" Pääosan tästä kampanjoinnista muodostavat tuomiosta ja laitoksen sisäisestä järjestyksestä tehdyt valitukset ja kantelut ylempiin virkaportaisiin. Tämä paljastaa sovelletun lain ja laitoksen sääntöjen ja määräysten takaisen todellisuuden, selitysten ja toiminnan ristiriitaisuudet.

Suomessa langetettuihin huumetuomioihin liittyy paljon epämääräisyyksiä ja epäoikeudenmukaisuuksia (esim. Kontula 1988, 129, 131), ja tämä taas aiheuttaa sen, että tuomituilla huumerikollisilla on paljon valittamisen aihetta heti tuomion julistamisen jälkeen. Keskeisin valituksen aihe liittyy näyttökynnyksen määrittelyyn: useimmat huumetuomiot Suomessa langetetaan jopa kokonaan ilman ns. teknistä näyttöä nojautuen pelkästään kanssasyytettyjen kertomuksiin, joita tuomioistuimien vielä tulkitsee omien ennakkoluulojensa ja uskomustensa mukaan. Ylemmät oikeusistuimet tekevät sitten päätöksensä alioikeuden pöytäkirjojen perusteella, ja siten niistäkään ei ole apua löydettävissä. Muissa rikoslajeissa tällainen ei riitä, ja niinpä huumerikollinen koee hyvin yleisesti tulleensa oikeusmurhan uhriksi.

Suomessa on kaksi oikeuskäytäntöä valvovaa viranomaista, oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies, mutta heidän kekinäisiä työnjakoa käsittelevän lain nojalla vankien lähettämät valitukset jäävät useimmiten oikeusasiamiehen

käsittelyyn. Mutta hänenkään toimenkuvaansa ei kuulu selvittää, mitä todella asiasta on esitetty ja lausuttu oikeudessa, vaan vastaus perustuu oikeuden pöytäkirjoihin, ja on sisällöltään esimerkiksi seuraavanlainen: "Rikosjutun laadusta riippumatta vaaditaan niin sanottu täysi näyttö. Näin on asianlaita myös huumausainetuissa".

Suomesta tehtiin vuonna 1988 myös kaksi valitusta YK:n ihmisoikeuskomiteaan oikeuskäytännöstä huumausainetapauksissa. Molemmat prosessit toivat esille lähinnä sen seikan, että valittajalle myönteisen kannan saaminen edellyttää valituksen kohteena olevan valtion myötämielisyyttä asiaa kohtaan. Vaikka samaan aikaan käsiteltävänä olleita valituksia uutisoitiin käsittelyn eri vaiheissa paikallisissa lehdissä, niin nämä kaksi valitusta eivät saaneet osakseen edes mainintaa.

Alioikeudessa saadun tuomion jälkeen muutoksen mahdollisuus katoaa kokonaan, vaikka oikeuskäytännön kirjaimen mukaan siihen pitäisikin olla mahdollisuus, tai ainakin tuomittu haluaisi saada selvät perustelut omalle tuomiolleen, minkä alioikeus myös jättää tekemättä useissa tapauksissa. Näin ainoaksi koettujen ja oikeiden paineiden purkamistieksi muodostuu laitoksissa koetun epätasa-arvon ja epäoikeudenmukaisuuksien esilletuominen.

Näitä edellämainittuja päätöksiä odotellessa on laitoksessa jo käyty läpi useita konflikteja sekä henkilökunnan että itse laitospöytäkirjojen kanssa. Vankeinhoidon uudistuksen piti liberalisoida vankiloitten sisäiset olot: rangaistus on pantava täytäntöön siten, ettei se tarpeettomasti vaikeuta vaan mahdollisuuksien mukaan edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan, vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja on mahdollisuuksien mukaan ehkäistävä, vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti, vankeja ei saa asettaa eri asemaan, rangaistusolot on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vastaamaan yhteiskunnassa yleensä vallitsevia oloja ja rangaistuksena on pelkästään vapaudenmenetyks (Vankeinhoitoasetus 13.6. 1975/431).

Mutta samaan aikaan laitosten sisällä sovelletaan näitä omien lainalaisuuksien ja oikeuskäsitysten mukaan, ja lisäksi laitosten sisällä on omia käskyjä ja ohjeita. Seurauksena kaikesta tästä on hyvin vaihteleva säädösten ja käytäntöjen tilkkutäkki, jonka edessä laitoksia valvovat viranomaiset Helsingissä myöntävät olevansa voimattomia, tosin vasta itsepintaisen valituskampanjan jälkeen. Toimin-

talinjaksi näyttää muodostuneen, että oikeusministeriön vankeinhoito-osasto (jatkossa lyhenne Vaho) säätää mutta johtaja päättää. Niinpä 10 vuotta myöhemmin laitosten tärkein huolenaihe saattaa olla iltatarkastuksen aikana seisominen ja "mikäli näin ei käy, saattaa seurauksena olla jonkin johtajan toimi- ja myöntämisvaltaan liittyvän oikeuden välitön menettäminen määrääjäksi tai toistaiseksi (esim. iltaulkoilu, radio-tms laite yms)" (TLV:n johtajan käsky 4.6. 1985). Niinpä nykyistä käytäntöä leimaa vanhojen normien ja asenteiden jatkuminen rangaistuskäytännöissä, ja vain selvistä kasvatus- ja opetustavoitteista on luovuttu.

Ensikertalaisena on hankala tietää edes omista perusoikeuksista jopa niin ratkaisevissa asioissa kuin oman sellin saamisessa. Asetusten mukaan tupakoimattoman vangin tulee olla mahdollista asua omassa sellissä, mutta kun asiaa ensiksi ymmärtää alkaa kyselemään, niin kerroksilla työskentelevät vartijat vain viittaavat kiireisiinsä tai muihin esteisiin, ja asiaa lykätään päivästä ja viikosta toiseen. Vasta asian vieminen ylempään portaaseen johtaa jonkinlaiseen ratkaisuun asiassa. Useampikertalainen osaa tällaisessa tilanteessa uhata suoraan fyysisellä väkivallalla ja saa oman sellinsä heti. Vartijoiden silmissä kuitenkin ensikertalainen jää "rutisijaksi".

Kerroksilla toimivat vartijat kokevat myös vankien puuttumisen päivittäisiin käytäntöihin uhaksi omalle arvovaltalleen. Yksi puhdistajana toiminut vanki keräsi adressiin nimiä vangeille iltakatseluun tarkoitettun television siirtämiseksi käytävältä jonnekin rauhallisempaan paikkaan, jossa sen iltakatselu ei häiritsisi selleissä olijoita. Myös vartijat aiheuttivat häiriöitä katsomalla sitä myöhään yöllä. TV siirrettiinkin sitten tyhjäksi jääneeseen "ruumaan" eli joukkomajoitustilaan, josta äännet eivät enää kantautuneet käytävälle, mutta jossa vartijat eivät voineet enää työssä ollessaan seurata sitä. Puhdistaja sai seuraavalla viikolla siirron takaisin selliinsä tuomiota odottamaan "yhteistyökyvyttömyyden" takia.

Tällaisen mielivallan vakavistakin ilmenemismuodoista ei kuitenkaan voi tehdä laillisesti pätevää juttua laitoksen ja poliisin yhteistoiminnan vuoksi. Eräs keittiöllä töissä ollut joutui vartijoiden uhkailun ja pakottamisen kohteeksi heidän epäiltyään tämän suolanneen heille tulleen aamupuuron. Samana päivänä tosin paljastui, että puuro oli vain oaa suuremman erästä, johon oli vahingossa ja keskuuskeittiössä pantu moninkertainen annos suolaa, ja myös

vartiopäällikkö totesi asian tapahtuneen näin. Vanki oli jo kuitenkin erotettu työstään, ja hänen korttiinsa jäi merkintä asiasta. Hän yritti tehdä asiasta rikosilmoituksen, koska uhkailut ja puuron pakkosyöttö ovat rikoksia, mutta jo laitoksessa yritettiin taivutella häntä luopumaan asiasta. Vasta vuotta myöhemmin hän sai poliisilta lyhyen viestin, jossa todettiin vain, että mitään epätavallista ei ole havaittu tapahtuneen. Itse vankia ei edes kuultu asiassa. Tämänsuuntaisia esimerkkejä vankeihin kohdistuvasta suorasta väkivallasta löytyy jatkuvasti vaikka vankeinhoidon uudistusten myötä se on varmaan lieventynyt, ja entisiin "tapporyhmiin" kuuluneita vartijoita on siirretty muihin tehtäviin, pois suorasta kontaktista vankien kanssa. Suurin este tämän tarpeettoman ja laittoman toiminnan kitkemiseksi on kuitenkin muitten viranomaisten haluttomuus käsitellä tapauksia. Eräs keskusvankilasta henkilökunnan kanssa syntyneen konfliktin takia lääninvankilaan siirretty vanki yritti vuoden ajan saada poliisin tutkimaan tapausta ja hän joutui valituksineen menemään poliisiylijohdon tasolle, ennenkuin asiassa päästiin eteenpäin.

Vankeinhoidollisten uudistusten tarkoituksena oli ollut purkaa laitosten vanhanaikaiseksi käynyttä kuriluonnetta. Niinpä esimerkiksi vanha luokkakäytäntö poistettiin ja tuotiin vankien poistumislupakäytäntö, jotta vanki voisi paremmin sopeutua tulevaan vapautumiseen. Samaan aikaan laitostasolla on taas vangeille kuuluvia oikeuksia rajoitettu, kuten esimerkiksi vangin oikeus vastaanottaa ruokatarvikkeita tapaamisten yhteydessä.

Esimerkin tällaisten pikkupäätösten perusteluista tarjoaa itsetehtyjen korttien lähettämiskiellon käsittely. Vankilanjohtajan määräyksellä itsetehtyjen korttien tai kirjekuorien lähettäminen tai vastaanottaminen kiellettiin 29.4.1987. Määräyksen perusteluna käytettiin sitä, että itsetehdyissä korteissa voitiin sensuurin ohi salakuljettaa huumausaineita ja rahaa. Vangit kokivat tämän kansalaisen perusoikeuksien vastaiseksi, koska tällä rajoitettiin paitsi laitoksen hyvin pieniä mahdollisuuksia saada omia harrastuksiaan edes jotenkin esille, niin myös kirjeenvaihdon vapautta. Vastauksessaan apulaisoikeusasiamies ei puuttunut ollenkaan mahdolliseen kansalaisoikeuksien sivuuttamiseen, vaan kertasi lait tutkintavankeudesta ja VAHO:n yleiskirjeiden sisältöä. Vankilanjohtajan lähettämä lisäkertomus omista epäilyistään toistettiin kritiikittä: "...on selvityksessään perustellut määräystään muun muassa sillä, että viime aikoina oli huumarikoksista tuomittujen määrä lisääntynyt

selvästi ja että vankien välisessä rahaliikenteessä oli tapahtunut huomattavaa lisääntymistä. Tämän vuoksi vankien postin tarkkailuun oli Turun lääninvankilassa ryhdytty kiinnittämään suurempaa huomiota".

Vangille myönteiseen päätökseen päädytään vain täysin selvissä tapauksissa, jolloin laitos on selvästi rikkonut hallitusmuodon pykälää vastaan. Tällainen on esimerkiksi 10§ sanan- ja painovapaudesta, jonka perusteella myös vangilla on oikeus saada haltuunsa kaikkea haluamaansa kirjallisuutta. Tämän itsestään selvän oikeudenkin kanssa joudutaan silloin tällöin kiistelemään vankeinhoitoviranomaisten kanssa, kun arvomaailmat joutuvat vastakkain. Vuoden 1987 lopulla minulle tuotiin kaksi huumausaineita käsittelevää englanninkielistä kirjaa, jotka kuitenkin takavarikoitiin välittömästi. Ne takavarikoitunut henkilö ei ymmärtänyt englantia, mutta oli kuvista tulkinut ne huumausaineiden valmistusta ja käyttöä käsitteleviksi. Sitten johtaja ilmoitti takavarikkopäätöksen perusteluiksi, "ettei vankila voinut sisäistää tämänlaatuista vaarallista oppia", vaikka olin yrittänyt selittää paljon radikaalimpaa tekstiä löytyvän suomenkielisenä kunnallisista kirjastoista tai jopa sanoma- ja viikkolehtien sivuilta. Oikeusasiamiehen tällä kertaa myönteinen päätös tuli jo kahdessa kuukaudessa, mutta edelleen seikkaperäisestä kirjojen laatua koskevasta selvityksestäni huolimatta ne säilyivät "selvästi rikollista laatua olevina julkaisuina".

Asia pääsi myös Helsingin Sanomiin pikku uutisena, jossa kirjat vapauttavaa päätöstä luonnehdittiin lähinnä vangin keksimäksi porsaanreiäksi laissa (HS 7.3.1988)! Tämä lehdistön omaksuma käytäntö vankilaolojen uutisoinnissa on ilmeisesti yhtenä syynä olojen hitaaseen uudistamiseen, sillä ongelmat eivät mitenkään pääse nousemaan esille esimerkiksi siinä valossa, kuin armeijan simputus. Muista yhteyksistä esimerkiksi oikeusministeri on jo todennut, kuinka poliisin ja lehdistön väliset suorat ja läheiset yhteydet ovat yksi "maan tapa", minkä huolen herätti 1980-luvun "rötösherraoikeudenkäynnit" (HS 14.1.1987). Myös vankeinhoitoviranomaisilla toimivat yhteydet epäilemättä samansuuntaisesti. Varsinkin huumejuttujen uutisoinnissa lehtimiesten omien hyvien tapojen noudattaminen ei ole taannut syytetyn oikeusturvaa ja yksilön suojaa (Lehtimiehen ohjeet 1983, 2-4) julkisessa sanassa.

Tämä suhtautuminen hallitusmuodon pykälään kuitenkin vaihtelee hallinnollisen viranomaisen muun toimintalinjan mukaan. Vangeille jaettavaksi tarkoitettussa terveydenhuoltoa

käsittelyssä monisteessa todetaan, että: " Erityisruokavalion määrää lääkäri lääketieteellisin perustein. Poikkeavan ruokajärjestyksen määrääminen vakaumuksellisesta syystä kuuluu vankilan johtajan toimivaltaan". Valituksessani kasvisdieetin lakkauttamisesta vuoden 1987 alussa toin esille juuri tämän ristiriidan hallitusmuodossa säädetyn uskonnonvapauden kanssa, sillä mitkään lääketieteelliset perustelut eivät kuitenkaan mene laitoksissa läpi. Vastauksessaan apulaisoikeusasiamies kävi ainoastaan läpi laitoksen lähettämiä raportteja minun syömisistäni ja siitä, kuinka laitoksen ruokavaliosta on mahdollista valita itselleen sopivia vihanneksia ja muuta. Varsinaisesta eettisen vakaumuksen asemaa tai johtajan oikeutta puntaroida sitä ei enää käsitellä. Periaatteellisempien asioiden käsittelyssä ei vängin katsota olevan tasavertainen viranomaisten kanssa.

Laitosten voidaan havaita myös muuntelevan todellisia olosuhteita ja tehtyjä ratkaisuja monissa tärkeissä asioissa. Yksi tällainen kesällä esillenoussut asia on tiettyjen vankien eristäminen muista vangeista. Kahden onnistuneen paon jälkeen kaksi vankia laitettiin eristykseen ja tämä jatkui kuukaudesta toiseen. Tietyn ajan kuluttua he alkoivat tehdä tästä perusteettomasta toimenpiteestä valituksia VAHO:oon ja oikeusasiamiehelle. Selvityksissään laitos antoi ymmärtää, että ko. vangit on vain "asutettu omalle osastolleen", mikä ei kuitenkaan vastaa todellista asiantilaa, sillä heitä asutettiin muitten eristettyjen lailla. Tätä tehtyjen päätösten ja perustelujen salailua ja muuntelua esiintyy yleisesti vankeja koskevien asioiden käsittelyssä.

Tämä rajanveto käytännön ja periaatteiden välillä tulee esille myös kaikille vangeille lain mukaan tasavertaisesti kuuluvissa asioissa kuten poistumislupa-anomusten käsittelyssä. Periaatteessa vängin tulisi päästä ensimmäisille lomille vankeusajan kuluttua puoleen, mutta käytännössä tämä vaihtelee hyvin suuresti viranomaisten vapaan harkinnan pohjalta. Varsinkin ensikertalainen joutuu tässä sääntö 22 tilanteeseen: ei ole riittävän todennäköistä, että hän "noudattaisi poistumislupaehtoja" so. hänellä ei ole aikaisempaa lomakokemusta. Huumerikollisella painaa lisäksi rikoksen laatu, vaikka sitä ei ennen vuotta 1989 ole määritelty erityiseksi syyksi. Tosin poliisin antamien lausuntojen katsotaan helpottavan tässä suhteessa, mikä taas riippuu käyttäytymisestä kuulusteluissa.

1970-luvun puoleenväliin käytännössä ollut luokkajärjestelmä ja siihen liittynyt vartioiden vangeista antamiin lausuntoihin perustuva arviointimenettely vankeuden suorittamisessa on poistettu aikansa eläneenä, mutta edelleen laitoksessa vangista antavat lausuntoja sellaisetkin viranomaiset, joitten kanssa hän ei ole edes keskustellut tai joitten kanssa hänelle on voinut syntyä puhtaasti henkilökohtaista kitkaa pitkään jatkuneen vankeuden aikana. Näihin lausuntoihin perustuvat sitten päätökset poistumisluvista tai avolaitospaikoista.

Tein valituksen tähän harkintamenettelyyn liittyvistä epäoikeudenmukaisuuksista perustellen sen lailla vankien tasavertaisesta kohtelusta (VHA 5§). Lausunnossaan VAHO:lle vankilan johtaja piti itsekin virheellisenä rikoksen laadun arvioimista ja virkamiesten subjektiivisten lausuntojen käyttämistä harkinnan perusteena. Hän myönsi myös vanhojen rikostyyppien, joista on selkeä näkemys, helpottavan loma-asioitten käsittelyä, ja sitten taas huumerikoksen, josta ei ole mitään käytännön tutkimustietoa, tuottavan suhtautumisvaikeuksia (27.9.1988).

Vastauksessaan apulaisoikeusasiamies ei ottanut ollenkaan kantaa näihin periaatteellisempiin puoliin, vaan tarkasteli ainoastaan tapaukseni käsittelyä VAHO:n yleiskirjeitten valossa. Lisäksi vastauksesta ilmitulevat viranomaisten lausunnot olivat ristiriitaisia niiden kanssa, jotka olin itse käynyt tarkistamassa loma-anomusteni kansioista.

Myöhemmin lomien jo toteuduttua ilmeni niiden käytäntöön soveltamisessa uusia vaikeuksia, ja kävin selvittämässä asian laillisia perusteita taloon tulleen uuden apulaishohtajan kanssa. Ensiksi hänkin toi esille rikokseni laadun, mutta kun olin selostanut hänelle samassa talossa olevasta verrattavasta tapauksesta, jonka kohdalla kuitenkin sovelletaan täysin poikkeavaa menettelyä, niin hänkin myönsi kirjoitetun lain jättävän talojen toteutettavaksi runsaasti harkinta- ja suoranaista mielivaltaa.

Cohen ja Taylor kokivat viranomaisten käsittelevän valituksia ja kanteluita vangin ajanvietteenä (Cohen ja Taylor 1986, 140). Tämä tuntuu selittävänkin osaksi niiden saaman kohtelun. Oleellisempi puoli käsittelyssä mielestäni kuitenkin on se, että muutamat virkamiehetkin tunnustavat lopulta näin tulevan esille laitokseen jääneitä epäkohtia ja epäoikeudenmukaisuuksia, mutta niihin ei haluta aktiivisesti puuttua, koska silloin loukattaisiin virkamiesten keski-

näistä solidaarisuutta. Tämä on perustana laitosten pysyvälle rakenteelliselle väkivallalle.

Laitosten toiminta perustuu vangeille kuuluvien oikeuksien jakamiseen tavoiteltavina etuoikeuksina, mikä johtaa suoraan eriarvoisuuteen vankien kohtelussa. Selvissä viranomaisten väärinkäytöstapauksissa on lisäksi käyty kauppaa näillä etuoikeuksilla viranomaisten aseman turvaamiseksi ja samalla tietysti tähän kauppaan suostuneet vangit osaltaan heikentävät yleistä vangin asemaa. Tätä arvostelua esitettäessä on kuitenkin aina pidettävä mielessä vankien ja viranomaisten välinen vallan epätasapaino: jos vanki ei suostu tähän, niin hänellä on kuitenkin pienet mahdollisuudet saada tasapuolista kohtelua asiansa laillisessa käsittelyssä. Lainrikkomus on laissa säädetyn rangaistuksen täytäntöönpanon oleellinen piirre. Vankien keskinäisen hajaannuksen ylläpito on myös täysin tietoista politiikkaa, ja esimerkiksi vuonna 1987, kun TLV:aan yritettiin perustaa vankien toverikuntaa, niin se estettiin nimenomaan johtajan käskystä(8).

Näiden lain ulkopuolisten käytäntöjen lisäksi VAHO:lla ja yksittäisillä vankiloilla on myös lain suomat valtuudet langettaa lisärangaistuksia, sillä vankilaoikeuden ja vankiloiden johtokuntien päätettävissä on vangin vapautteen päästäminen ja säädetyn vapauttamisen lykkääminen vielä tämänkin jälkeen. Tämän päätävävallan seurauksena vuosittain jaetaan vankeusvuosia samalla tavalla kuin oikeusistuimissakin. On jo yleisesti hyväksytty tosiseikka, että tämä käytäntö asettaa vangit eriarvoiseen asemaan (Lehmikoski 1988, 73-74). Tämä seikka on myös tärkeä erotettaessa näitä kahta instanssia, sillä vankeinhoidon viranomaisten kanta on yleisesti se, että he eivät suinkaan osallistuisi rikollisuuden uusintamisen ohella sen tuottamiseen: oman työnsä rationalisoinnissa tämä tärkein seikka halutaan selvästi piilottaa. Todellisuudessa rangaistuslaitoksen ja rangaistuksen täytäntöönpanolaitoksen ero hämärtyy, mikä näkyy sitten edelleen vartijoidenkin toiminnassa.

Eristyksestään kuuluisaksi tulleen Janhusen kirjan ilmentyttyä vuonna 1988 eräänkin vanhemman vartijan kommentti oli jo ennen kirjan lukemista, että "ei sellaista olisi saanut julkaista". Tämä on ilmeisesti perinteinen asennoituminen virkamiesten keskuudessa, ja takaa monien epäkohtien ja eriarvoisuuden jatkumisen lain edessä toimintaa ylempää valvovien viranomaisten puuttumatta asiaan.

Tätä samaa kansalaisten välistä eriarvoisuutta toteutetaan yleisemminkin oikeusistuimessa ja erityisen selvästi niinkin oikeusturvan kannalta ratkaisevassa asiassa, kuin näytön määrittelyssä oikeuden harkinnassa. Lainkäyttöä ja soveltamista valvovien viranomaisten kieltäytyminen edes käsitellä tästä nousseita tapauksia perustuslaissa säädetyn kansalaisten tasavertaisen kohtelun vastaisena käytäntönä samalla sallii tämän jatkumisen ja alleviivaa lisää tämän rakenteellisen väkivallan pysyvyyttä yhteiskunnassamme.

Erytyisen uhkan tälle viranomaisten arvovallalle ja keskinäiselle solidaarisuudelle ovat alkaneet muodostaa huumerikolliset. Tähän kontrollin uhkakuvan kehitykseen keskitytään lähemmin 6. luvussa, mutta vaikka siis kontrollin edustajat ovat useissa yhteyksissä todenneet tutkimuksen vähäisyyden, niin kontrollin uhkakuvaksi se on kiteytynyt 80-luvun loppuun mennessä. Aivan viime vuosiin asti tämä uhka on kuitenkin ollut vielä epämääräinen eikä kovin selvästi eksplikoituva. Kun esimerkiksi eräs vanhempi vartija sattui vuonna 1986 käytävällä tokaisemaan huumerikollisten kanssa jutellessaan, että he ovat ihmeellisiä, niin hän sitten asiaa tarkemmin udeltaessa kieltäytyi sanomasta asiasta enempää ikäänkuin säikähtäen sitäkin kommenttia.

Kiteytyessään tämä kuva on myös muuttunut totaalisemmaksi, ja esimerkiksi poliisin uudet tutkintamenetelmät, kuten ns. ATARI-valvonta, kohdistuu poliisin lausuman mukaan juuri huumerikollisuuteen. Tätä taas perustellaan sillä, että huumerikollisuus on muun rikollisuuden alku ja juuri; mm. talousrikollisuuden organisoituminen Suomessa johtuu huumerikollisista, päättelee keskusrikospoliisin apulaispäällikkö Kari Rantama (HS 23.7.1989). Saman päivän lehdessä todetaan myös, että talousrikollisuutta ei yhteiskunnassa koeta rikoksena, sillä se on perinteisesti ylemmän luokan harjoittama rikosmuoto. Myös siitä langetettavat rangaistukset ovat aivan eri tasolla kuin huumausainerikoksista.

Poliisin harjoittaman huumekontrollin resurssit yli kaksinkertaistuivat vuodesta 1981 vuoteen 1984, samalla kun yhä lisääntyvässä määrin kerääntyy tutkittua tietoa näin harjoitetun kontrollin haitallisista sivuvaikutuksista ja toisaalta kontrollin kiristymisestä 1970 ja 1980 luvuilla (Kontula 1988, 47-48, 63, 115-118, 119, 131-133). Vuoden 1989 alusta tuli käytäntöön myös uusi laki esitutkinnasta, jonka piti lyhentää pidätysaikoja, mutta " se on muuttunut vaan pahemmaksi, mutkin vaan siirrettiin kongin toiselle puolelle kun luulin että nyt lähetään Nokalle (Helaingin lääninvankila).

Siinä meni taas 17 vuorokautta", kertoi eräs vuoden alussa pidätetty huumerikollinen toteutuneesta käytännöstä. Näin kontrollin toimenpiteet ovat todellisuudessa kiristymässä huumerikollisten osalta, kun niitä muiden rikollisten kohdalla lievennetään.

Tämä jatkuva tilanteen kiristäminen näkyy myös vankiloissa: vanginvartijaliiton edustajat ovat aina vankiloiden ongelmia koskevissa yleisönosaston kirjoituksissaan tehneet huumeista ja "huumekingeistä" ongelmien syyn. Kuitenkin käsitellyt ongelmat ovat vanhempia kuin nykyään harjoitettava huume-politiikka. Vuoden 1989 alusta tuli voimaan uusia lakeja koskien rangaistusten täytäntöönpanoa. Lakien käsittely tapahtui kaikelta julkisuudelta piilossa, ja ne ilmestyivät valmiina laitosten ilmoitustauluille vuoden 1988 lopulla. Sisältönä niissä on asettaa huumerikolliset väkivaltarikollisten ja elinkautisvankien rinnalle lomaanomuksia ja vapautumista koskevissa päätöksissä (VAHO:n tiedote 3/1988). Laki alleviivaa sen kehityksen, kuinka huumerikollisista on tullut vankiloiden pysyvä ongelma 80-luvulla. Nämä 1980-luvulla asetetut uudet tavoitteet ovat selvästi ohittaneet 1970-luvulla asetetut ja tämä kehitys on johtamassa myös tiiviimpään yhteistyöhön poliisiviranomaisten kanssa ATARI-työn suorittamisessa, vaikka itse kehitystä ohjaava viranomainen tunnustaa ongelmien olevan muualla kuin ko. työn kohteessa; vankiloiden ongelmana on lääkeaineitten väärinkäyttö eikä "kova huumausaine" (Lång 1988b, 62-64).

Keväällä 1989 minulla oli mahdollisuus kysyä apulaisoikeus-asiamies Pirkko K. Koskiselta hänen mielipidettään kyseisistä laeista. Ensiksikin hän kummasteli näin syntyvää törkeiden väkivaltarikosten ja huumausaineiden rinnastamista, sillä rikokset ovat tyypiltään niin erilaisia. Perusteluina uusille laeille hän arveli rikosten ketjuuntumisen estämistä sekä rikosten aiheuttamia vahinkoja hyvin laajalle joukolle muita ihmisiä. Kun kysyin sitten, että reagoiko laki johonkin todelliseen, havaittuun ja tutkittuun tosiseikkaan huumausainerikoksista ja rikollisista, niin hän totesi vain, ettei lain perusteluissa mennä kovin pitkälle meneviin pohdintoihin. Myöskään mahdollisuutta siirtää huumausainerikoksia sovittelukäytännön piiriin hän ei pitänyt mahdollisena (haastattelu 16.5.1989).

Vankeudelle vaihtoehtoisia rangaistusmuotoja etsittäessä ja selviteltäessä huumausainerikoksia ei ole edes otettu mukaan niiden rikoslajien joukkoon, joihin tällaisia vaihtoehtoja voitaisiin soveltaa. Päihdeongelmat tällaisena totaalisisena ilmiönä mainitaan lähinnä esteeksi sille, että rangaistus

voitaisiin muuntaa esimerkiksi yhdyskuntapalveluksi (Puoskari 1988, 48). Kuitenkin käytännössä on suuri ero sillä, onko tuo ongelma törkeä huumerikos vai pelkkä rattijuopumus, sillä rattijuopomuksesta tuomitut pääsevät suorittamaan rangaistustaan myös ns. avolaitoksiin eli työsiirtoloihin tai julkisuudessakin mainostettuihin uusiin kokeilulaitoksiin, joihin huumerikollisilta on pääsy kategorisesti kielletty jo ennen uusia lakeja. Näinkin tarkasteltuna huumerikos on erkanemassa selvästi omaa luokkaansa olevaksi rikokseksi ja myös aikoinaan asetetut hoidolliset tavoitteet (kts. lähemmin luku 6) on eksplisiittisesti siirretty syrjään.

Tämä tuo esille sen, kuinka kontrolliin osallistuvat virkamiehet kuitenkin jakavat samanlaisen, osin myyttisen kuvan todellisuudesta, ja vain tämän käsittelemiseksi tarkoitettuista toimenpiteistä vallitsee mielipide-eroavuuksia. Julkisuudessa käyty debattikin käsittelee valtaosin tätä puolta ongelman käsittelyssä. Tämän erimielisyyden taustalla voi olla myös todellisten tietojen puute, "väärä tietoisuus" tälläkin tasolla, minkä mielestäni toi selvästi esille Kakolan vankikarkurin Reijo Hammarin saaman tuomion aiheuttama keskustelu asioista tietävien tahojen korkeimmassa päässä. Tuomioistuimien määräsi rangaistukseksi kolmen vuoden yksinäishuonetuomion, mutta tuomiota julistettaessa tuomarit eivät olleet edes selvillä, mitä se käytännössä merkitsee. VAHO:n ylijohtaja oli taas täysin epätietoinen siitä, kuinka tuomio voitaisiin panna täytäntöön. Helsingin yliopiston rikosoikeuden professori taas arvelee, että kyseinen rangaistus olisi unohtunut lakiin ja kehottaa soveltamaan ohjeita "niin vapaamielisesti kuin ikinä on mahdollista" (Iltalehti 10.6.1989)!

Tilanne on täsmälleen samankaltainen myös yksittäisten laitosten sisällä, vaikka julkisuuteen välittyneestä kuvasta voisi päätellä viranomaisten välillä olevan suuriakin eroavuuksia. Vangin ja varsinkaan huumerikollisen näkökulmasta nämä erot eivät ole ratkaisevia. Osaltaan tämä heijastuu jopa tutkimuksissa, sillä tulkitsisin Järvisen (1988a) ja Lehmikosken (1988) töistä välittyvän vangin tyytyväisyyden oloihinsa johtuvan tutkijoiden asemasta. He edustavat viranomaisia, jolloin tutkimustuloksiksi eksplikoituu lähinnä vankilan rinnakkaiselämä, goffmanilaisen näyttämön etuala. Laitoksissa vallitsee myös todellisia ristiriitoja, konkreettisia konflikteja ja lihallista väkivaltaa, joihin osallistuu niin vankeja kuin vanginvartijoita. Laitosten vankeja radikaalistavalle luonteelle on konkreettinen pohja

laitosten epävirallisissa ja myös laillistetuissa käytännöissä. Tämä on ensisijassa rakenteellista väkivaltaa eikä mikään asennekysymys.

Vankilaa kritisoidessa täytyy ottaa huomioon sen asema yhteiskunnassa, joka selittää vankilaviranomaisten tason ja pätevyyden. Yleisesti ottaen työttömyys ja muu sosiaalinen kurjuus on länsimaissa huolehtinut vankiloiden miehityksestä molemmiin puolin, ja vankila ei ole työpaikkana ja urana ollut koskaan mikään tavoiteltu paikka. Sinne joudutaan ja ajaututaan, ja lisäksi monille vartijoille se on vain toinen työpaikka maanviljelyksen, taksinajon tai muun työn ohella. Varsinkin aiemmin tällä vuosisadalla vankiloiden köyhyys ja kurjuus oli maaseudun uudelleensijoitettua köyhyyttä eikä tilanne ole perustaltaan muuttunut vielääkään, minkä myös VAHO:n pääjohtaja tunnustaa yhdeksi vankiloiden perusongelmista (Ilta-Sanomat 5.2.1986, kts myös Lehmikoski 1988, 37). Tämä määrittää mielestäni vankiloissa vallitsevan arvokonfliktin, miten muuten voitaisiin ymmärtää esim. korttipelien kieltä lähestyttäessä 90-lukua! Kaikki vaatimukset olisi suhteutettava tähän todellisuuteen. Jos aiemmin vankiloissa olivat vastakkain maalaisyhteiskunnan perinteet ja kaupunkien ryysyköyhälistö, niin nykyään vartijoiden nouseminen keskiluokkaan aiheuttaa arvokonfliktin uudet muodot ja muodostaa uusia uhkakuvia: "Pelko muokkaa vankilan virkamiestäkin" (yleisönosaston kirjoituksen otsikko HS 14.4.1989).

Käytännössä nämä edellä esiteltyt lait vain virallistavat laitoksissa noudatetun käytännön, mutta ne myös mahdollistavat huumorikollisten järjestelmällisemmän erottelun muista vankiryhmistä ja ankaramman käsittelyn tulevaisuudessa kun laiksi kirjoitettu normi puolestaan aiheuttaa sen ankaroituvaa soveltamista. Kontrollin toimenpiteiden ankaroituvaa eskaloituminen on ollut kehitystä leimaava tendenssi: huumerikolliset ovat muuttuneet "omituisesta" marginaaliryhmästä selväksi uhkaksi yhteiskunnan järjestykselle (lisää 6.luku). Pakkolaitoksissa vallitseva mielivalta säädösten ja asetusten toteuttamisessa tarjoaa puolestaan laajan liikkumatilan näille toimenpiteille. Oikeuslaitoksen ja vankilalaitoksen välisen suhteen tuomion langettamisessa voisi teoreettisesti tiivistää käyräksi, jonka pituusakselia määrittää oikeuslaitos, mutta pystyakselia, tuomion koettua ankaruutta, määrittää vankilalaitos. Eli vaikka VAHO ja yksittäiset laitokset eivät langetakaan alkuperäisiä rangaistuksia ja täten suoranaisesti tuota rikollisia, niin niiden päätettävissä on kuitenkin se ankaruus, jolla tuomio suoritetaan.

Tämä taas vaihtelee suuresti sekä rikoksen että rikollisen laadun mukaan. Etuoikeuksien jakaminen vallankäytön välineenä luo ristiriitoja vankien ja vankiryhmien välille, mutta se myös luo tiettyä sosiaalista deprivatiota jo laitosten sisällä ennen vapautumista, ja on täten luomassa pohjaa alakulttuuriselle solidaarisuudelle. Näin tarkasteltuna vankila paljastuu tavoitteiltaan ja varsinkin käytännöiltään täysin ristiriitaiseksi laitokseksi.

Edellämainitun vankiloiden tuomiovallan lisäksi vankiloiden, oikeuslaitoksen ja poliisilaitoksen välillä on myös muita yhteyksiä, joista tärkein on vankilapsykologien, -psykiatrien ja sosiaaliohjaajien lausunnot oikeudelle. Tämän vallan tärkeyttä kuvaa juuri se, kuinka VAHO:n pääjohtaja haluaa pitää kiinni tästä mandaatista ja jopa laajentaa sitä käsittämään useammanlaisia laitoksia kuin vain vankiloita, vaikka myös samassa yhteydessä hän taas väistää vankeinhoitolaitoksen oman tuomitsemisvallan ja siten rikollisuuden tuottamisen osana vankeusprosessia (Lång 1988a, 10-13). Tätä mandaattia ollaan nyt sitten laajentamassa huumerikollisuuden varjolla, kun muut rikosryhmät ovat absoluuttisesti vähenemässä vankiloissa (Lång 1988b, 109).

5.4. Huumerikollisten erityishoito

"Nää arvomaailmat ovat ihan käänteiset", kuvaa useampi-kertainen vanki vankilan ja vankien käsityksiä eri rikollis-tyypeistä. Vankilalaitoksen piirissä seksuaalirikollisia ja talousrikollisia pidetään suhteellisen harmittomina rangais-tuksensa suorittajina ja huumerikollisia taas omituisina ja jopa kaiken pahan ja ongelmien alkuna. Vankiyhteisössä taas huumerikollisia arvostetaan heidän maineensa takia, mikä tosin perustuu usein perättömiinkin tietoihin julkisessa sanassa. Heillä koetaan olevan tärkeitä yhteyksiä käytet-täväksi vankien alakulttuurissa.

Huumerikollisilla on lyhyt historia Suomen vankeinhoidossa, ja ehkä juuri tähän pohjaa käsittelyn ristiriitaisuus, mikä vasta tänä vuonna (-89) on alkanut saada omia vakiintuneita muotoja. Itse huumeiden käyttöön on vankiloissa jo perinteistä ja monien myyttien aihe. Siinä mielessä huume-rikollinen ei astu outoon maailmaan, ja rikolliseen ala-maailmaan on voinut tutustua jo ennen ensimmäistä omaa vankilatuomiota alakulttuuristen kontaktien kautta. Vankilan viranomaisille huumerikollisen tulo vankilaan on ilmeisen ongelmallinen tilanne, sillä nämä on etukäteen liitetty kaikkeen pahaan.

Kaikille tapaamilleni huumeista tuomituille koko huumeisiin liitetty oikeuskäsittely ja julkisuus oli täysin epäoikeu-denmukaista. Kesällä -87 Turussa sattunut lääkekuolema-jupakka kirvoitti runsaasti "tää on niin mielettömän risti-riitaista" tyyppisiä kommentteja, kun kävi selväksi, että koko huumerikollisiin kohdistetulla "sodalla" ei ole mitään vaikutusta tuohon varsinaiseen ongelmaan eli lääkeaineista johtuviin kuolemiin. Sitten TLV:n lääkäristä kiertävät huhut ja tositarinat vain lisäävät koettua ristiriitaa: "On se niin väärin, jos mut ekaksi tuomitaan huumeista linnaan ja siellä sitten narkkarilääkäri saa määrätä mulle myrkkyjä tän kakun kestämiseksi!" Vankilaan tuomitut huumerikolliset kokevatkin itsensä herkemmin syntipukeiksi kuin muut vangit.

Kontula on jo dokumentoinut huumerikollisten keskimääräistä pidemmät pidätysajat poliisilaitoksilla (Kontula 1986, 47-59). Usein heitä pidetään eristyksissä edelleen vankilassa, ja sitten työnsaanti- ja harrastusmahdollisuudet ovat rajoitetummat kuin muilla tutkintovangeilla. Helsingin lääninvankila on huumerikollisten keskuudessa erityisen pahamaineinen tässä suhteessa: laitoksen johtajan tyttärellä on huhujen mukaan ongelmia huumeiden käytön suhteen, ja isä

kostaisi tätä sitten laitokseen tuleville huumerikollisille. Sinne toisaalta joutuukin suurin osa Suomen huumerikollisista Helsingin keskeisyyden takia (Kontula 1988, 128), mikä voi olla perustavampi selitys havaituille eroille laitoskäytännöissä.

Samansuuntainen perusasenne vallitsee muuallakin, ja varsinkin vanginvartijoiden liitto yrittää painostaa kielteistä suhtautumista myös viralliseksi vankeinhoidolliseksi linjaksi. Taloissa liikkuvista huumeista epäillään suoraan huumerikollisia, vaikka kyseessä olisi yleisesti käytetyt rauhoittavat ja unilääkkeet. Kerran luotu maine istuu lujassa. Tästä seurauksena huumerikollinen joutuu esimerkiksi avolaitos- ja loma-anomusten käsittelyssä sääntö 22 tilanteeseen: hänen kohdallaan toteutetaan niitä pykäläiä, joita vastaan on vaikea tai mahdotontakin esittää mitään vastatodistetta. Ensikertalaisella ei ole riittävää lomakokemusta, ja avolaitokseen tai opiskelupaikkaan pyrkivällä ei ole riittävästi toteennäytettyä motivaatiota. Lomaehtoien noudattaminen ei ole riittävän todennäköistä juuri huumerikollisen kohdalla!

Vankilan sisällä työpaikat jaetaan sen mukaan, miten niistä käsin voidaan epäilyjen mukaan jaella huumeita, ja siksi esimerkiksi kanttiinin- tai kirjastonhoitajan virat ovat huumerikollisen ulottumattomissa. Samoin erilaiset ns. luottovangeilla teetetävät ulkotyöt ovat sopimattomia riittävän valvonnan mahdollisuuksien puuttuessa: huumevanki ei ole luotettava yksinään jätettäväksi muualle kuin selliinsä.

Vangilla pitäisi myös lakien mukaan olla mahdollisuus päästä suorittamaan siviilityötä varsinkin tuomion loppuvaiheissa. Eräs kolme vuotta huumeuomiotaan yhtäjaksoisesti ilman rikkeitä istunut olisikin päässyt viimeisiksi kuukausikseen vanhaan työpaikkaansa, asian piti alussa olla laitosten puolesta täysin selvä, ja paperit laitettiin lausunto-kierrokselle. Sitten niiden käsittely alkoikin viivästyä, ja ne palasivatkin yllättäen lähtöpaikkaansa ilman mitään päätöksiä: yhden laitoksen johtaja ei halunnut kyseistä vankia taloonsa, mutta sellaisessa tilanteessa paperit pitäisi automaattisesti laittaa eteenpäin. Nyt hyvä yritys lopahti yhteen turhaan kierrokseen yhden "taktisen" viivytyksen takia.

Huomattavaa mielestäni tässä yleisessä asenteessa on se, että tämä kaikki on jo valmiina, ennenkuin meillä edes on vankiloissa varsinaisia "uran" luoneita huumausainerikolli-

sia. Muilla aloillahan, kuten pankkiryöstöissä ja väkivalta-rikoksissa, tällaisia tapauksia on ollut ja on edelleen, mutta tämä ei ole luonut tarvetta mihinkään erityiseen hysteriaan vaan tuomioistuimen antamien tuomioiden lisäksi langetettavia vankeinhoitoviranomaisten erityisrangaistuksia ollaan oltu purkamassa, esimerkiksi "tysseistä" luopumisen muodossa.

Yleensäkin meillä on arvosteltu vankeuden jälkihoidon puutteita tai kokonaan puuttumista monissa tärkeissä asioissa (Laine 1988). Esimerkiksi erään varkauksista tuomitun nuorisovangin piti saada sosiaalitoimistosta palkkatukea päästäkseen aloittamaan ensimmäisen varsinaisen työpaikkansa. Vähän ennen vankeuden loppua hän alkoi myös seurustella ja muuttikin vapauduttuaan tytön asuntoon. Samalla myös hänen sosiaalipiirinsä vaihtui, mutta hän kuvitteli aikaisemmin sovittujen järjestelyjen olevan edelleen voimassa. Uusi sosiaaliohjaaja oli kuitenkin alkanut tivaamaan häneltä, että onko tässä työpaikassa samanlaisia pilleristejä kuin hän on! Nämä ongelmat tulevat vastaan myös vankeudesta vapautuvalle huumerikolliselle.

Tätä kohtelua korvaa sitten valmis maine vankialakulttuurissa. Huumerikollisilla on yleensä kokemuksia ulkomailta, kielitaitoa ja muita kykyjä, ja lisäksi tiedotusvälineet ovat jo etukäteen värittäneet kuvaa tavallisuudesta poikkeavaksi. Myyttiin kuuluu isot rahat, makea elämä ja nopeat autot. Vaikka Kontula toteaaakin huumerikoksista tuomitut alempaan sosiaaliryhmään kuuluviksi (Kontula 1988, 97), niin ovat he kuitenkin selvästi yleistä vankiainesta paremmassa asemassa olevia, ja tämä ero vain korostuu tarkasteltaessa pitempiä vankeustuomioita saaneita.

Yleisesti sitten sekä huumausainerikolliset että muut useampikertalaiset oppivat vankilakokemusten kertyessä näkemään laittomat, perinteiset huumeet yhä selvemmin osana muita nautintoaineita kuten alkoholia ja lääkkeitä. Vankilassa hashista voidaankin kutsua "piippuviinaksi" kuvastaen sitä, että jonkin hippifilosofian tajunnanlaajennuskonseptio ei ole missään vaiheessa ehkä juurtunut osaksi vankialakulttuuria. Nuorilla on vielä selvät käsitykset hashiksesta, amfetamiinista jne huumeina omassa luokassaan. "Onhan se vaikutus niinku ihan eri", perustellaan tätä kantaa. Järvinen löysi nuorisovankilasta joiltakin ensikertalaisilta "kunnialla läpi" asenteen (Järvinen 1988a, 83), joka kuitenkin kertalaisuuksien myötä haihtuu.

Kokeneemmille käyttäjille nämä erot itsessään eivät ole niin

ratkaisevia, kuin se että kaikilla niillä on samoja käyttö-tarkoituksia ja hyvinkin erilaisia käyttöön liittyviä riskejä riippumatta aineen laillisesta statuksesta. Tärkein etu on tietysti aineiden vastavaikutus ajan kuluttavaa vaikutusta vastaan. Aineiden itsensä kuluttavasta vaikutuksesta on liikkeellä myös runsaasti käytännön tietoa, ja useampikertalaiset tietävät kyllä hyvin käytöstä aiheutuvat riskit. Eräskin kertoi aloittaneensa itsevieroituksen kahden vuoden "libriumputken" jälkeen pari kuukautta ennen vapautumistaan, jotta voisi aloittaa normaalin elämän välittömästi. Toisille vapautuminen voi johtaa suoraan Hesperian vieroitussosastolle, sillä vankiloissa tähän ei ole tarjottu mahdollisuutta. Näiden riskien ja haittojen takia monet pitäisivätkin kannabistuotteita parempina, ja tämä sitten lisää kannabiksesta tuomitujen kokemaa vastakohtaisuutta tuomitsevaa järjestelmää kohtaan: "kyllä mä pidän itseäni poliittisena vankina - ja monessa mielessä!" kiteytyy tämä puoli.

Lisää poikkeavaksi huumerikollisen tekee tässäkin suhteessa sitten se, että huumerikos on ainut hänen tekemänsä rikos, eikä hän edes miellä sitä varsinaiseksi rikokseksi eli pahanteoksi toista ihmistä kohtaan. Hän ei siis ole mikään pahantekijä, ja onpa moni yrittänyt käyttää tätä seikkaa oikeudessa puolustuksenaan. Vankilassa ollessa tämä asenne liian korostettuna voi ajaa hänet taas konfliktiin muitten vankien kanssa, mutta toisaalta moni muukin rikollinen jakaa tämän saman näkökulman. Huumerikollinen ei hevin sopeudu "jokainen täällä sovittaa omaa tekoaan" porukkaan; huume-tuomio pysyy suurena vääryytenä.

Mutta huumerikollinen törmää myös vankilan toiseen arkeen: eri aineiden saatavuus poikkeaa siviilistä ja hinnat ovat suoraan suhteessa tähän. Tähän on pakko sopeutua: käyttö-tyylit muuttuvat kitsaammiksi, aineita aletaan yliarvostaa ja jopa jonkinlaiset "psykologiset paukut" kelpaavat paremman puutteessa.

5.5. Pakkolaitos - pakonomainen käyttö

Vankilan päälleikäyvin piirre on sen elämänrytmin tiukka sitominen tarkkaan aikatauluun; rangaistuksen suorittaminen on paitsi säännöllistä, niin myös tarkan ulkopuolisen aikataulun sääntelemää. Tämä on pakkolaitoksen tärkein ominaisuus, vaikka itse kuria olisikin vähennetty vuosien mittaan. Tämän pakkolaitosominaisuuden tunkeutuminen yksittäisen ihmisen elämänrytmiin tulee esille tarkasteltaessa kahvin ja tupakan nauttimisen muotoja. Yleisesti tunnettu tosiasia on vankien kahvinkulutuksen lisääntyminen vankeusaikana, vaikka tietysti löytyy myös vastakkaisia esimerkkejä. Sama koskee tupakanpolttoa: vaikka voisi luulla, että juuri vankila tarjoaisi hyvät puitteet piintyneen tavan katkaisuun tai vähentämiseen, niin todellisuudessa tapahtuu päinvastaista. Usein jopa tupakoimattomat alkavat polttaa vankeudessa, mitä on havaittu myös armeijassa.

Käyttöä säätelevät yksityiset ja sosiaaliset paineet voimistuvat vankilassa: lisääntynyt säännöllinen kahvinjuonti ja tupakanpolto auttavat yksilöä sopeutumaan laitosisjärjestykseen, elämään yksityisen elämänsä ulkoapäin säädetyssä aikataulussa, mikä on tiukempi kuin esimerkiksi normaalissa työpaikassa noudatettava, eikä toisaalta samalla tavalla palkitseva kuin juuri työpaikan työjärjestys; vankilan aikataulu on järjestystä järjestyksen vuoksi.

Näillä aineilla on myös keskeinen osa vankien välisessä seurustelussa: ihmisiin tutustutaan tarjoamalla kahvit tai pummaamalla sätkä, kahvit on hyvä tekosyy mennä rupattelemaan jonkun selliin, kahvit juhlistavat kaikkia mahdollisia juhlapäiviä, kahvi kirvoittaa muuten jäykät puheet rennoksi seurusteluksi, ja sama pätee tupakkaan. Aineille kertyy siten useita päällekkäisiä merkityksiä ja arvoja, ja nämä korostuvat muuten niukaksi koetussa sosiaalisessa ja symbolisessa ympäristössä.

Saija Järvinen on omassa työssään Keravan nuorisovankilasta havainnut rauhoittavien lääkkeiden ja huumausaineiden yleistä käyttöä, jonka hän ja hänen tutkittavansa määrittelevät pelkästään paoksi vankilan todellisuudesta. (Järvinen 1988b, 273-274). Omissa havainnoissani tämä tulkinta jää yksipuoliseksi eikä siten voi selittää käytön koko luonnetta. Varsinkaan tämän mielikuvan herättämä ajatusketju ei voi selittää sitä, miksi vankeuden aikana omaksutut käyttötavat voivat jatkua siviilissä. Lisäksi varsinkin vanhempien vankien omaan käyttöönsä kohdistama

luonnollinen skepsis ei tule esille nuorten ensikertalaisten haastatteluista. Käyttöön liittyvä ajatusmaailma ei ole ollenkaan niin suoraa ja toivotonta, kuin sosiaalitutkimuksen ulkopuolinen metodologia helposti tuo esille. Tästä hyvänä esimerkkinä on kiertävä vitsi yhden vuoden pilleristä, jonka voisi ottaa heti tuomion alussa.

Edellä hahmoteltu prosessi koskee kaikkia muitakin nautintoaineita: "Täällä on just viisainta, että ajattelee omaa napaansa, ei mua kiinnosta mikään politiikka tai suojelu... täällä aineista oikein iskee se riippuvuus, sitä niinku kyllästyy siihen vetämiseen mutta on pakko ottaa niinku fyysisesti, että olis sama olo kuin eilen ja sitten jos ei ole, niin vituttaa hirveesti, että mitä nyt!" Eristäminen luo siis selvän pakonomaisen tilanteen, sillä toisaalta sama henkilö kertoi pystyneensä muuttamaan tapojaan taas vapaudessa: "Oli vaan niin paljon muuta tekemistä - ja hirvee into tehdä niitä".

Jos huumerikollinen on poikkeava ilmiö vankilassa, niin on vankilakin poikkeava normaalista maailmasta. Alussa sivulla 58 mainittujen vankeuden kokemukseen vaikuttavien seikkojen lisäksi päivien toisiaan seuraava aikataulu, eristäminen ulkomaailmasta ja ehkä vielä katkeavat ihmissuhteet muuttavat epäilemättä siviilielämässä omaksuttuja käyttötapoja ja -tyylejä.

Vankialakulttuuri ei ole millään muotoa huumeviihamielinen, vaan siihen kuuluu omat perinteiset käyttönormit ja -arvot. Alkoholistien ohella yleisin tyyppi Suomen vankiaineeksessa on sekakäyttäjä pääaineinaan alkoholi ja rauhoittavat lääkkeet. Nuorilla on siviilissä ollut myös yleisesti eri liuottimien imppausta. Vankilaoloissa sitten käyttö keskittyy muita huumeita runsaammin saatavilla oleviin lääkeaineisiin, ja niillä tavoiteltava tila on mahdollisimman syvä huumaantumisen. Juuri vankilassa saa kuulla tarinoita todella hämmästyttävistä toleranssirajoista, nautituista pillerimääristä, jotka riittäisivät kellistämään useita tavallisia kansalaisia. Eräs useampikertalainen kertoi pitkän episodin "miehen mitan" ottamisesta: "Se kaveri kehui olevansa talon kovin narkkari ja minä siihen, että katotaan. Heitin mun ryynipussin siihen pöydälle että aletaan tuosta rouskimaan. Niinku tosi tyhmää, siitä otettiin vuorollaan, alussa siinä oli yli kaksisataa ryyniä eikä siitä ollut sitten ratsiassa löytynyt kun pari jäljellä. Mut oli kuskattu siitä heperiaan ja sitten kun mun silmät aukeni ekan kerran letkuissa, niin ympärillä näky vaan

valkosta seinää ja valkeita hoitajia, ja mä kuvittelin että nyt sitä ollaan taivaassa. Sitten mä vasta näin kaksi vartijaa siellä nurkassa, että perkele!"

Tähän tarkoitukseen kelpaavat myös talon jakamat lääkkeet, joihin myös osa vangeista on onnistunut kehittämään riippuvuuden: "En mää aio olla näitä vuosia täällä ilman lääkitystä, en mä halua valvoo yhtä ainutta yötä sen takia, että mä vaan olisin ilman lääkkeitä". Laitoksissa jaettavista lääkkeistä annetaan virallisesti sellainen kuva, että ne olisivat jotenkin vähemmän riippuvuutta aiheuttavia kuin muut. Kuitenkin alakulttuurisessa tietoisuudessa tiedetään, että jopa sellaisesta vanhanaikaisesta psyykenlääkkeestä kuin "larkusta" voi jäädä koukkuun, ja että sille on kysyntää jopa muurien ulkopuolella. Toisaalta vasta linnassa moni huomaa tullessa kahvista hyvin vahvasti riippuvaiseksi: irrottautuminen sen käytöstä voidaan kokea fyysisesti liian raskaaksi päänsärkyineen ja muine selvine oireineen, vaikka toisaalta välillä koetaan sen käytön aiheuttavan liikaakin ikäviä oireita. Tällaiset riippuvuussuhteet kuvaavat mielestäni lähinnä sosiaalista ympäristöä, pakkolaitoksen luonnetta, ja riippuvuus on siis hyvin realistisesti koettu tilanne, jossa on vastakkain mahdolliset tiedostetut haitat ja toisaalta pitkästyttäväksi koettu rutiini.

Huumerikolliset ja varsinkin hashiksen käyttäjät ovat tehneet eron tähän "pilleristimalliin" jo siviilissä; eri huumealakulttuureihin ei kuulu päällimmäisenä tavoitteena itsensä tajuttomaksi saattaminen, vaan se luokitellaan "spurguiluksi". Selvimmän eron pilleristeihin tekevät siis kannabisrikoksista tuomitut, joilla on siviilissä vielä raja kovien ja pehmeiden aineiden ja tajunnanlaajentamisen ja -supistamisen välillä. Kovien aineiden käyttäjissä on sitten niitä, jotka käyttävät toisinaan pillereitä suosimansa aineen korvikkeena sekä niitä, joille nämä eri aineet ovat tasaveroisia ja tavoiteltava tila on jatkuva huumaantuneena olo. Juuri tämä jälkimmäinen osa huumerikollisista on useampikertalaisia, mikä seikka on tämän työn kannalta merkityksellinen.

Vastoin julkisuudessa luotua kuvaa on varsinaisten huumausaineiden saanti paljon rajoitetumpaa kuin siviilissä, ja lisäksi käyttäjät joutuvat rajoittamaan käyttönsä vallitsevan korkeamman hintatason mukaan. Laitoksissa vallitsee kuitenkin siviilistä poikkeava ja omalla tavallaan jopa turvallinen ympäristö käyttää huumeita rauhassa omassa sellissään, mistä kertoo seuraava kommentti: "Ovien sulke-

misen jälkeen sitä tuntee olevansa täysin yhteiskunnan selän takana, ja siitä tulee sellainen turvallisuuden tunne, ettei siviilissä sellaista ole välttämättä edes omassa kodissa".

Eristys ja runsas yksinolo saa huomion keskittymään entistä tarkemmin myös aineiden farmakologisiin vaikutuksiin. Siviilissä asioita ei ole ehkä kerinnyt tarkkailemaan samalla intensiteetillä, ympärillä oleva sosiaalinen konteksti on johdatellut omien kokemusten mieltämistä tai niihin on tiedostamattaan reagoinut lääkitsevästi, mikä on yksi alakulttuuristen käyttötapojen tärkeä piirre.

Monille hashiksenpolttajille hashiksen aiheuttamat jälki-oireet, jonkinlainen krapulatila, tulee selvästi esille ensi kertaa vasta linnassa: "Pari päivää kunnon polttelun jälkeen hikoiluttaa". Samoin koettu vaikutus tulee terävöityneenä esille: "Ihan yksin ollessa huomaa selvästi, kuinka tarkkaan sen oman tarpeensa voi määrittää".

Kaikenkaikkiaan tietoisuus aineiden vaikutuksista omaan itseensä tarkentuu ja syvenee. Tämän itsetarkkailun lisäksi uutisia, lehtikirjoituksia ja kirjallisuutta aiheesta seurataan tarkkaan, niitä puidaan keskenään ja näin myös tällä tasolla tietoisuus kehittyy, usein vielä syvällisemmin ja konkreettisemmin kuin siviilissä. Moni useampikertalainen onkin todellinen asiantuntija, jotkut ovat kaivaneet kaiken mahdollisen tiedon esille aina yliopistollista kemian-kirjallisuutta myöten. Tuloksena on kehittyvä ja syvenevä alakulttuurinen tietoisuus vastakohtana siviilin ennemminkin yhdessäoloon keskittyneelle alakulttuuriselle toiminnalle, käyttökulttuurille. Myös ero tavallisen ihmisen käsityksiin aiheesta kasvaa ja täsmentyy.

Huumekokemuksia läpileikkaava piirre on kuitenkin pakko-laitos ja se voi olla hyvinkin monitahoinen kokonaisuus: "Täällä länsimaissa on tottunut siihen, että asiaan liittyy skitsot ja paranoiat - joita mä kaipaan! Mä meinaan, että kun on vetänyt töötit piriä ja oikein antennit päältä päälle, niin vasta siitä mä nautin!", kuvaa useampikertalainen omien kokemustensa luonnetta. Ja edelleen: "Sopivin väliajoin harrastettuna se saa aikaan idearyöppyjä, jo unohtamukseen luulemiaan asioita tunkee pintaan ja niistä tulee ihan hyviä ideoita."

Edelliset kommentit tulevat aivan erilaisten aineiden piiristä, ja mielestäni olennaisempana, kuin nämä erot, on niissä läpileikkaavana piirteenä luettavissa ympäröivä

pakkolaitos ja pyrkimys sisäisesti muuttaa sen tarjoama samanlaisena toistaan seuraava arki värikkäämmäksi. Se voidaan muuttaa monotonisesta siedettävän vaihtelevaksi ja jopa jännittäväksi. Yhdessä sekä huumeet että lääkeaineet ovat lääke vankilan rutiinia vastaan, ja "pako tästä todellisuudesta" kuvaa itse toiminnan luonnetta heikosti tehden siitä alistuvan ja passiivisen sen rutiineja purkavan luonteen sijaan. Rutinoituminen osana elämisen prosesseja on dynaamisempi tapahtumasarja, kuin mitä esimerkiksi giddensiläinen ontologiseen ahdistukseen pohjaava staattinen käsitekehys implikoi. Siviilissä opittujen käyttötapojen lisäksi tulee laitosten rutinoitumisen malli, mikä näkyy juuri aineiden käyttämisen muodoissa, ja tällä mallilla on varmaan paineita muotoutua samanlaiseksi lääkkeiden käyttömallin kanssa. Samalla siviilissä ylläpidetyt käyttöä rajoittavat normit alkavat murtua, mitä kuvaa seuraava ensikertalaisen huomio paukkujen polttelusta heti aamulla: "Onhan se aamupaukkujen jälkeen sumuista koko loppupäivän, mutta täällä sillä ei ole väliä."

Toisaalta monille huumeiden-, samoin kuin alkoholin- käyttäjillekin, vankila voi pakostakin muodostaa pienen hengähdystauon vuosia jatkuneeseen käyttöön mutta perusteellisempaa katkaisua se ei itsessään näytä saavan aikaan. Tästä kertoo yhden vapautuneen kertomus omista vaiheistaan: "Ainut hyvä puoli siinä (tuomiossa) oli ainaski mulle se, että pääsi aineista eroon." "Mutta sähän taisit ottaa vähän joka lomalla?" "Nii-in, mutta nyt mun kimuli pitää jöötä himassa."

Oman käytön kontrolli on siis pitkälle riippuvainen ulkopuolisista rajoitteista ja varmaan hyvin altis tilanteitten vaihtuvuudelle. Useille langetettu tuomio merkitseekin juuri läheisten sosiaalisten suhteitten rapautumista ja jopa katkeamista.

Edellä on aikaisemmissa luvuissa jo hahmoteltu sitä, kuinka huumeiden käyttäjille ja niistä tuomion saaneille käyttö on luonteeltaan ideologisempaa kuin pilleristeille ja kuinka saatu tuomio ikäänkuin vahvistaa tätä asennetta. Onko sitten "oman navan ajattelu" pelkästään pillereiden käyttöön liittyvä vai pakkolaitoksen kehittämä malli? Jouduin kerran viettämään yhden yön kuuden Kakolaan menevän useampikertalaisen ja pitkiä tuomioita istuneiden kanssa yhteisessä matkasellissä Helsingin lääninvankilassa, ja lääkkeiden jakoaikaan heille kaikille tuli annokset talon unilääkettä, jonka vaikutus oli sitten täysin vastakkainen aineen

aiotulle vaikutukselle. Kaikki kuusi saivat annoksestaan noin kaksi tuntia kestävästä euforiatilasta, ja sen jälkeen valiteltiin vain sitä, että olisihan sitä saanut olla lisääkin. Eli selvästi kyseessä oli laitosoire, laitospuolustuksena omaksuttu käyttö- ja kokemistapa, mikä näyttää jopa ylittävän itse aineen farmakologiset ominaisuudet riippuvuutta luovana ja ylläpitävänä voimana.

Tapahtuvia muutoksia ei varmaan voida jäännöksettä osoittaa alakulttuurista tai kontrollista johtuviksi, sillä nämä eivät ole mitenkään staattisina tai hermeettisinä rakenteina yhteiskunnassa, vaan ne määrittävät toinen toisiaan. Oleellisempaa kokonaisuuden hahmottamiseksi onkin niiden välisen vuorovaikutuksen kuvaaminen yhteiskunnallisissa toiminnoissa. Samanlainen vastavuoroisuus tulee esille tarkasteltaessa muutosta käyttöarvon ja -tavan käsitteiden valossa: muuttuneet käytön reunaehdot eli aine, sen saatavuus ja ulkopuolinen kontrolli muuttavat edelleen käyttötapoja. Omaksutut uudet tavat aiheuttavat aikaisempien arvojen uudelleen tarkastelua uudesta näkökulmasta ja toisaalta vanhoillakin normeilla voidaan puolustella uusia tottumuksia eli käyttäytymisen rationalisaatio eksplikoituu uusina käyttöarvoina.

Varsinkin vanhemmille vartijoille silloin tällöin pillerihumalassa kompuroiva vanki käyttäytyy melkein odotetusti, se kuuluu ikäänkuin vangin rooliin. Tosiasiassa vartijoille on helpompaa, kun vanki vaan makaa punkassaan, eikä pillerihumalasta koidukaan mitään rundissakäyntiä ankarampaa seuraamusta. Tätä taas todella raskaat käyttäjät eivät pidä minään esteenä vaan he jopa tietävät sen, että rundiinkin saadaan laittaa vain tietyn ajaksi ja tietty maksimimäärä kuukaudessa. Mutta erotuksena lääkkeitä, "ryyneistä", vankilassa paljastuneesta huumauserikoksesta voi seurata todella kohtuuton rangaistus. Eräältä tavalliselta vangilta löytyi pari grammaa hashista, ja hän sai siitä parin kuukauden tuomion. Tämän tuomion seurauksena hänen varsinainen tuomio kuitenkin muuttui suoritettavaksi 2/3:lla ja kokonaisuudessaan tuomiosta tuli hänelle näin ollen yli vuosi lisää "istuttavaa"; oikeuskäytäntömme kun ei tunne kohtuullisuuskäytäntöä.

Tosin viimeaikoina osa vartijoista on yrittänyt ottaa yleisönosaston kirjoituksissa osaa yleisempään moraaliseen paniikkiin: "kaikki on huumeitten syytä!" Mutta tätä mieltä ei varmaan jaa edes enemmistö vanginvartijoista, eikä heitä saa edes kirjoittamaan asiasta lehtiin, vaan

tietty käytäntö jatkuu sallivana laitoksissa. Myös vangeille on selvänä jako, että vain tietyt vangit kirjoittelevat lehtiin epäkohdista, mutta eivät suinkaan ne, jotka todella tekevät jotakin vankiloissa. Samansuuntaisesti kuin vartijat koetaan lääkkeet ja huumeet niitä käyttävien vankien keskuudessa lääkkeinä vankilan vaikutusta vastaan. Molemmille osapuolille tämä käsitys on vuosien kokemuksen hioma sanaton ja sopimukseton käytäntö, joka tulee esillekin vasta asian tarkemman puinnin yhteydessä.

Tämä seikka tuo esille sen syvällä vankilan käytäntöjen pohjalla olevan kahden rinnakkaisen maailman paralleeli-suuden, minkä ulkopuolella huumerikollinen ensikertalaisena tuomionsa alussa väistämättä on. Mukautuminen vankilan rinnakkaiselämään merkitsee sopeutumista laitoserutiineihin mutta saa aikaan myös myönteisiä asenteita pillereiden käyttöä kohtaan. Pitäytyminen alakulttuurisissa toiminnoissa on ikäänkuin kamppailua oman vapauden säilyttämiseksi rutiineja vastaan mutta voi merkitä myös asenteiden muutosta myönteisemmäksi ns. kovien aineiden käyttökulttuureille.

Nämä rajalinjat ovat tietysti muuttuvia, mutta huumeiden vastaisesta ideologiastaan huolimatta pakkolaitokset muodostavat alueen, jossa ympäröivässä yhteiskunnassa esiintyvällä huumeiden ja lääkkeitten käyttötavalla on vahva tendenssi muuttua pakonomaiseksi. Huumeiden vastustamiseen tähtäävät uudet kontrollikeinot ja laitosten jakamat lääkkeet ovat ilmeisestä ristiriitaisuudestaan huolimatta vaikuttamassa samaan suuntaan eli etukäteen syntyneitä ongelmaisuutta syventävästi, edesauttaen käyttötapojen ja -arvojen muuttumista kohti seka- ja ongelmakäyttöä.

5.6. Alakulttuurien assimilaatio

Vankilassa eivät ainoastaan huumealokulttuurien jäsenet eksplikoi ja kehitä alakulttuurisia arvoja, vaan näihin liittyviä kokemuksia tulee laajemmasta kentästä, mistä kertoo vankilassa ensimmäiset hashiskokemuksensa saanut ensikertalainen ei huumeistatuomittu: "Ekaksi mulla on sellainen idea, ja sitten siitä lähtee haarautuun juttuja tuonne ja tuonne (käsillään osoitellen) ja ne vie edelleen uusiin juttuihin ja palaa takaisin siihen keskelle ja sitten taas lähdetään jonnekin ... aamulla kun lukee omia juttujaan, niin sitä saa nauraa kippurassa niille!"

Kun vanhempi käyttäjäpolvi on jo osin luopumassa tajunnanlaajennus konseptiostaan (Määttä 1975b, 25) tai se ei enää ainakaan eksplikoidu millään erityistä identiteettiä osoittavalla tavalla, niin tämä elää uudelleen nuoremmassa polvessa. Tosin itse sana koetaan vanhaksi ja vitsailun aiheeksi, mutta itse sisältö selittyy omakohtaisilla kokemuksilla ja esimerkeillä. Näin myös syntyy keskeisten käyttöarvojen pysyvyys ja alakulttuurinen pohja yli sukupolvien.

Siviilissä erillään olleista alakulttuureista löytyykin siis pakkoyhteisössä yhteisiä ja yhdistäviä käsityksiä, kokemuksia ja arvoja. Tätä alakulttuurien ilmentämien arvojen uusintamista eri aikoina kuvaa myös yhden punkkarin arvio omista ihanteistaan: "Ihanteet ovat jotain ikuisempaa kuin pukeutuminen, ja olis vahva juttu jos niistä kuulisi enemmän julkisuudessa. Tai sitten on vaan niin, että tietyt jutut on parempi pitää jotenkin ominaan, piilossa. Jutut latistuu kun huomaa selittelevänsä niitä. Kai asioiden arvo on niissä tunnelmissa, joita ei oikein osaa selittää". Tämä kommentti lienee samalla sisältäpäin koettuna pätevä selitys sille, miksi ihmiset hakeutuvat yleensäkin "samanhenkisiin" ryhmiin ja millainen on alakulttuurin ontologinen pohja, koettu lausumaton yhteisyys.

Tämä nuorten rikoksentekijöiden kehittyvä alakulttuurinen tietoisuus huumeista ja yleisemmästä ideologiasta ei kuitenkaan tapahdu ilman luonnollista skepsistä suhteessa omiin kokemuksiin. Niinpä yksikin nuori ei-huumeaine-rikollinen totesi omasta arvojärjestyksestään: "Mieluummin puntit ja pilvi kuin pilvi ja puntit". Tähän kommenttiin sisältyi samalla tiettyä itsekritiikkiä omasta käyttäytymisestä samoihin aikoihin.

Nuoret ovat myös hyvin tarkkoja "mallityyppien" arvioijia, joita esiintyy kontrollin propagandassa. "Eihän tuo ole meitä varten!" kommentin sai yksi esittelemäni muuten sisällöltään asiallinen raittiusopas, mutta joka oli kuvitettu ristiriitaisilla hahmoilla tavoitellen jotain tiettyä "ongelmanuorista" tehtyä stereotyyppiä.

Edellä selostettu on tavallaan sen taustan hahmottamista, jota vasten huumausainerikollinen sitten rakentaa ja säilyttää omaa alakulttuurista tietoisuuttaan ja identiteettiään. Aikaisemmin on ollut jo puhetta eri käyttökulttuurien suhtautumisesta toisiinsa ja edelleen pilleristeihin, jotka koetaan ikäänkuin ei-alakulttuuriksi, ovathan pillerit täysin virallisesti saatavilla, eikä niiden käytöstä joudu raskaaseen edesvastuuseen.

Ensiksikin varsinaisilla hashiksenpolttajilla on vahvoja ennakkoluuloja ja etukäteisoletuksia "nistejä" kohtaan, joiksi lasketaan muiden aineiden käyttäjät, että esimerkiksi amfetamiini vie hampaat. Pillerit mielletään täysin "roskaksi" ja pelätään myös sitä, että juuri vankilassa niihin voi jäädä helposti "koukkuun".

Toiseksi sekakäyttäjillä ja varsinkin opiaattien käyttäjillä on vastaavat vastakkaiset ennakkoluulot "ruohopäistä", että "he jäävät vaan makaamaan punkkaansa pilvipäissään" ja edelleen heihin liitetystä LSD:n käytöstä, että se voi "jäädä päälle" ja aiheuttaa kromosomivaurioita. Sitten muutamilla on vielä heikon itsetunnon esille nostamia varautuneita "miten sä suhtaudut meihin" asenteita muiden oletetun tai koetun suhtautumisen vuoksi.

Kolmas raja kulkee sitten suhtautumisessa pillereihin. Tämä on tiukin hashiksenpolttajilla ja lievenee opiaattien ja amfetamiinin käyttäjillä ja edelleen sekakäyttäjillä. Oman ryhmänsä muodostavat sitten varsinaiset pilleristit, joilla on heikot kontaktit muiden aineiden saantiin eikä välttämättä mielenkiintoakaan niihin; pillerit koetaan luotettaviksi ja varmoiksi päihteiksi. Kyseessä on pitkälti oma alakulttuurinsa tai ryhmänsä vankilassa, joka käyttää myös laitoksen jakamia lääkkeitä niiden helpon saannin takia.

Alakulttuuristen käsitysten ytimessä on siis ennakkoluuloja ja opittuja uskomuksia muita aineita kohtaan, jotka vaikuttavat selvästi porttiteorian sisältämää siirtymistä muiden aineiden käyttäjäksi vastaan. Tämä on myös oman käytön hallinnan peruskiviä. Arvojen eksplikoimisessa paljastuu kuitenkin myös kontrollin vaikutus käsityksiin

muista aineista.

Kontulan tutkimat oikeustapaukset (Kontula 1986) viittaavat myös siihen, että varsinkin ensimmäistä kertaa oikeuden kanssa tekemisiin joutuvilla hashiksenkäyttäjillä ja ensikertalaisilla kannabisrikollisilla on kaikista heikoin rikollisidentiteetti. Tutkituissa tapauksissa jatkuvasti rikottiin rikollisalakulttuurin keskeisintä normia "älä vasikoi". Omien havaintojeni mukaan ilmiantaminen alkaa herättää muissa vangeissa suurempaa ihmetystä varsinkin sitten, kun ao. henkilö on useampikertalainen: "Eikö sekin jo ala oppia", on aika tavallinen kommentti tällaisesta tilanteesta kuvastaen täten vankialakulttuurin tietoisuutta kehittämisensä säännönmukaisuuksista.

Tämä normi on ensimmäinen alakulttuurista toiseen välittyvä, mutta samalla siihen liittyy myös tämän normin merkitykseen liittyvää tietoutta, miksi ei kannata vasikoida. Tosin jo siviilissä on tapahtunut erilaisten alakulttuuristen innovaatioiden leviämistä, mistä perinteisenä esimerkkinä on "hivakka" eli "köntti" eli tapa kuljettaa huumeita ja muuta kiellettyä tavaraa peräsuoleessa. "Hivakanpito" on perinteistä vankialakulttuuria ja levisi 70-luvulle tullessa huumeiden käyttökulttuureihin. Nyt 80-luvun loppuun mennessä sen tarkistamisesta on tullut jo rutiinitoimenpide tullimuodollisuuksiin, ja sen valvontaan on kehitetty omaa erityisteknologiaa. Kyseessä on myös esimerkki alakulttuurisen innovaation vaikutuksesta kontrollin toimintaan.

Vanki- ja rikollisalakulttuureissa, joita huumerikollinen on pitänyt erillään itsestään siviilissä, on kuitenkin mukana myös näitä hänen "ominaan" pitämiä käsityksiä ikäänkuin valmiina. Yksi nuorisoriikollinen selvittäessään omia haistelukokemuksiaan vertasi bensen vaikutusta matkojen vaikutukseen, joista hän taas oli lukenut lehdistä. NC:ksi kutsutun unilääkkeen vaikutusta hän taas vertasi enemmän hashiksen tyyppiseksi. Lisäksi jo aiemmin on mainittu tämä seikka, että useampikertalaiset huume- ja muut rikolliset ovat jo luoneet keskinäisiä yhteyksiä.

Edelleen vankilassa pillereihin liittyvä tietous ja kokemukset sekä taas hashikseen liittyvät tiedot ja taidot välittyvät henkilöltä toiselle. Ensikertalaiselle vankila voi tuntua aivan mahdollomalta paikalta "jemmata" yksinkertaisesti mitään, mutta usempikertalaiset ovat oppineet nerokkaita tapoja piilottaa pillereitä sellaisiin paikkoihin, jotka tuntuvat olevan täysin ihmisten näkyvillä. Sama koskee välineitä, ruiskuja ja neuloja, joita ei saisi löytyä

koskaan päältä. Pillereiden nauttimiseen liittyy taas paljastumisen takia normit, ettei niitä saisi ottaa ovien ollessa auki eikä myöskään sekaisin pilven kanssa, koska yhteisvaikutus on hyvin näkyvä ja epämiellyttävä.

Molempien vaikutusten hallintaan liittyy omia tekniikoita, ja alkuun on tietysti hyvä saada neuvoja joltakin kokeneemalta päätarkoituksena konfliktin välttäminen laitoksen kanssa. Tosin tämäkin normi näyttää lievenevän uusimisten myötä, ja varsinkin jotkut vanhat "ruunat", joiksi nimitetään jo kymmeniä vuosia vankilassa istuneita, eivät paljoa kaihda pillerihumalassa esiintymistä aivan avoimesti. Vuorokausi rundissa ei ole mikään toimiva pelote itsessään, ja tämän tietävät myös vartijat ja antavat jutun usein olla.

Jälleen on kuitenkin tuotava esille itse prosessin monitasoisuus, henkilökohtaiset ominaisuudet ja sosiaaliset suhteet ovat luonnollisesti mukana määrittämässä näitä alakulttuurisia muutoksia ja erilaisten tapojen ja tottumusten omaksumista. Kaikenlainen käyttö on aina suhteessa toisten ihmisten ominaisuuksiin, ja niinpä esimerkiksi erästäkin vankia saatettiin arvioida seuraavasti: "Varmasti ikävin tyyppi poltella samassa sellissä sen kanssa". Näin tähänkin pieneen sivulauseen omaiseen kommenttiin on punoutunut yhteen sekä sosiaalinen ulottuvuus että vankilan pakkolaitosluonne eli henkilöiden pakkoasutus samoihin selleihin. Samalla tavalla saatettiin arvioida mahdollisuutta poltella jonkun psykoottiseksi tunnetun väkivaltarikollisen kanssa, joka itse oli kertonut vahvoista paranoidisista kokemuksista toisten heikoksi kokemasta hashiksesta.

Alakulttuurin ja kontrollin vuorovaikutusta hahmottaa myös erään useampikertalaisen kuvaus omasta urautumisestaan: "En mä tiedä, mistä se (käyttö) alko, mutta eka tuomio musta teki "sellasen" muitten silmissä. Sitä alko pitää näitä tyyppisiä kovina sieltä linnasta ja ystäväpiiri siinä separoitu muutenkin".

Tässä yhteydessä tulee esille alakulttuurimäärittelyn riittämättömyys. Pakkolaitosympäristö saa itsessään aikaan sellaista toimintaa, mikä ei enää selity alakulttuurisena eli itseohjautuvana toimintana. Siviilissä erillisinä olleet alakulttuurit yhdentyvät, hakevat tilanteeseen relevantteja samankaltaisia toimintatapoja pakkolaitoksen muodostaman yhteisen uhkan tai vastuksen takia. Samalla ne luonnollisesti säilyttävät omaa identiteettiään omien preferenssiensä

mukaisesti, mutta tämä edellä mainittu vankilan vaikutus ja alakulttuurin solidaarisuus on näitä määrittelyjä vahvempi. Alakulttuurin käsite viittaa sellaiseen staattisuuteen ja sellaisiin jakoihin ihmisten välillä, jotka eivät ole vankilassa enää relevantteja. McVicarin käsittelemä termi rinnakkaiselämä kuvaa paremmin sitä prosessia, johon ensikertalainen hashiksenkäyttäjänkin joutuu vankilassa mukaan (McVicar 1986, 211-212).

Tämän prosessin valinnanomaisten piirteiden lisäksi on tuotava esille vielä se, että myös oikeuslaitoksen puolelta on määrittelyissä osin kyse sattumasta eli mistä rikollinen on sattumoisin jäänyt kiinni. Tästäkin osin vankilan sisäinen elämä sisältää runsaasti vaihtelua ja liikkuvia rajalinjoja. Kaikesta tästä voidaan kuitenkin ottaa esille kaksi päälinjaa muutoksille vankilassa:

1. Huumekokemusten oppiminen nuorena ja niihin liittyvien arvojen omakohtainen luominen osana vankialakulttuuria. Tämä lienee alakulttuurin uusintamisen luonnollinen pohja myös vankiloissa, vaikka tavallisimmin tapahtuukin jo siviilissä. Tällaisia ensikertalaisia alle 20 vuotiaita nuoria tuomitaan Suomessa vankilaan vuosittain useita kymmeniä.

2. Myöhemmällä iällä tapahtuvat tottumusten luominen ja urautuminen tiettyihin käytäntöihin. Tämä on sekä tietyn alakulttuurin ylläpitoa, että erilaisten alakulttuurien assimilaatiota yhdeksi rikolliseksi alakulttuuriksi ja vankilan rinnakkaiselämäksi. Vastavuoroisesti tapahtuu myös rikollisten ja vankien "hassimilaatiota" (myös Lindfors ja Salo 1988, 96) erilaisten preferenssien sekoittumisen ja käytöstä aiheutuvien haittojen vertailun myötä. Tämä kehityskulku onkin nähdäkseen tulossa yhä tavallisemmaksi huumeiden käyttökulttuureille, kun vankiloihin on noin 20 vuotta suljettu yhä kasvavassa määrin huumerikollisia.

Erotuksena siviilistä vankilaolosuhteissa ei yksilöllä myöskään ole selvää mahdollisuutta yli 30 vuoden ikäisenä alkaa irrottautua nuoruutensa alakulttuurisesta elämästä. Tämän tilalle on vain tullut kattavampi ja osin myös ehdottomampi vankilan rinnakkaiselämä. Ehdottomampi juuri sen takia, että siitä irtipääsy ei ole niinkään itsestä kuin täysin ulkopuolisista viranomaisista kiinni: vaikka henkilö haluaisikin eroon raskaaksi kokemastaan elämästä, niin tuskin tämä toimisi perusteena vapauttamiselle. Vaihtoehtona on vain antautuminen viranomaisten ehdoille, ja ensimmäisenä olisi edessä rikollisalakulttuurin ensimmäisen normin

rikkominen. Vaihtoehto ei ole useimmille houkutteleva ja muita pakkolaitos ei tarjoa.

Vankien alakulttuuri ei ole siis minkään tietyn ikäryhmän alakulttuuri, vaan liittyy oleellisesti henkilön statukseen. Kuten jo aiemmin todettiin, niin vangin rooli, maine ja leima säilyvät syvällä tässä yhteiskunnassa. Poliisilla on omat erityiset tiedostonsa entisten vankien seuraamiseksi, pidätykset tapahtuvat herkemmin ensimmäisen tuomion jälkeen, menneisyyteen jää muutaman vuoden selittämätön aukko työtodistuksissa ja entisiä linnanveikkoja tapaa jatkuvasti. Eikä tämä poikkeavuus ole pelkästään tiedostettua, vaan Suomessa vapautunut vanki joutuu vielä kuukausia vapautumisen jälkeen käymään leimaamassa vapautumispassinsa ja anomassa poliisilta tai valvojalta lupaa jopa naapuri-paikkakunnalle menemiseen; ilman lupaa väärältä paikkakunnalta tavattuna seuraa automaattisesti passitus takaisin vankilaan. "Kun kansalainen on ruotsiksi medborgare, niin vanki on sitten motborgare", määritti tämän eräs muutamia kertoja linnassa ollut. Toisaalta vankilassa opittu ja hankittu solidaarisuus auttaa monia vankeuden jälkihoidon aukkojen yli.

Huumerikollinen ei muodosta poikkeusta enää näissä prosesseissa. Virallisesti ongelmana pidetään sitä, että huumerikollinen levittää muille rikollisille tapojaan ja tietojään, ja tietääkseni myös Suomessa on kokeiltu heidän eristämistä omaan laitokseensa. Mutta tosiasiaa hyvinkin pintapuolisesti ja harrastelijamaisesti omaan rikollisuuteensa suhtautuneet huumeidenkäyttäjät oppivat vankilassa koko rikolliseen uraan tarvittavan tietouden ja valmiudet, viranomaisten vastustamiseen tarvittavat perusasetteet ja yleensäkin oppivat tiedostamaan rikollisuuden olemuksen läpi siviilissä eläteltyjen ennakkoluulojen. Vankeusaika voi johdattaa pikkurikollisen todella pätevän tietouden lähteille, jos hänellä on kykyä tiedon omaksumiseen. Tämä jos mikä asettaa huumerikollisuuden uusiin puitteisiin, vaikka julki-lausuttu tarkoitus olisikin ollut rikollisuuden kitkeminen tai yleisen varoituksen antaminen. "Ei mitään menetettävää"-henki voi tarttua vankilassa yhtä hyvin huume- kuin muihin rikollisiin, ja seuraava tuomio ei olekaan enää niin kova kolaus.

Järvinen huomauttaa omassa tutkimuksessaan nuorisovangeista, että toiskertainen oli kehittynyt ensikertalaiseen verrattuna kyyniseksi ja että vankilassa opittu tapa vastustaa virallisia sääntöjä ajaa vapautuneen vangin vaikeuksiin siviilissä (Järvinen 1988, 273-275). Ensikertalaisen

suhtautumista voikin värittää jonkinlainen "hörhön pelko", mutta useampikertalainen tietää jo, miten "päästään kiinnilusimisrytmiin" ja lisäksi yhteisyyttä vaihtuvaan porukkaan luo yhteinen "pampun viha". Tämä asenne, joka ulkopuolisesta voi vaikuttaa yksipuolisen negatiiviselta ja yksinomaisesti ongelmiin johtavalta, on myös rikollisen alakulttuurin ontologista pohjaa, eli henkilö samalla, kun hän tavallaan jo kokemuksiinsa perustuen hyväksyy vankilaan tulon, omaa myös vahvimman tavan vastustaa vankilaan joutumista.

Tähän voi kytkeytyä mukaan vielä vankilassa kehittynyt tai syventynyt huumausainetottumus ja -riippuvuus, ja näiden mukanaan tuoma lisääntynyt rahantarve. Normaali elämä on voinut kutistua oleellisimpiin tekijöihinsä ja läheiset ystävyyssuhteet voivat katketa. Jäljellä on alakulttuurinen solidaarisuus, joka on vielä väkevämpää hengeltään, kuin ennen vankilaa koettu käyttökulttuuri. Ystäväpiiri on laajentunut kriminaaliin suuntaan, on löydetty uusia ja entistä parempia "yhteyksiä". Selvä yleinen vaikutus on siis uudenlaisen elämän alkaminen, ja varmaan hyvin usein tätä leimaa entisen alakulttuurin muuttuminen ehdottomammaksi myös siviilissä. Tätä uutta ulottuvuutta kuvaa hyvin huumeista tuomitun kommentti omasta poliittisen vangin roolista (s. 88).

Hyvin usein siis ensikertalaisen käsityksiin rikollisuudesta, vankilasta ja yleensä oikeuslaitoksesta sisältyy vapaudessa luotuja ennakkoluuloja ja vääriäkin tietoja olosuhteista. Esimerkkejä tästä "vääristä tietoisuudesta" on annettu siellä täällä pitkin tämän vankeusprosessin kuvauksista. Normaalina kansalaisena toimiessaan huumeidenkäyttäjä on maailmankuvan luomisessa samalla tavalla riippuvainen julkisista tiedotusvälineistä, kuin tavallinen kansalainenkin. Edellä on jo tullut esimerkkejä siitä, kuinka tiedotusvälineiden antama kuva huumeista ja niihin liittyvästä rikollisuudesta ei herätä enää luottamusta. Oman koetun todellisuuden ja tiedotusvälineiden tarjoaman kuvan välinen ristiriita johtaa selitysten umpikujaan ja edelleen uusien toimintamallien radikalisoitumiseen vääräksi koettua järjestelmää vastaan. Joutuminen vankilaan merkitsee paitsi alakulttuuristen prosessien läpikäymistä ja uusien toimintamallien omaksumista, jotka voivat vielä jäädä käyttöön siviilissä, niin myös todellisuuden uudelleenrakentamista omassa mielessään. Tämä merkitsee monille myös avointa porttia rikollisuuteen.

5.7. Yhteenveto

Vankeuden peruspiirteinä on kohtelun epätasa-arvoisuuden ja kansalaisten perustuslaillisen tasavertaisuuden ristiriitaisuus. Kontrollin piirteisiin kuuluu tämän kätkeminen osana viranomaisten toimintaa ja oman toiminnan rationalisointia. Tästä nousee vankien oma alakulttuuri, mikä on siis pohjimmiltaan tasa-arvon toteuttamista vankien omissa "kuvioissa". Työn antama kuva voi vaikuttaa kovin deterministiseltä mutta todellisuudessa esiintyy tietysti runsaasti vaihtelua riippuen persoonallisuudesta, tuomioiden vaihtelevasta pituudesta jne. Toisaalta sitten yleiset kehityslinjat ovat kuitenkin hyvin samansuuntaiset; uskon että olisi mahdollista koota samanlainen tuomion kokemuksen kaari, kuin Kortteisen syvähaastattelun vaiheissa huomaama kehitys.

Järvinen tuo esille nuorisovankilatutkimuksessaan vankien kehittämän vastarinnan yhteisenä asenteena (Järvinen 1988b, 273-275). Tämä ei ole kuitenkaan niin yhteinen tai yleinen kuin työstä voisi päätellä. Cohen ja Taylor täsmensivät omassa pitkäaikaisvankeja koskevassa tutkimuksessaan tämän asenteen liittyvän tiettyyn vaiheeseen vankeusprosessissa, ja toivat esille mukautumisessa piilevän mahdollisuuden vahvistaa vangin omaa ideologiaa (Cohen ja Taylor 1986, 173). Järvisen tekemä päätelmä vangin vankilassa selviämisen vaikutuksesta selviämiseen vapaudessa on vähintäänkin arveluttava asettaessaan syyksi vangin asenteen ja siirtäessään ratkaisun pelkästään muurien ulkopuolelle. Omista havainnoistani päättelisin, että tällainen mahdollisuus avautuisi jo laitoksissa, kun tilanteen selviäminen luo vahvoja odotuksia tulevaisuudesta. Tällöin myös valitukset ja kantelut alkavat harveta, jätetään ikäänkuin viralliset vaikutuskanavat väliin.

Viranomaisten tulisi nähdä hälyttävänä juuri se vankien ja myös joidenkin vanginvartijoiden keskuudesta nouseva kriittikki, että vankeutta ei koeta niinkään rangaistuksena vaan täydellisenä ajanhukkana, mikä alleviivaa vankeuden tuottamaa yleistä sosiaalista deprivatiota ja syrjäytymistä yhteiskunnassa. Jopa vankeuteen sisältyy vahva luovuuden mahdollisuus toimivan ihmissubjektin takia, mutta laitosten rakenteellinen väkivalta, omien toimintojen puutteellisuuksien salailu ja rationalisaatio on kuitenkin niiden päällimmäisin piirre. Tämä vielä korostuu vankeuden keston myötä, mistä vahvana todistuksena on edelläkin mainittu eristysvanki Janhusen kirja (1988). Tämä menetetty mahdollisuus näyttää siis olevan täysin kiinni kontrollin toteuttamisesta: vankilassa kehittynyt "on se niin väärin" asenne on

saanut konkreettisen vahvistuksensa, vaikka sen ratkaisu oman elämäntilanteen synteisiin kautta olisi mahdollista.

En kuitenkaan voi ottaa osaa minkään utopistivankilamallin hahmottamiseen, sillä muurien tärkein tehtävä nykyisessä tilanteessa on rajoittaa vankilakäytäntöjen laajeneminen muualle yhteiskuntaan osaksi normaaleja käytäntöjä. Oikeudellisen seuraamisjärjestelmän kehittämistyön täytyy tulla muilta tahoilta, kuin oman historiansa rasittaman instituution piiristä, mutta tämäkin ratkaisumalli vaatii lisätarkastelua juuri poliittisten implikaatioidensa takia, sillä jo oman tuomion oikeutetuksi kokeminen vaatisi koko nykyisen oikeusjärjestelmän romuttamista.

Tärkeimpänä huumerikollisen kohdalla on tuotava esille rikosoikeudellisen ja hoitokontrollin toteuttamisen ristiriitaisuus vankilakäytäntöjen seurauksena: vankila on ympäristö, missä laitospöytäkirjan takia on vaikeaa ja mahdotontakin yrittää korvata omaksuttua tapaa jollakin toisella ja terveemmällä. Sosiaaliset suhteet on korvattu virallisella valvonnalla ja satunnaisilla suhteilla, mikä johtaa kohti sekakäyttöä ilman oman kontrollin tukea ja näin edelleen pakonomaisia käyttötapoja kohti.

Vankilassa kaikki vapaudessa luonnolliset merkitykset voivat kasautua ulkopuolisen silmin täysin käsittämättömiksi merkityksiksi ja arvoiksi niihin aineisiin, joita kulloinkin sattuu olemaan saatavilla. Tilanne muistuttaa 4. luvun ongelmaisten eri tilanteitten väärintulkintaa, mutta erottava seikka on laitosten luonne, eli ensiksikin pakkovalta ja vallan epätasapaino ja toiseksi edellisistä johtuva sosiaalinen etäisyys ja deprivatio aiheuttavat todellisuuden uudelleenrakentumista yksilön tietoisuudessa ja alakulttuurisia muutoksia yhteiskunnallisissa käytännöissä. Tämä institutionaalinen käytön arvojen uusintaminen vaikuttaa paljon syvemmälle käyttötappoihin, kuin satunnaiset tilanteen muutokset siviilielämässä.

Uudet vuoden 1989 lait alleviivaavat sitä kehitystä, kuinka huumerikollisista on tullut vankiloitten pysyvä ongelma, mikä ei tietenkään ensisijaisesti johdu vankilalaitoksesta vaan oikeuslaitoksesta ja oikeusjärjestyksestä. Mutta kuten vankila uusintaa muutakin rikollisuutta, niin myös nämä yhä syvenevät ja rankkenevat käytännöt tulevat uusintamaan huumerikollisuutta ja muuntamaan sitä yhä uusiin muotoihin.

6. Miten huumekontrolli voitaisiin rakentaa ?

6.1. Alakulttuurin harjoittama kontrolli

Kaksi edellistä lukua toivat esille kaksi erilaista ympäristöä huumeidenkäytössä, ja samalla hahmottui kaksi erilaista ongelmien muodostumiskehystä. Luku 4 tarkasteli käyttökulttuuria, jossa käyttäjien oma kontrolli muodostui ratkaisevaksi käyttötapojen ja -tyylien kehittymisessä. Luku 5 taas esitteli käytön muotoutumista yhteiskunnan pakko-koneiston äärimuodon eli vankilan olosuhteissa.

Tanskalaisen yhteiskunnan olosuhteissa persoonalliset innovaatiot leimaavat käyttökulttuuria, mutta myös henkilökohtaiset ongelmat nousevat esille, kun poikkeavuus ei ole enää yksinomaisesti ryhmäkäyttäytymistä. Tanskaan muuttaneille suomalaisille päällimmäisin ongelma on kuitenkin mukautuminen laajempaan ympärillä olevaan kulttuuriin, ja tässä tilanteessa kaupunkiryhmän vuorovaikutus muistuttaa enemmän käyttökulttuuria kuin radikaalisti lähtökulttuuriin eroa tekevää alakulttuuria.

Käyttäjät tunnistavat jo omasta käytöstään aiheutuvia hankaluuksia, mutta ympäröivä yhteiskunta antaa myös mahdollisuudet itse vaikuttaa niiden vakavuuteen eikä tämä tilanne välttämättä johda omien käyttöarvojen murtumiseen. Vapaammat olosuhteet saavat aikaan myös ryhmien eriytymistä, mikä puolestaan ylläpitää eri aineiden käyttökulttuurien välisiä rajoja. Tämä eksplikoituu selvimmän virallisesti ongelma-alueeksi koetussa Kristianian vapaakaupungissa, joka omaloitteisesti käy aktiivista kampanjaa ns. kovien aineiden käyttöä vastaan. Pienyhteisöjen oma lähikontrolli ja sen aiheuttama yksilön omien sisäisten resussien mobilisointi toimii porttiteorian eksplikoimaa kehityssuuntaa vastaan. Havaitsemani hashiksen liikapolttajat sekä Murron löytämät ongelmaryhmät osoittavat kuitenkin, ettei tämäkään vaihtoehto ole vailla käytännön hankaluuksia.

Kööpenhaminassa olevien suomalaisten muodostamien kahden ryhmän välillä oli myös huomattavissa eroja tiedostamisen tasojen suhteen. Kristianiassa asuvat ovat suuntautuneempia oman vaihtoehtoisen alakulttuurin rakentamiseen ja ylläpitoon, ja kaupungilla asuvat ympäröivän valtakulttuurin omaksumiseen. Tämä alakulttuurinen erilaistuminen tapahtuu kuitenkin runsaasti sosiaalista liikkumatilaa tarjoavassa yhteiskunnassa ja on pohjimmiltaan assimilaatiota valtakulttuuriin. Suomen olosuhteita saatettiin kritisoida mutta

käytännössä samaan aikaan sopeudutaan tanskalaiseen yhteiskuntaan ja sen kulutusnormeihin. Nämä alakulttuurit tai ryhmät eivät siten eksplisiittisesti jaa tai levitä muuta kuin hashiksen käyttökulttuuria. Yhteiskunnallisesti ne eivät ole mitenkään radikaaleja ja vallankumouksellisia, vaan näyttää siltä, että sisäisen kontrollin muutos osana ihmisen aikuistumisprosessia näyttäytyy muutoksena kohti henkilökohtaisen nautinnon hakua eikä identiteetin luomisena tai ylläpitämisenä alakulttuurisissa puitteissa. Käyttöarvot muuttuvat kohti virkistäytymistä ja käyttötavat kohti viikonloppupolttelua.

Vankilassa käyttöön liittyvät henkilökohtaiset ongelmat tulevat selvemmin esille kuin Tanskassa, koska ympäristö ei tarjoa mahdollisuuksia omaehtoiseen käytöstä koettavien hankaluuksien parantelemiseen. Omat alakulttuuriset käyttöarvot korvautuvat vankiloiden yleisemmillä yhteisellä asenteella ja sekakäyttäjien koodistolla ("kaikki käy", "miehen mitta" ja "piippuviina"). Kun 4. luvussa tuli esille koettu krapula hashiksenpoltosta, niin vankilan eristyksen olosuhteissa koetaan myös pitkäaikaisen polttamisen mukanaan tuomia vieroitusoireita.

Tätä koettua hankaluutta vastaan kuitenkin toimii pakko-laitoksen kontrolli, jonka ilmeisen ei-aiottuna seurauksena syntyy sosiaalista deprivatiota tarkoittaen yhteisön jäsenilleen tuottamia sosiaalisia paineita ja ahdistuksia ja edelleen poikkeavuutta ja patologisuutta (Sipilä 1980, 104-108). Todellisen vastarinnan siemen piilee vankiloiden alakulttuurissa, jonka olennaisin ja jo sen virallisiin puitteisiin sisältyvä normi on ympäröivän järjestelmän tietoinen vastustaminen. Lisäksi olosuhteet toimivat voimakkaasti siihen suuntaan, että asenteet muuttuvat hyväksyviksi esimerkiksi aseisiin ja väkivaltaan ja tapahtuu käyttö- ja alakulttuurien assimilaatiota.

Tässä konfliktitilanteessa osapuolten sitoutuminen tiettyyn kehityskonseptioon aiheuttaa väärää tietoisuutta, joka puolestaan estää havaitsemasta toiminnan seuraukset. Vankiyhteisössä vallitseva yhteinen asenne estää minkäänlaisen hoidon mahdollisuuden, jos sellaista järjestettäisiinkään. Kontrollin näkökulmaa rajoittaa taas sitoutuminen tiettyyn historiattomuuteen, jolloin käytön syyt eksplikoituvat lähinnä yhteiskunnan järjestyksen vaarantavina uhkakuvina.

Alakulttuuristen käsitysten ytimessä on aina tiettyjä ennakkoluuloja ja opittuja uskomuksia muita aineita kohtaan

vaikuttaen myös porttiteorian eksplikoimaa kehityslinjaa vastaan. Toisten käyttämiä aineita mielletään vaaralliseksi kuin omia; kommentti "älä blandaa" voi olla yksi oman käytön hallinnan perustekijöitä. Näiden uskomusten eksplikoitumisessa ilmenee selvästi myös julkisen tiedotuksen ja kontrollin vaikutus oman alakulttuurisen tiedotamisen ja preferenssien muodostumisessa. Julkisen tiedotuksen ja kontrollin uskottavuuden väheneminen vaikuttaa myös tällaisten rajojen muutokseen, ja vääräksi koettuna ne aiheuttavat myös omien alkuperäisten uskomusten epäilyä ja siirtymistä kohti sekakäyttöä ja ongelmaisuutta. Alakulttuurissa ongelmaisten käyttäjien näkökulmaa voitaneen pitää väärän tietoisuuden ilmentymänä, jossa yritetään pitää kiinni sellaisista arvoista, joiden relevanttisuus ja käyttökelpoisuus, oman elämäntilanteen hallinnassa on hävinnyt tai vähentynyt. Alakulttuurisella asenteella korvataan kyky rationaalisesti käsitellä sekä sisältä että ulkoa tulevia muutoksia.

Tiivistettynä edelliset luvut tuovat esille alakulttuuristen muutosten kaksinaisuutta:

1) Alakulttuuristen toimintojen ja lisääntyvien kokemusten myötä tietoisuus omista reaktioista ja huumeiden käytön vaikutuksista syvenee. Toisaalta terminologiaa, käytön arvoja ja käyttötapoja tuodaan esille alakulttuurin miehisen diskurssin kautta.

2) Toisella tasolla sitten tapahtuu radikalisoitumista suhteessa yhteiskunnan normeihin. Suomen oikeuskäytännössä ei esimerkiksi tehdä mitään konkreettista jakoa ns. koviin ja pehmeisiin huumeisiin, jonka käyttäjät kokevat yhtenä oleellisimmista jaoista, ja sitten edelleen kansalaisten tasavertaisuuden käsitykset hämärtyvät aiheuttaen alakulttuurista solidaarisuutta. Konfliktia usinnetaan siis omasta puolestakin kansallisissa puitteissa, mikä edelleen häivyttää näkyvistä alkuperäisen konfliktin syitä.

Huumausaineiden yleistymisen kannalta keskeisin alakulttuuri on ollut 60-luvun hippi-alakulttuuri, joka ei kuitenkaan antanut huumeille pelkästään sosiaalisia merkityksiä vaan tarjosi myös käytön hallitsemisen koodeja. Kansainvälisen vaihdon myötä nämä vallitsevat huumekoodit ovat myös suomalaisen käytön taustalla. 1980-luvun suomalaisia käyttäjiä tutkiessaan Hakkarainen erotti kolme erilaista käyttöön liittyvää kulttuurista koodia: "psykedeelisen", "hauskanpiitoon tähtäävän" ja "narkomaanikoodin" (Hakkarainen 1987a, 91-93, 146 ; Hakkarainen 1983, 88, 94).

Omassa aineistossani näitä alkuperäisiä arvoja näkyy vielä käyttäjien arvostusten ja uskomusten taustalla mutta tavallaan lukujen 4 ja 5 demonstroima tilanne tuo esille alakulttuurin jaon kahtia. Tanskassa "haminalaiset" pitävät vielä kiinni käytön alakulttuurisista muodoista, joista selvin on käytön yhteisöllisyys. Kaupunkilaisryhmässä käyttötapa on selvästi yksilöllisempää ja assimiloitumassa valtakulttuuriin. Yhtenäinen alakulttuuri on hajoamassa irrallisiksi ryhmiksi ja käytönarvot muuttuvat ikäänkuin maallisemmiksi, osaksi normaalielämää. Samalla ryhmäraajat pitävät yllä eri aineiden välisiä rajoja. Suomen tilanteessa tämä kehityskulku leimaa niitä ryhmiä, jotka onnistuvat säilymään yhteiskunnan kontrollikoneiston saavuttamattomissa esimerkiksi sosiaalisen statuksensa suojissa ja kehittämään ala- ja käyttökulttuuriaan ympäröivän yhteiskunnan puitteissa.

Vankilassa sopeutuminen vankilan rinnakkaiselämään on sopeutumista yksinkertaisiin laitosrutiineihin mutta samalla tästä seuraa tendenssi omista preferensseistä ja käytön kontrollia säätelevistä koodeista luopumiseen. Tässä valossa vankien jossakin suhteissa kapinoivaan alakulttuuriin assimiloituminen näyttää ainoana mahdollisuutena säilyttää oma toimintakykynsä vankilasta vapauduttua, mutta tästäkin seuraa tendenssinomaisena alkuperäisistä psykedeeliseen käyttökoodiin kuuluvista arvoista luopumista. Molemmista vaihtoehdoista on seurauksena vahva tendenssi ongelmaiseen sekakäyttöön ja narkomaanikoodin omaksumiseen joko rinnakkaiselämää leimaavan pillereidenkäytön tai alakulttuuriseen kovien huumeiden käytön ympärille.

Alakulttuuristen rajojen siirtymisten ohella on tärkeää uhkakuvien siirtyminen näiden rajojen mukana. Muut Pohjoismaat pitävät Tanskaa ja sen liberaalia politiikkaa syynä omille päihdeongelmilleen. Vankilaan joutuneella nuorella ensikertalaisella on valmis ennako-oletus vankilassa olevista huumerikollisista, mikä sitten luhistuu hänen tutustuttuaan heihin. Samoin Heinosen tutkimuksessa tuli esille ongelmakäyttäjien sitä kielteisemmät asenteet, mitä vähemmän he tiesivät huumausainekauppiaiden elämäntilanteesta (Heinonen 1989, 65). Vankilassa näillä huumerikollisilla on puolestaan julkisten tiedotusvälineiden värittämiä käsityksiä ulkomaiden kuvioista, kuten esimerkki suhtautumisesta kolumbialaisiin toi esille.

Tämän uhkakuvaketjun traaginen luonne tulee esille tarkasteltaessa Helsinkiin nuorison musiikkitiloiksi kunnostetun Lepakkoluolan historiaa. Iltapäivälehti teki sensaatio-

uutisesään ko. paikasta koko Suomen suurimman huumekaupan. Talossa aktiivisesti toimineet halusivat kumota esitetyt huhuihin perustuvat väitteet ja omasta puolestaan vierittivät talossa esiintyneet häiriöt "syndikaatin" tilille. Varsinaiset käytännön esimerkit kertoivat kuitenkin lähinnä asunnottomuudesta ja muista sosiaalisista ongelmista nuorten keskuudessa (Lindfors ja Salo 1988b, 94-95, 104, 108, 124-126). Tämä sosiaalinen etäisyys selitysperusteena liittyy ilmiön yleisempään muukalaisvihaan, mutta näiden alakulttuurista väärää tietoisuutta heijastavien kommenttien takana oleva vallan epäsuhta on kuitenkin ratkaiseva kommenttien syntyä ja myös painoarvoa määriteltäessä.

Esimerkiksi nuorisorikollisista laaditut sosiaalitarkkailijoiden ja psykologien lausunnot osoittavat kontrollin pohjaavan käsityksensä staattiseen kuvaan ihmisestä, jossa lapsuuden kokemukset määräävät tietyn pysyvän kriminaalin luonteen. Uusien elämänkaarta kokonaisuutena hahmottavien käsitysten valossa tällainen käytäntö on nimenomaan persoonallisuutta luova ja edelleen leimautumisteorian valossa alakulttuureja uusintava tekijä, ja tällöin henkilön persoonallisuuden kehityksessä on tuomittu lain rikkomus ja langetettu vankilarangaistus ratkaiseva rajapyykki.

Vankiloiden valituskäytäntö on puolestaan osoituksena yhteiskunnassa vallitsevasta päätöksentekijöiden ja kansalaisten sosiaalisesta etäisyydestä: kansalainen ei varsinkaan vankina saa osallistua periaatteellisista asioista käytävään keskusteluun, vaan ainoastaan yksittäistapauksiin omalta kohdaltaan.

Vaikka onkin todettu, että kontrolli ja alakulttuuri eivät ole syinä toisilleen, niin ne kuitenkin omissa toimintansa rationalisaatioissaan selittävät toisen olevan. Niinpä esimerkiksi kontrolli selittää vain reagoivansa rikollisuuden kasvuun, ja toisaalta vangit tiedostavat hyvin vahvasti olevansa järjestelmän tuotoksia (esim. Lehmikoski 1988, 94). Ja edelleen on vaikea hahmottaa vankilaa käytännössä foucaultmaisen deterministisesti rikollisuutta uusintavaksi, vaikka esimerkiksi Suomen korkea uusintaprosentti on tästä selvä näyttö. Vankeusprosessiin sisältyy kuitenkin runsaasti sellaisia elementtejä, jotka tietoisesti sovellettuna ehkäisisivät tällaisen kehityskulun. Nykyisessä tilanteessa näitä ei käytetä ja näin vankila tuottaa sosiaalista deprivatiota sekä rakenteellisesti osana yhteiskunnan pakkokoneistoja että tietoisien toiminnan tuotoksena. Näin kontrolli ja alakulttuuri uusintavat toisiaan yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen kautta, ja tämä selittää

ongelmaisen käytön jatkumista ja leviämistä.

Kehityksen deterministisyys merkitsee aukipurettuna, että vaikka erilaiset alakulttuurit ja kontrollitahot eivät missään nimessä ole konseksuksessa keskenään, niin lopputuloksena kehkeytyvästä tapahtumasarjasta on tietynlainen yhdensuuntainen logiikka. Itse "huumeongelman" käsite on näin tarkasteltuna kahden voimasuhteiltaan epäsymmetrisen yhteiskuntaryhmän vääristynyttä keskinäisen tiedon heijastusta osana yhteiskunnallista vuorovaikutusta - ei mitään aineiden farmakologisiin ominaisuuksiin sitoutunutta determinismia.

Selvänä meille näyttäytyy vain lopputulos. Avoimessa konfliktissään kontrollikoneiston kanssa alakulttuureilla on taipumus assimiloitua yleisemmäksi rikolliseksi alakulttuuriksi, jonka homogeenisuutta vahvistaa puutteellisen resosialisaatiojärjestelmän vahvistama alakulttuurinen solidaarisuus myös siviilissä sekä muiden käyttäjäryhmien kontrollin valistuksesta omaksumat ennakkoluulot ja uhkakuvat. Eli kontrolli ehkäisee näin tapojen sofistikoitumisen muttei rikollisuutta, ja ainoana todellisena ongelmana huumeiden käytössä esille nousee rikosoikeudellisen kontrollin ja hoitoon perustuvan kontrollin välinen ristiriita.

6.2 Pre-War ja Post-War

Suomen ensimmäinen huumeiden käytön ongelma koettiin II maailmansodan jälkeen, kun rintamilta palanneet nuoret miehet käyttivät julkisesti heroinia Helsingin kaduilla. Käyttöä vastaan ei ollut mitään erityistä lainsäädäntöä, ja myös virallisesti se oli varmaan pakko hyväksyä ajan muutenkin levottomissa oloissa (Jokivartio 1947). Sitä ennen käyttöä esiintyi yhteiskunnan yläluokaksi luokiteltavissa piireissä, ja "kosmopoliittisen maailman tilanteeksi" luonnehdittu "narkoottisten aineitten proletarisaatio" koettiin meillä vasta 1940-luvulla (Westling ja Riippa 1956, 151).

Vielä II maailmansodan jälkeen tilanne Suomessa huumerikollisten suhteen oli avoin, mikä ilmenee seuraavasta lehtikirjoituksesta: "Näihin nuoriin kahviloissa vetelehtiviin heroinin nuuskaajiin on viranomaisten vaikea puuttua, koska he harvemmin ovat pahemmaksi häiriöksi, ja minkäänlaista lakia ei ole em. paheen tukehduuttamiseksi, ennen kuin uhri on joutunut sille asteelle, että tila vaatii pakollista sairaanhoitoa". Kontrollin pääteemat ovat tosin jo vahvasti mukana, ja toimenpiteitä vaaditaan käytön julkisuuden, rikollisuutta aiheuttavan luonteen ja käyttäjien "eettillisen rappion" vuoksi, mutta mielipidettä ei esitetä yleisesti, vaan ammattilehdessä tietylle ammattiyleisölle ja päämääränä on hoito (Jokivartio 1947, 265-268).

Tämä siirtymävaihe merkitsi myös käyttäjäkunnan koostumuksen ja ominaisuuksien radikaalia muutosta. Ennen sotaa käyttäjäkunta koostui tasapuolisesti molemmista sukupuolista, mutta sodan jälkeinen käyttäjäkunta oli jo 65%:sti miesvoittoista, nuorempaa ikäluokkaa ja sen sosiaalinen poikkeavuus oli selvää jo ennen käyttöä. Sodanjälkeisessä ryhmässä oli myös enemmän naimattomia tai sitten eronneita henkilöitä. Sodanjälkeisessä ryhmässä tulee myös rikollisuus selvästi esille, sillä yleensä ennen sotaa ryhmässä rikoksia oli alettu tehdä vasta addiktion jälkeen, mutta sodan jälkeen käyttönsä aloittaneessa ryhmässä 42% miehistä oli rikollisia ennen addiktiota (Westling ja Riippa 1956 ja 1958).

Tärkeimpänä muutoksena tuolloin koetaan addiktioon johtavien syiden muutos. Ennen sotaa syyt olivat "individualistisia", kun taas sodan jälkeen havaitaan selvää ympäristön vaikutusta ensimmäisten annosten tultua otetuksi "ryhmän käyttäytymismallien mukaan" (Westling ja Riippa 1956, 171). Vaikka addiktion ja primaarin rikollisuuden syyksi lasketaankin.

ympäristö ja sosiaalinen kenttä, niin näiden seikkojen korjaamiseksi ehdotetaan aineitten saatavuuden turvaamista esimerkiksi kaupankäynnin laillistamisella (Westling ja Riippa 1958, 217-218, 220).

Tästä havaitusta syiden muutoksesta huolimatta narkomaaneja ja yleensä huumeiden käyttäjiä kutsuttiin 1960-luvulle saakka eufomaaneiksi, joilloin aineista saatavan "euforian" tavoittelulla väärinkäytössä katsottiin nimenomaan pyrittävän "pakenemaan todellisuudesta". Itse käyttäjäkunnassa ei havaittukaan mitään oleellista koostumuksen tai ominaisuuksien muutosta. Vanhan käyttäjäkunnan keski-ikä oli noussut noin 40 vuoteen, kun hashis sai aikaan uuden käyttäjäkunnan syntymisen. Tässä uudessa käyttäjäskolpovessa on ominaisuuksia sekä pre- että post-war ryhmistä, mutta sosiodemografiset määreet kuitenkin muistuttavat pre-war ryhmää. Silti käytön luonne määritellään aivan uudeksi dysfomaniaksi eli "haluksi saavuttaa psyykinen ja habituelli muutos" liittyen "moderneihin kansainvälisiin ja kansallisiin radikaalisiin protestiliikkeisiin" (Alha ja Lehtimäki 1969, 209-211).

Muutos tuli 60-luvun lopulla nuorten uuden kulttuurin myötä kontrollikoneiston määriteltävä uudenlaisen käytön "yhteiskunnan vastaiseksi". Suomikin oli ratifioinut vuonna 1965 vuoden 1961 kansainvälisen huumausaineyleissopimuksen, jossa kuitenkin kehoitetaan väärinkäyttäjien lääkinnälliseen käsittelyyn, hoitoon ja parantamiseen (Niva 1969, 5, 10). Vasta hashiksen tulo käyttöön koettiin ongelmaksi niin tiedotusvälineissä kuin kontrolliviranomaisten piirissä, ja tämä tilanne näyttää tulleen valtiovallalle yllätyksenä: huumausainekomitean mietinnössä todetaan, ettei pitkäjänteistä huumausainetutkimusta ole mutta silti ongelmana kohoaa eksplisiittisesti esille nuorison käyttäytyminen, joka leimataan "huumausainevärittyneeksi", ja todetaan, että pukeutumistyylin omaksuminen vaikuttaa huumeiden käytön omaksumiseen (Huumausainekomitean mietintö 1969, 27, 71, 92).

Tämä jääkin pitkäksi aikaa kontrollin toimintalinjaksi tullen esille juuri poliisin ja oikeuslaitoksen toiminnassa. Jopa mietinnössä oli painotettu kannabiksen vähäistä osuutta terveydellisten ongelmien syntymiseen verrattuna lääkeaineisiin tai teknisiinliuottimiin (em. 66, 126-130), mutta jo vuonna 1972 uuden huumausainelain voimaantultua esimerkiksi Turussa 80.2% huumausainerikoksista syytetyistä oli hashiksenkäyttäjiä ja 90.5% alle 20-vuotiaita (Väinölä 1973, 8-12). Kontrolli pysyi ulkonäön ja käyttäytymisen kontrollina, ja niinpä 1970-luvun loppuun mennessä hashikeenkäyt-

täjät katosivat katukuvasta, mikä huume poliisin mukaan oli seurausta käyttäjien vetäytymisestä yksityisiin tiloihin (Kontula 1988, 47). Tuon ajan henkeä tutkinut Paula Määttä myös toteaa alkuperäisen hippifilosofian jääneen jonnekin taustalle hämärtyneenä ja fraasinomaisena, ei elävänä ideologiana (Määttä 1975b, 25).

Tietenkin näiden erilaisten historiallisten tilanteitten olosuhteet poikkeavat toisistaan niin suuresti, että termien pre- ja post-war vertaileva merkitys on lähinnä symbolinen, mutta ne nostavat esille kaksi tärkeää jakoa:

1) Käyttäjäkunnan sosiodemografisten ominaisuuksien jakauma, mikä kuvaa muutoksen luonnetta. Tärkeitä ovat sukupuolijakauma, sosiaalinen luokka ja käytön suhde rikollisuuteen.

2) Kontrolliviranomaisten suhde kontrolloimaansa ilmiöön, jonka painotuksissa on havaittavissa selviä ja radikaaleja muutoksia.

Käyttäjien ominaisuuksien selityspäätteena pidetään freudilaisia käsityksiä tietoisuuden rakenteesta, ja vielä vuonna 1973 kiinnostus kannabista kohtaan määriteltiin vain yhdeksi monista nuoriso-ongelmien ilmenemismuodoista, joista perustavin olisi puolestaan heikentynyt ylimiten toiminta (Rettelstöl 1973, 44). Samaan aikaan kuitenkin kontrollin toiminnan kohteeksi joutuu pääasiassa pojat (myös Hakkarainen 1987b, 127). Selityspäätte korostaa kurin ja järjestyksen osuutta kontrollin määrittelyssä, sillä "ylimitellä" on perinteisesti viitattu sosialisointiin onnistumiseen. Myönteistä painotuksessa on se, että itse aineissa ei osoiteta olevan mitään farmakologista "paha ominaisuutta", mutta kohdistuessaan näin käyttäjien kroonisiksi luokiteltuihin ominaisuuksiin, oikeuttaa tuo selitysmalli myös kovat otteet.

Kontrollin määrittely käytön syitten siirtymisestä sisäistä ulkoisiin on yksi muutoksen päätteemoja. Oman työni valossa itse jako käytön syitten määrittelyssä ei ole relevantti, vaan sekä käyttöarvot ja käyttötavat ovat niin yhteenkietoutuneita, että on vain tutkimuksellisen strategian tulos, kumpi eksplikoituu ensimmäisenä. Samaan viittaa myös Uusitalon tulkinta ryhmänormien ja käyttäytymisen yhteyksistä erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa (Uusitalo 1978, 104). Oleellista käytön syitten selvittämisessä on vuorovaikutus käyttöarvojen ja -tapojen välillä, johon vaikuttaa ympäröivä yhteiskunta ja vallitsevat.

sosiokulttuuriset arvot. Tämä tuo kuitenkin esille kontrollin selityspohjan heikkouden sen ollessa lähinnä kontrollin oman toiminnan rationalisointia. Tämän selityspohjan selvittämiseksi täytyy tarkastella seuraavaksi kontrollin sosiaaliluokan muutosta ja sitä, kuinka kontrolli kohdistuu primaaristi sosiaaliluokkaan eikä niinkään todelliseen ongelmaan.

Kontrollin diskurssin määrittäjät ovat muuttuneet 1940-luvun lääkärikunnasta 1980-luvun poliisiviranomaisiksi, mihin liittyy oleellisesti sosiaaliluokan ja sen edustaman maailmankatsomuksen ja yhteiskunnallisen näkökulman muutos kontrollin eksplikoitujen tavoitteiden ja arvojen taustalla, ja esimerkiksi poliisikontrollista on todettu, että se kohdistuu etupäässä alhaisemmassa sosiaalisessa asemassa oleviin (Kontula 1988, 98). On hyvin oletettavaa, että tämä sopii myös paremmin joukkotiedotusvälineiden edustamiin arvomaailmoihin, ovathan kontrolliviranomaisten ja toimittajien sosiaaliset statukset selvästi lähentyneet (11).

Kontrollin kohteen määrittelyksen muutos liittyy siis oleellisesti kontrollin määrittäjien vaihdokseen osana yhteiskunnan kehitystä. Poliisin näkökulmasta kontrolli on oikeutettu käyttötapojen määrittelyyn johdosta: "koska jokainen käyttökerta tapahtuu huumaavan vaikutuksen aikaansaamiseksi, ei huumausaineiden yhteydessä eroteta kohtuullista ja hyväksyttävänä pidettävää käyttöä, kuten esimerkiksi alkoholin ollessa kyseessä". Ja kuitenkin "hyvän esimerkin siitä, millaiseksi katukuvamme tulisi ehkä sen (käytön vapauttamisen) jälkeen muuttumaan, tarjoavat nykyiset alkoholistit" (Nurmela 1971, 12, 24). Käyttömuodon määrittelynä tämä merkitsi siis muutosta "eufomaniasta" "dysfomaniasta".

Jo 1973 oli selvää, että näiden määrittelyjen johdosta poliisin valtuuksia tutkia huumerikoksia sovellettiin lain sallimissa ääri rajoissa (Niinivuo 1973, 44-45). Tämän kontrollin keskivertokohteena oli 17 vuotias opiskelija toimihenkilöperheestä (Väinölä 1973, 15), mikä aikaisemman alakulttuurin tarkastelun valossa on juuri ihmisen kehityksessä "alaculttuurinen" ikävaihe. Huumerikoksista syytettyjen keski-ikä selvä nousu 80-luvulle tultaessa (Kontula 1988, 116-118) saa tilanteen näyttämään siltä, kuin kontrolli sitten seuraisi kohteekseen valitsemaansa ryhmää pitkin tämän elämänrataa. Huumeista tuomittujen sosiaalinen status laskee myös 70-luvulla ja tämän kanssa samansuuntaisesti laskee tuomioistuinten ayyttämättä jättämiä prosentti vuoden 1974 noin 40%:sta vuoden 1977 4.7%:iin (Kontula 1988,

95-100; Viinikkala 1978, 11). Kontrollin toimenpiteet ankaroituvat statuksen muutoksen mukana.

Kontrollin kohteen ominaisuuksien määrittelyllä on selvä yhtymäkohtansa vuosisadan alun raittiuspyrkimysten kanssa. Tuolloin muovattiin käsitys "suomalaisesta viinapäästä", jossa yhdistyivät alkoholin käytön ja rikollisuuden liittämisen yhteen, sivistyneistön pettyminen kansaan ja yleiseurooppalainen rotuajattelu sisältäen henkisten ominaisuuksien biologisen periytyvyyden. Tämän määrittelyn on katsottu syntyneen rakenteeltaan laadullisesti poikkeavassa tilanteessa suomalaisen yhteiskunnan kehityksessä, vaikka itse ongelmaksi koettu ilmiö eli tässä tapauksessa alkoholin kulutus ei olisikaan oleellisesti muuttunut (Peltonen 1988, 21-33).

Toinen vertailukohde on suomalainen kyläkuri 1800-luvulla, jonka on todettu olleen nimenomaan nuorison kasvatusjärjestelmä, ja rangaistujen olleen 90%:sti miehiä. Kontrollin kohteeksi joutuivat nuoret miehet ja tarkoituksena oli käytöksen yhdenmukaistaminen. Perinteen mukaan tämä kontrollin toimenpiteitä aiheuttanut nuorkaisjoukkojen toiminta olisi lakannut 1800-luvun jälkipuoliskolla, mutta muiden todisteiden valossa on todettu, että tämä jatkui edelleen. Vain muodot muuttuivat (Peltonen 1988, 69-72).

Yhteenvetona sukupolvien muutoksesta huumeongelman määrittelyssä voidaan vetää seuraavat linjat: sosiaaliluokan muutos sekä käyttäjä- että kontrolliryhmissä on saanut aikaan kontrollin muuttumisen ylhäältä alaspäin suuntautuneeksi yhteiskunnan hierarkiassa. Tämä on taas aiheuttanut kontrollin keinojen painopisteen muutoksen yksilöllisestä hoitosuuntauksesta kohti luokkakantaista kriminaalipoliittikkaa, joka kontrollin toimintansa rationalisoimiseksi eksplikoimilta ideologisilta painotuksiltaan muistuttaa 1930-luvun kommunistijahtia. Tätä muutosta seuraa kontrollin rationalisoinnin eskalaatio: käytön syyt mielletään yhä patologisemmiksi, yhteydet rikollisuuteen, varsinkin kansainväliseen järjestäytyneeseen "mafiaan" jäsenetään yhä uudestaan ja ongelma esitetään vuosi vuoden perään uutena ilmiönä "meidän" kulttuurille vaikka todellisuudessa vain kontrollin toimenpiteet olisivat uusia. Kontrollin käytännön politiikan muutokset ovat siis sen omissa rationalisoinneissa ulkoapäin tuleviin ärsykkeisiin reagoivia, vaikka selvästi voidaan havaita myös kontrollia harjoittavien ryhmien sisäisistä muutoksista johtuvia syitä, jotka ovat

irrallaan kohteeksi valitun ilmiön muutoksista. Lopputuloksesta kehityksestä on meidän päivien "huumesota" miehiltä miehille. Sekä poliisin toimintaa että vankiloiden käytäntöjä huumerikollisten suhteen selittää arvokonflikti kontrolliviranomaisten ja kontrolloitavien toisistaan poikkeavien sosiodemografisten määreitten johdosta.

Historiallisesti tarkasteltuna tietyn ajan kontrollin toiminnassa ollaan siis sitouduttu tiettyihin käyttäytymispiirteisiin, ja kun nämä muuttuvat esimerkiksi kulttuuri-innovaatioiden seurauksena, niin tästä päätellään, että jotakin perustavampaa olisi muuttunut. Huumeongelman kohdalla vaikuttaa myös se, että 50-lukua ja -60 luvun alkua leimaa ongelman latenttisuus, eli se ei nouse juuri minkäänlaisen keskustelun piiriin ennen kuin hashiksen tulo markkinoille ja nuorison suosimaksi huumeeksi herättää sen. Niinpä huumekontrollikin on pitkälle 70-lukua nuorten miesten kurinpalautusta.

On kuitenkin selvää, että yhteiskunnallinen todellisuus poikkeaa ratkaisevasti edellä mainituista. 1960-luvulle tultaessa uudelle sotaa käymättömälle sukupolvelle teollisen yhteiskunnan teknisistä innovaatioista, saavutuksista ja uusista arvoista oli tullut nuorison elinympäristö ja reunaehto, ja se saattoi asettaa omat kysymyksenasettelunsa näitä vasten. USA:ssa yhteiskunnallisen liikehdinnän sytyttäjänä toimi Vietnamin sota, ja se oli myös syynä sikäläisen huumeiden käytön lisääntymiseen. Saman yhteiskunnan kontrolli kuitenkin reagoi edellisen sukupolven moraalilla ja hegemonialla aiheuttaen konfliktin syvenemisen (lisää esim. Hakkarainen 1983, 96-97).

Suomen tilannetta leimaa myös elintason nousu sodan jälkeisestä laskukaudesta ja kommunismin uhkan hälveneminen 70-luvulle tultaessa. Myös kulttuuristen innovaatioiden leviämisen viive aiheutti sen, että huumeongelman koettu ja ilmeisen todellinenkin huippu ilmenee vasta 70-luvun alussa.

Tällä hetkellä on olemassa viitteitä siitä, että varsinainen huumeiden leviämisen aalto olisi ollut laantumassa itsestään 1970-luvulla (Uusitalo 1978, 107-110), mihin myös Määtän havainto viittaa. Sitten vuosikymmenen vaihteessa viranomaiset ja vanhempien järjestöt aloittivat voimallisen kampanjoinnin huumeita vastaan. On edelleenkin tutkimatta, oliko paniikki tuolloin todella aiheellista ja mitä aiheen esille nosto itsessään aiheutti. Kontrollin toiminta jatkuu saavutetun käytön huipun jälkeenkkin, ja tarkasteluni keskei-

nen oletus onkin, että tämä aiheuttaa edelleen uusia alakulttuurisia muutoksia. Sosiaalisen deprivaaation ja edelleen poikkeavuuden tuottaminen on myös ympäröivän yhteiskunnan lisääntyvä piirre. Kontulan mukaan huumeista syytettyjen ja tuomittujen pääosa on vielä täysin ensikertalaisia tai heillä on aikaisempia tuomioita vain huumeista (Kontula 1986, 237-238), mutta on oletettavaa, että nimenomaan tässä suhteessa tulee ratkaiseva muutos kohti post-war tilannetta. Omalta osaltaan kontrolli on jo ennakoivasti suuntautunut tätä vaihtoehtoa vastaan sen omien lausuntojen valossa, kun ulkomaisten liigojen odotetaan tulevan myös Suomen markkinoille.

Helsingin huume poliisin päällikkö Torsti Koskinen kartoittaa viimeaikaisen kehityksen piirteitä Hufvudsstadsbladetissa 27.8.1989. Amfetamiini on ohittanut kaikki muut aineet käyttäjien keskuudessa ja huume poliisin prioriteeteissa, ja amfetamiinin jäljessä rikollisuus ja aseet ovat lisääntyneet. Tämän kehityksen ovat monet 1980-luvulla tuomitut huumerikollisetkin nähneet automaattisena seurauksena kovenevasta kontrollista. Tuomiot eivät ole ankarampia kuin hashiksesta, mutta mahdolliset voitot ovat suurempia. Samoin vanhojen tekijöiden luopuessa leikistä tilalle astuvat uudenlaiset ryhmät, joiden vankilassa oppimat uudet menettelytavat ja normit ovat relevantteja uudessa tilanteessa.

Helsingin Sanomissa 7.9.1989 julkaistun artikkelin mukaan Suomi on "pakotettu" uusimaan 17 vuotta vanha huumausainelakinsa YK:n kolmannen huumesopimuksen takia. Näissä uusissa laeissa olisi paljon jopa Suomen ratifioiman YK:n ihmisoikeussopimuksen rikkovia kohtia, jota ei toisaalta ole ennenkään Suomessa pidetty kovin velvoittavana, ovathan Suomen tekemät lukuisat varaukset siihen jo kansainvälisestikin tunnettuja. Mutta jokin uuden sopimuksen "aikataulun kireys pakottaa" Suomen tyytymään aluksi erityiseen huumeille tarkoitettuun lainsäädäntöön, jossa siis ihmisoikeusloukkaukset eivät ilmeisesti olekaan huolestuttavia! Samassa artikkelissa tällaisena esimerkkinä mainitaan käännetty todistustaakka eli entisen käytännön vastaisesti syytetty joutuisi oikeusistuimessa todistamaan syyttömyytensä. Todellisuudessa tämä käytäntö on ollut vallitseva Suomessa koko vanhan lain sovellusajan, mikä vain tuo esille kontrollin rationalisointiteeman. Mielenkiintoiseksi tämän uudistuksen tekee myös samanaikaiset muutokset vankeinhoitoa säätelevien lakien kohdennuksissa huumerikollisia diskriminoivaan suuntaan. Huume kontrolli on selvästi integroitunut viranomaistasolla kattamaan kaikki valtiolliset instituutiot.

6.3. Millaista kontrollia tulevaisuudessa ?

1900-luvun keskeinen kehitystendenssi huumekontrollissa on alkuperäisen huumeiden käytöstä johtuneen konfliktin politisoituminen ja tämän politisoituneen huumediskurssin tunkeutuminen läpi valtiokoneiston. Tämä taas tuottaa erilaisia ja eritasoisia konflikteja, sillä tämä koetun ongelman poliittinen määrittely näyttää tyystin erilaiselta käyttäjien ja viranomaisten näkökulmista. Kontrollin perusteena on ollut yhä uudestaan uutta ongelmaa vastaan taistelu eri vuosikymmeninä, mutta historiallisessa katsauksessa uudelta näyttävät vain lisääntyvät kontrollitoimenpiteet ja niiden ulkoapäin ohjautuvuus.

Sosiaalisen deprivaaation muuttuminen poikkeavuudeksi ja rikollisuudeksi ei ole mielestäni deterministisesti määräytyvä yhteiskunnallinen prosessi. Sen sijaan tietoinen yhteiskuntapolitiikka, jolla erilaisia huono-osaisia ja poikkeavia ryhmiä ajetaan poikkeaviin tilanteisiin, on tällaisen propagoidun determinismin toteuttamista käytäntöön.

Mielestäni valtiovallan ja hallitsevan luokan tulisi kuitenkin oppia jotain nykyisten supervaltojen tavasta hoitaa keskinäisiä konfliktejaan vuosikymmeniä jatkuneesta konfrontaatiostaan huolimatta; rauha on aina mahdollinen! Käytännön esimerkin tässä tarjoa keskiluokan entisen uhkakuvan eli kommunistien entisen johtajan Arne Saarisen uusi politiikka. Tupakan orjuudesta vapautumisen sijaan hän propagoi huomaavaisien tapojen ja rauhanomaisen rinnakkaiselon puolesta ja on tällä politiikallaan pystynyt yhdistämään monia ennen vastakkaisia ideologioita edustavia ihmisiä ajamaan takaa järkeviä käyttäytymissäantöjä eli todellisia vapautumisen olosuhteita.

Bakalar ja Grinspoon esittävät, että kontrolliteoriat voidaan palauttaa kahteen perusmalliin, jotka lähtevät liikkeelle kontrollin kulloisestakin suorittajasta. Täten jako on myös yhtenevä edellisessä jaksossa sivulla 113 esitetyn muutoksen jaon kanssa.

1) Integraatio tai sosiokulttuurinen malli.
Tämän mallin mukaan ongelman vaikeus riippuu käytön järjestyksestä ja sanktioista ja antina on ollut sen esille tuominen, kuinka tietyt ryhmät vakiinnuttavat omat sanktionsa ja rituaalinsa, kuten luku 4 demonstroi. Alakulttuurinen kehitys johtaa mukautumiseen myötämieliseen kulttuuriin, ja käyttäjät itse voivat mobilisoida henkilö-

kohtaisia resurssejaan käytöstä aiheutuvien haittojen torjumiseen. Esille tuli myös pysyviä ongelmia, joille tämä näkökulma ei tarjoa tehokkaita menettelytapoja (Bakalar ja Grinspoon 1988, 99-102). Meillä Suomessa esimerkiksi kannabistuotteita vastustetaan sillä perusteella, että ne ovat vieraita meidän kulttuurille. Samalla kuitenkin valtiollinen alkoholin monopoliliike harjoittaa laajaa tuotteidensa markkinointia sellaisissakin maissa, joille ne ovat vieraita. Kulttuurisen mukautumisen arvellaan siis kuitenkin olevan mahdollista.

2) Kulutuksen jako malli.

Kulutusta rajoitetaan hinnoituksella, verotuksella ja lisensseillä, mikä huumekontrollissa merkitsee sitä, että kontrollitoimenpiteet pitävät hinnat korkeina markkinoilla. Tämä tilanne tulee esille 5. luvun tilanteessa, jossa vankilaan joutumisen riskin voitaisiin arvioida otettavan huomioon toiminnan suunnittelussa, ja 4. luvussakin tuli esille se kuinka huumeiden hinta kasvaa jokaisen rajan ylittämisen kohdalla. Ratkaisuna huumeongelmaan tarjotaan siis rajoituksia eikä esimerkiksi valistusta. Seurauksena tästä on taas yhteiskunnalle koituvat sosiaaliset kustannukset ja epäluottamus yhteiskunnan lailliseen järjestelmään (Bakalar ja Grinspoon 1988, 102-103). On myös todettu, että käytännössä kontrolli on aina sosiaaliluokkaan kohdistuvaa eikä täten tasapuolista (Kontula 1988, 38, 74, 115). Esimerkiksi rattijuoppous tunnustetaan meillä konkreettiseksi ongelmaksi, ja sen seurauksena kuolee vuosittain paljon ihmisiä. Sanktiointia ei kuitenkaan kohdisteta auton tai alkoholin myyjiin vaan yksittäisiin ajajiin. Tunnustamme siis alkoholin kohdalla ongelmien johtuvan yksilön käyttäytymisestä.

Tätä konkreettista käsittelytapojen rinnastusta voisi valaista myös kahdella aivan uudella esimerkillä, jotka on poimittu tuoreesta Newsweek lehden numerosta (32/1989).

Ensimmäiseen malliin sopii uuden DAT-nauhurin tapaus, jonka laadulliset ominaisuudet verrattuna aikaisempiin parantaisivat huomattavasti musiikinkuuntelijoiden nautintoa eli parantaisivat kuluttajien elämänlaatua. Tämän keksinnön markkinoille tuloa kuitenkin viivytettiin 3 vuotta pelkkien liiketaloudellisten laskelmien takia. Näin puhdas markkinatalousmalli ei välttämättä takaa kehitystä kuluttajalle edulliseen suuntaan. Myös uusi huume crack näyttää sopivan tällaiseksi esimerkiksi.

AIDS:n tilanteen kehittyminen on USA:ssa taas saanut aikaan

sen, että potilaiden painostuksesta virallinen kontrolli on sekä joutunut lieventämään lääkekehittelyn hyvin ankaria normeja että sallimaan muuten kiellettyjen lääkkeitten "salakuljetuksen" ulkomailta henkilökohtaiseen käyttöön. Perusteena tälle on juuri potilaiden "kuolen kuitenkin" asenne, eli nämä lääkkeet niiden puutteellisesta testaamisesta huolimatta koetaan arvokkaiksi omalle elämälle. Samankaltainen vuosikausien painostus on hyvin monissa osavaltioissa saanut aikaan liberaalit marihuanalait.

Kumpikaan malli ei siis ole ristiriidaton eivätkä niiden näkökulmat yksinään riittäviä huumeiden käytön käsittelyssä. Nykyään on jo täysin selvää, että käytännössä saman kontrollikoneiston harjoittamat hoitopyrkimykset ja rikosoikeudellinen sääntely ovat täysin ristiriitaisia pyrkimyksiä. Nykyään harjoitettavalla mallilla on kuitenkin selviä dysfunktioita yhteiskunnan toiminnassa sen lisätessä sosiaalista deprivaatiota ja edelleen poikkeavuutta sekä vähentäessä yleensäkin laillisen kontrollin uskottavuutta. Valtio yksinään ei siis näytä olevan kypsä harjoittamaan tämän hetkisen huumevalvonnan kaltaista kontrollia ja tälle kypsyydelle voidaan asettaa seuraavat 3 kriteeriä.

1) Nykyaikaisten liberaalien valtioteorioiden taustalla olevan Millin vapauskäsitteiden perusta on aikuisen ihmisen täysi vastuu omista teoistaan (Bakalar ja Grinspoon 1988, 1). Ihmisten väärä tietoisuus oman elämänsä olosuhteista olisi tätä vastaan. Tässä työssä on kuitenkin tuotu esille sitä, kuinka tämä väärä tietoisuus on kontrollin oman toiminnan uusintamaa ja sen jakavat sekä kontrollin kohteet että suorittajat. Huumerikos on rikos lähinnä omaa itseä vastaan ja huumerikollisissa esimerkiksi ns. pusher-myytti ja huumerikollisten ottaminen uhkakuvaksi toimii tämän oletuksen kiertämiseksi (Bakalar ja Grinspoon 1988, 4-5). Suomessa on ehdotettu ponnekkaasti huumeiden käyttäjien pakkohoitoa sillä perusteella, että ihminen on vastuuton huumeiden vaikutuksen alaisena. Toisaalta kuitenkin suurimmassa osassa oikeudenkäyntejä samat huumeiden käyttäjät ovat ainoita päteviä todistajia saattamaan toisia vuosiksi vankilaan. Ongelmaksi nykyisessä kontrollipolitiikassa muodostuu siis se, kuka vartioisi vartijoita (Bakalar ja Grinspoon 1988, 11). Meillä ongelman konkreettisuuden osoittaa vielä keskeneräinen ns. Mikkelin kaappausdraama.

2) Marxilaisen teorian valossa valtion harjoittaman kontrollin oikeuttaisi se, että valtaan on päässyt "kypsä luokka". Valtion suhde kansalaisiinsa olisi siten kuin

vanhempien suhde lapsiinsa (Bakalar ja Grinspoon 1988, 6,11). Viimeisimpien Kiinan ja itäblokin maiden tapahtumien valossa tämä kohta ei ansaitsisi paljoa kommentointia, sillä näyttää siltä, ettemme valtion harjoittaman terrorin osalta ole edistyneet ollenkaan tällä vuosisadalla; vain tekniikka on parantunut. Vuosisadan alun vallankumouksellisten kaavajujen valossa tilanne on varmaan täysin ennustamaton: eri leirien ideologiat ovat lähentyneet toisiaan, ja ne ovat omaksuneet toinen toisiltaan erilaisia käytännön menettelytapoja yhteiskunnan hallinnassa. Niinpä myös kontrollin menettelytavat leviävät kansainvälisesti, ja tällöin kritiikki voidaan kohdistaa myös ns. vapaaseen maailmaan, eli miten yksilön yksityisimpään alueeseen puuttuva kontrolli on moraalisesti hyväksyttävää maassa, jossa yksityisen omistamisen suoja menee monissa ratkaisevissa asioissa yksilön edun ja jopa yhteisen edun edelle. Ympäristönsuojelu on lienee selvin tällainen alue.

3) Edellisistä seuraava mutta kuitenkin omalla tasollaan toimiva seikka on yhteiskunnan harjoittaman kontrollin kykenemättömyys suhteuttaa eri ongelmia toisiinsa. Kontrollin oikeutuksena käytetään ihmisen hyvinvoinnin turvaamista, mutta todellisuudessa joudutaan laskemaan hyötyjä useilla erilaisilla sosiaalisen elämän alueilla ja tällöin yleiset ja yksityiset näkökulmat väistämättä joutuvat ristiriitaan. Monissa muissa nykyaikaista huumekontrollia harjoittavassa maassa sitä voidaan arvostella vertaamalla toimenpiteitä yhteiskunnan sallimaan alkoholin kauppaan kuten esimerkiksi USA:ssa (Bakalar ja Grinspoon 1988, 6-9,14). Suomessa itse valtio on tämän kaupan harjoittaja ja ehkä siksi meillä vallitseva hegemonia kieltää tämän vastakkainasettelun. Mutta tähänkin kauppaan sisältyy selviä epäkohtia itse säädetyn lain valossa: ilmeisesti kuluttajansuojelun nojalla meillä on laissa kielletty alkoholimainonta, mutta todellisuudessa alkoholia mainostetaan joka päivä TV:ssäkin parhaaseen katseluaikaan, mutta lain takia niissä on pienellä kosmetiikalla saatu asia sopimaan lain kirjaimen. Lisäksi alkoholin käytön mainontaa esiintyy minkään lain estämättä. Tämä tuo vain esille säätelyjärjestelmän riittämättömyyden itse asetettujen tavoitteiden toteuttamisessa, ja tilanne näyttääkin liukuvan tavoitteiden romuttamiseen ja alkoholimainonnan sallimiseen "tasa-arvoisuuden" tms. toteuttamiseksi.

Tämän nykyisen tilanteen ristiriitaisen luonteen paljastaa hyvin Nils Christien analyysi rikollisuuden ehkäisystä. Harjoitetun kontrollin päämäärä ei ole enää rikosten ehkäisy vaan julkisen painokertoimen määrääminen arvoille, joita on

erityisesti suojattu rikoslaissa (Christie 1983, 24). Tämä arvo ei sitten eksplikoidu pelkästään kunnon kansalaisille, vaan ei-aiottuna seurauksena se kohottaa myös rikollisuuden statusta ja edelleen huumeiden käyttöarvoja poikkeavuuteen pyrkivässä alakulttuurissa.

Tässä tutkimuksessa esitettyjä sosiodemografisia havaintoja ja muista selvityksistä saatuja tietoja vertaamalla esille nousee yksi ristiriita: samaan aikaan kun huumeista syytettyjen sosiaalinen status on laskenut 70-luvulla niin isoimpien tuomioita saaneiden status on pysynyt kontrollia toteuttavien viranomaisten statuksen tasolla tai jopa korkeampana (vrt. s 87). Tämän ilmeisen ristiriidan selitykseksi on Suomeenkin oltu tuomassa ns. pusher-myyttiä, millä sitten perustellaan erityiskohtelu esitutkinnassa ja vankilassa. Kontulan mukaan kontrolli kuitenkin kohdentuu valtaosin vähävaraisiin työelämän ulkopuolella oleviin, ja toisaalta näyttää siltä, että poliisin liigoiksi määrittelemät isommat tapaukset ovat keskittyneet huumeiden välittämiseen tietyille varakkaammille ja vakiintuneille käyttäjäjäryhmille niiden omaan käyttöön (Kontula 1986, 22-30, 40). Näin ankaroituva rikosoikeudellinen kontrolli kohdentuu siihen käyttäjäjäryhmään, jonka on jo todettu sitä vähiten vastustavan, ja toisaalta hoitoa tarvitsevat käyttäjäjäryhmät jäävät vaille apua.

On realistista olettaa, että nykyinen pieneen sosiaaliseen ryhmään kohdistuva kontrolli jatkuu ja jopa syvenee. Lopputuloksena täällä Suomessakin voi olla USA:n tilanteen kaltainen huumeongelmamme "libanisoituminen" eli kasvava kilpailu pimeistä huumemarkkinoista, poliisin aseellinen vastustaminen, aineista riippuvaisten käyttäjäjäryhmien rahanhankinta rikosten avulla ja käyttäjien "sekoileminen" käyttöä säätelevien arvojen ja tapojen murtumisen seurauksena eli eri ryhmien sota toisiaan vastaan. Meillä on siihen kaikki edellytykset: eurooppalaisittain korkea väkivaltaisuuden aste, vaikka aseiden hallussapito ei ole samassa mitassa sallitua kuin USA:ssa, ja riittävän ja pätevän hoitojärjestelmän puute, mikä takaa pysyvän ongelmaisuuden säilymisen maassamme, vaikka tilannetta paetaankin muihin Pohjoismaihin. Sitten erotuksena USA:sta meillä on hegeliläis-snellmannilainen valtiomuoto, jossa kansalainen käsitetään alamaisena, ja tsaristiset hallintoperinteet viranomaisten toiminnan pohjana.

Jos käyttäjäkunnan sosiaalinen kurjistuminen on käytön syy liberaaleissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa, niin rankan rikosoikeudellisen kontrollin olosuhteissa se on käytön leviämisen syy mutta myös väline.

6.4. Millaista huumeiden käyttöä tulevaisuudessa ?

Palataan takaisin kontrollin väitteeseen, että huumeet muuttavat ajan ja paikan tajuamista (esim Alha ja Lehtimäki 1969, 210). Myös alakulttuurien edustajat eksplikoivat saman suuntaisia arvoja omalle käytölleen. Luvussa 4 huumeiden todettiin sopivan esim. rentoutumiseen kaupunkielämän kiivaassa tahdissa, ja vankilassa huumeet toimivat ajan kuluttavaa vaikutusta vastaan. Tässä väitteessä tuntuu siten piilevän jotain merkityksellistä: kyseessä on selvästi kokemuksen politiikka.

Modernien käyttökulttuurien alku teollistuneissa länsimaissa sijoittuu 1800-luvulle. Muiden kansojen huumeiden käyttökulttuurien tulo Eurooppaan on tavallaan suoraa seurausta kolonialismista. Tämä selittää osaltaan myös alkuperäisen konfliktin tuolloin teollisen Englannin työväestön käyttöpreferensseistä taisteluna. Vastakkain olivat Itä-Intian kauppakomppanian oopiumi ja Skotlannin whiskytehtaat (Stafford 1977, 85-94; Schivelbusch 1986, 212-233; Bakalar ja Grinspoon 1988, 87-89, 91-92; White 1985, 142-189). Oopiumin vastustamisestahan juontaa myös juurensa itse "huumausaineen" käsite, joka on kontrollin eskalaation myötä saanut kattaa mitä erilaisempia valmisteita, joille on yhteistä vain niiden rikosoikeudellinen status.

Nyky aikaisten länsimaisten käyttökulttuurien käyttöarvoja innovoivat 1800-luvun alun taiteilijat heidän eksplikoimissaan uusille ja eksoottisille huumekokemuksilleen toisaalta länsimaisen rationaalisuuden ja toisaalta romanttisen minäkeskeisyyden värittämiä termejä ja arvoja, jotka ovat sitten periytyneet meidän ajalle ikäänkuin luonnollisina olosuhteina ja sisäistyneinä arvoina (12). Nämä ovat siis olleet seuraavien sukupolvien innovoinnin reunaehtoina omien kokemusten rationalisoinneissa mutta myös kontrollin eksplisiittisten tavoitteiden ja toimenpiteiden muotoilussa. Esimerkkinä on juuri yksilön tajunnan laajennus, joka aukipurettuna merkitsee epätavallisia kokemuksia, joihin tavallinen ihminen ei pysty ilman kemiallisia aineita. Tämä on ollut beatnikkien ja hippien alakulttuureissa käyttöarvona aina 60-luvulle saakka ja on taas kokemassa jonkinlaista renessanssia ja uudelleenmuotoilua (Stafford 1977, 89-93 ; Schivelbusch 1986, 216; Hakkarainen 1983, 77-88).

Vastoin kontrollin propagandaa huumeiden käyttö meilläkin liittyy siis oleellisesti modernisoitumisprosesseihin, ja

vaikka se voitaisiin selittää toiminnan ei-aiotuksi seuraukseksi tai yhteiskunnan dysfunktioiksi, niin aion puolustaa sitä kantaa, että huumeiden käytöllä on selvä kokemuksellinen perustansa ihmisten yhteiskunnallisessa elämässä, ja että tämän "kokemuksen politiikan" uudelleen arviointi vaatii kehityksen mallien uudelleen arviointia.

Teollistuminen ja teollisen työkurin soveltaminen vaati yhtenäisen ajanlaskennan toteuttamisen ja vuonna 1884 määriteltiin maailman standardiaika, joka otettiin yleiseen käyttöön vuoden 1912 kansainvälisessä aika-konferenssissa Pariisissa. Nykyaikainen sähköinen viestintä on tuonut tämän "reaaliajan" hyvinkin todelliseksi ja käsin-kosketeltavaksi jokaiseen kotiin. Samaan aikaan tämä jo kuitenkin haastettiin: ihmisen oma biologinen aika koetaan tärkeämpänä, ja kunkin yksilön oma ajankäsitys on hyvin monien kulttuuristen virtausten perustana (Kern 1983, 12-13, 313-314)(13).

Sama kehitys koskee myös tilasuhteita. Metrin prototyyppi otettiin käyttöön Ranskan vallankumouksen jälkeen, ja teollisten tuotteiden standardisointi on entisestään korostanut yhtenäisten mittayksiköiden tärkeyttä. Tätä koettua tilan objektiivisuutta nykyinen sähköviestintä on taas hämärtänyt voimakkaasti. Tapahtumien simultaanisuus ja yhteydet ympäri maailmaa sekä kutistavat valtavia etäisyyksiä että myös luovat uusia ja ennenkokemattomia tilahierarkioita ennen selviin sosiaalisiin suhteisiin (Kern 1983, 314-315). Tälle hämmennykselle on vielä tieteellinen perustansa nykyisen fysiikan käsitteiden ambivalenttisuudessa, johon tavallisen kansalaisen on vaikeaa ja mahdotontakin tunkeutua.

Teollistumisen ja nykyaikaistumisen prosessien edelleenkin perustava analysoija Karl Marx piti kehityksen olennaisena piirteenä kaikkien peruskäsitysten ja -arvojen jatkuvaan muutoksen tilaan joutumista nykyaikaisen industrialismin ja tuotannon mekanisaation seurauksena: "kaikki kiinteä haihtuu ilmaan ja kaikki pyhä halvennetaan..." (Kommunistinen manifesti, lainaus Berman 1983, 89). Tätä prosessia kuvaa itse kommunismin vaiheet sen muuttuessa teollistumisen rakennemuutosten myötä yhä marginaalisemmaksi poliittiseksi voimaksi niin läntisissä kuin myös itäisissä teollistuneissa maissa. Marxin analyttinen pohja on kuitenkin pysynyt relevanttina näiden muutosten tarkastelussa.

Teollistuminen on aiheuttanut kaksi käsitellylle aiheelle

tärkeää yhteiskunnallista muutosta makrorakenteissa. Ensiksikin teollisessa työnjaossa on ratkaisevaa työn ja perheen erottaminen toisistaan. Tämä teki juuri miehestä palkkatyöläisen ja samalla myös luotiin uudet miehen mallit ikäänkuin tämän erottamisen oikeutukseksi: itsenäisyys, vapaus ja rohkeus siirretään todellisesta elämästä rituaalisen käyttäytymisen alueelle ja samalla myös kuvitteellisiin maailmoihin, miesfantasioihin (Falk 1985, 32-35). Tätä prosessia luonnehditaan myös seksismin institutionalisaatioksi (Wallerstein 1983, 23-24). Tämä perinteisen perherakenteen hajoaminen on alkuna modernien sosiaalisten etäisyyksien kehkeytymiselle yhteiskuntien sisällä. Tästä on edelleen saanut alkunsa moderni "nuoriso-ongelma": minne lapset ja nuoret sijoitetaan kodin ja työpaikan välisellä jatkumolla.

Toiseksi teollisen modernisaation levitessä globaaliseksi on se samalla toteuttanut Marxin ennustaman proletariaatin absoluuttisen kurjistumisen. Samaan aikaan kun teollisten maitten väestön pääosat jatkuvasti keskiluokkaistuvat, niin köyhtyminen ja paikallisten yhteisö rakenteiden hajoaminen jatkuu maapallon väestön pääosalla kehitysmaissa. Mutta myös kapitalistisissa ja sosialistisissa teollistuneissa maissa tapahtuu työväestön absoluuttista kurjistumista. Edellä mainittu seksismi liittyy osin tähän, sillä myös meillä työstä maksetaan eri palkkaa tekijän sukupuolen mukaan (Wallerstein 1983, 88-91). Eri valtioiden yläluokkien lähen- tyessä toisiaan teknisten innovaatioiden mahdollistaessa aivan uudentyppisten kommunikaatioverkostojen rakentamisen, etäännyvät ne samalla yhä lisääntyvässä määrin omista kansalaisistaan ja varsinkin omien valtioidensa alimmista luokista. Tähän liittyy myös arvomaailmojen polarisoitu- minen: tekninen kehitys mahdollistaa sekä kansainvälisty- neiden yläluokkien reaaliaikaisen kommunikaation että kansallisten keski- ja alaluokkien lisääntyvän massaviihteen keinotodellisuuden.

Sosiaalinen etäisyys ja maailman muuttuva tilahierarkia ovat päällekkäisiä prosesseja ja myös kansainvälisen kontrollin ontologinen ydin. Tähän liittyvät sekä kansallisen kontrol- lin ulkoapäin ohjautuvuus että kansallisen kontrollin viran- omaisten keskiluokkaistuminen ja erkaneminen kontrolloimas- taan käyttäjäkunnasta. Ankaroituvaa kontrollia rationalisoi- daan lisääntyvän sosiaalisen etäisyyden ja yhä korostuvan miehisen diskurssin (huumesota lienee hyvin selvä miehinen kuva) ruokkimilla keskiluokkaisilla uhkakuvilla.

Edellä mainittu standardoiminen teollisen kehityksen perusprosessina on tunkeutunut myös niin oleellisille aloille kuin elintarvikkeiden ja nautintoaineiden valmistukseen ja huviteollisuuteen. Näiden pyrkimyksenä on universaali makujen, nautintojen ja tuotteiden standardoiminen pitkien sarjojen tuottamisen mahdollistamiseksi. Tämä kaikki tietysti johtaa myös kokemusten yhdenmukaistumiseen. On kuitenkin huomattava, kuinka sarjatuotantotavaroitakin mainostetaan yksilöllisten erojen korostamisella näin korostaen kehityksen perustavia ristiriitoja. Teollisen yhteiskunnan työväenliikkeistä ollaankin siirtymässä kohti kulutusyhteiskunnan keskiluokkaisten kuluttajien yhdistymistä ja poliittisen vaikutusvallan kasvua läntisissä teollisuusmaissa.

Kehityksessä on siis kokemuksellisella tasolla vastakkaiset pyrkimykset yhdenmukaisuuteen tuotannossa ja moniarvoiseen yksilöllisyyteen elämässä, jota kuitenkin on vaikea soveltaa normaalissa työelämässä. Tämä prosessi taas korostaa sitä, kuinka mitkä tahansa uudet kokemukset toimivat "tajuntaa laajentavina" rutinoituvissa yhteiskunnallisissa käytännöissä vastustaessaan yksilöiden yhdenmukaistumista vaikka nämä toimisivatkin pelkästään fantasian tasolla. Niinpä huumeidenkin käyttö täyttää yhteiskunnan kehityksen lisääntyvästi ja yhä suurenevasti jättämiä kokemuksellisia ja elämyksellisiä aukkoja. Tämä toimii käsittääkseen sekä tietoisella erontekemisen tasolla että tiedostamattomalla transkendenttisten kokemusten tasolla, ja tästä on konkreettisenä osoituksena myös erilaisten laillisten nautintoaineiden ja psyykenlääkkeiden historiallisesti ennennäkemätön kulutus.

Huumeiden kontrollin kentässä kohtasivat 60-luvulla kaksi vastakkaista arvomaailmaa perustuen kuitenkin samaan yleiseen kulttuuritaustaan ja samaan tietyn aineen farmakologiaan. Toinen määritteli kaiken käytön yhteiskunnan vastaiseksi ja toinen halusi muuttaa yhteiskuntaa tajunnallisten muutosten kautta. Tästä asetelmasta on sitten tapahtunut lisäinnovointia lukujen 4 ja 5 demonstroimissa olosuhteissa. Kontrollin tiukentuminen ei ole saanut itse ilmiötä häviämään mutta teolliseen länsimaiseen yhteiskuntaan saumattomasti liittyvä kehitysmalli on kaapannut myös hashiksen käytön piiriinsä: sekä virkistäytyminen viikonloppuisin töiden jälkeen että pakonomainen käyttö kontrollikoneiston toiminnan objektina ovat aidosti länsimaisen teollisen yhteiskunnan minkä tahansa aineen käyttöä määritteleviä kulttuurikoodeja.

Erilaisten huumeiden käyttöä tulee siis aina tämän tarkastelun valossa olemaan, mutta sosiaalisen lähikontrollin rapautuminen, modernin rakenteellisen väkivallan muodot ja sosiaalinen deprivatio ovat tämän kehityksen ei-aiottuja seurauksia tai dysfunktiota niiden ollessa täysin tiedostamattomia makrorakenteita estäen edelleen omalla olemassaolollaan yksilöä tiedostamasta oman elämänsä yleisiä olosuhteita ja luoden näin pohjaa ongelmaisuuksille yhtenä käytön muotona. Näistä vapautuminen on myös todellisen vapautumisen edellytys, sillä pyrkimykset vapautua eri aineiden orjuuttavasta vaikutuksesta liittyvät väistämättä pyrkimyksiin vapautua yksilön elämänsä kaareen deterministisesti vaikuttavista yhteiskunnallisista käytännöistä ja rakenteista. Pyrkimykset vapautua pelkästään erilaisista aineista ilman perustavampia muutoksia ovat illuusiota(14).

Nykyiset uuskonservatiiviset visiot hyvinvointivaltioiden toteuttamisen mahdottomuudesta eivät ole vain epäeettisiä hyväksyessään vallitsevan kansainvälisen taloudellisen järjestelmän pysyvyyden, vaan myös todella pelottavia implikoidessaan pysyvän ja lisääntyvän väkivallan meidänkin yhteiskuntien politiikan suorana rakenteellisena seurauksena. Huumeiden käyttöä tulee siis aina olemaan ja kysymys onkin siitä, millaisia muotoja se tulee saamaan, millaisiksi käyttöpreferenssit muodostuvat, millaisia uusia aineita tulee markkinoille ja miten käyttötavat sofitikoituvat.

Tämän kokonaisongelman ratkaisuun sovelletut kurinpitotoimet liittyvät oleellisesti modernisoitumiseen niiden tarkoituksen ollessa inhimillisen moninaisuuden saattaminen järjestykseen (Foucault 1980, 244-245). Tämän ohella päätöksentekijöiltä on kuitenkin jäänyt kokonaan vaille huomiota toinen tärkeä modernisoitumisen piirre, ajan muuttuminen yhä arvokkaammaksi inhimilliseksi resurssiksi. Tämä vaikuttaa suoraan siihen, että vankeuden kokemus muuttuu kehityksen myötä yhä rankaisemmaksi ja sillä sanktioitu teko muuttuu yhä arvokkaammaksi ihmisten tietoisuudessa.

"Maassa maan tavalla.
Joko laki on kaikille sama
tai jokainen etsii omat lakinsa."

Janhunen: Sellaista vankia ei ole.

7. Yhteenveto

Alussa oleva kaavio yksilön tietoisuuden tasoista oli vielä staattinen kuvaus yksilön ja yhteiskunnan todellisesta vuorovaikutuksesta. Työn tekemisen aikana kuva yhteiskunnan kehityksestä kehkeytyi dynaamisemmaksi. Kehitys pohjaa kulttuuristen innovaatioiden leviämislle, joiden lähtökohta on toimiva yksilö. Tämän prosessin kulkuun taas vaikuttaa se, että yhteiskunnan valtarakenteet ovat aina edellisen historiallisen kehitysvaiheen aikaansaannosta. Tästä seuraa ikäänkuin "luonnollisesti" toiminnallista jälkeenjääneisyttä historiallisen kehityksen aiheuttamien tulon- ja työnjaon primaarien ongelmien ratkaisussa, mikä puolestaan kehittää uusia, sekundaareja ongelmia yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa yksilön ja valtakoneiston välillä. Historiallisessa kehityksessä ongelmat ja konfliktit ovat väistämättömiä.

Kulttuurisen kehityksen tasolla edellisen sukupolven kulttuuriset innovaatiot ja ideologiat muuttuvat seuraavalle sukupolvelle tämän elämän ympäristöksi ja reunaehdoksi, joita vasten innovoidaan uusia kulttuurisia tapoja, arvoja ja kysymyksenasetteluja. Ihmisen tietoisuuden kehitystä leimaa tiedon kumuloituva tendenssi. Tässä kehityksessä konfliktit ovat siten myös aina läsnäolevia ja väistämättömiä, mutta niiden ilmenemismuotoihin ja käsittelyyn voidaan vaikuttaa tietoisella politiikalla. Vastuu onkin käsittääkseni politiikantekijöillä, sillä heillä voidaan olettaa olevan mahdollisuudet hankkia ja soveltaa sellaista tietoa, joka on yksilön elämänkaaren horisontin ulottumattomissa. Myös yksilö soveltaa elämässään sellaista omaan kokemukseen pohjaavaa tietoa, mikä on yleisemmän poliittisen horisontin ulottumattomissa, ja onkin pelkästään tyhmää yhteiskuntapolitiikkaa asettaa nämä kaksi horisonttia jatkuvasti vastakkain. Poliitiikan retorinen yksilön arvojen kunnioittaminen kun ei toteudu pelkästään vallan epäsuhdan takia.

Myös huumeaineiden käytön syyt ovat syvällä meidän kulttuurissa ja yksilön kokemusmaailmassa, ja siitä aiheutuvat ongelmat eksplikoituvat yhteiskunnan rakenteiden sanelemina ja muovaamina. Teollisen kehityksen myötä lisääntyvä sosiaalinen etäisyys tuottaa sekä ongelmaisuutta huumeiden käytön hallinnassa että lisää kuria kontrollin toimenpiteinä, kun ongelmia ei voida ideologisista syistä liittää laajempiin yhteyksiinsä. Länsimaista huumeidenkäyttöä määritellyt tajunnanlaajennus ei ole mitenkään kadonnut konseptio vaan muuttuu juuri suhteessa valtakulttuuriin ja sen harrastamaan kontrolliin. Tämä muutos olisi myös havainnollistettavissa kaavio 1:n aika-akselilla tapahtuvina yksilön kokemuksen ja yhteiskunnan harjoittaman politiikan suhteiden vaihteluina historian ja ihmisen elämänkaaren eri vaiheissa.

Pyrkimykset huumeista täysin vapaaseen yhteiskuntaan ovat moralistisia, sillä tämä eri aineiden erottelu "kokemuksen politiikassa" perustuu vain ryhmäkuntaisiin ja historiallisesti vaihteleviin arvoihin. Tämä ongelmavyöhyte kiteytettiin alussa kahteen kysymykseen, eli miksi valistus ei estä käytön aiheuttamia ongelmia ja miksi tutkittu tieto ei vaikuta käytännön kontrollipolitiikkaan. Nyt lopuksi yritän vastata kokoavasti molempiin.

1) Molempien kentällä tehtyjen tutkimusten ja muiden aiheesta tehtyjen selvitysten nojalla näyttää selvältä, että käyttäjät eivät usko valistukseen, koska sen koetaan perustuvan vinoutuneeseen tietoon käyttäjien maailmasta ja väärin arvoihin. Tämän "kontrollin propagandan" liioittelujen ongelmien takia käytöstä aiheutuvia todellisia ongelmia ei joko tunnisteta niiden erilaisen luonteen takia tai niitä ei haluta tunnustaa.

2) Pitäytyessään omalle toiminnalleen tavoitteiksi luomisaan uhkakuvissa ja niiden implikoimissa ratkaisumalleissa ei kontrolli pysty hyväksymään alkoholipolitiikan perustaksi hyväksytyjä kohtuu- ja liikakäyttöä myös huumeipolitiikan käytännön toteuttamisen perustaksi. Tämän takia kontrolli ei hyväksy realistisia käytännön ehdotuksia käytöstä aiheutuvien ongelmien hoitamiseksi, eli pätevien hoito- ja resosialisatiojärjestelmien luomista.

Yhdessä vallan epätasapainon kanssa nämä kaksi asennetta edelleen vain uusintavat sitä tilannetta, jossa käytetyille aineille luodaan sellaisia arvoja, joita niillä muuten ei ehkä olisiikaan.

VIITTEET:

- (1) Alakulttuurin käsite on liitetty nuorison alakulttuureihin, ja tällöin käsitteen käyttö ilmentää liian suoraa heijastusteoriaa, jonka mukaan esimerkiksi musiikkialakulttuurien musiikki heijastaisi, olisi homologinen suhteessa yleisönsä tai sitä tekevään ryhmään (Frith 1988, 279). Kontrolli ja alakulttuuri toimisivat tämän esimerkin valossa aina yleisönä ja esiintyjänä toisilleen, mikä on banaali kuvaus asiantilasta virallisen huumekontrollin olosuhteissa.
- (2) Michel Foucault esittää analyysissään vallan diskurssin tunkeutumisesta seksuaalisuuteen, kuinka tämän prosessin seurauksena niinkin perustavaa laatua oleva käyttäytymisen muoto, kuin sukupuoliin kanssakäyminen on tullut nykyaikaisissa yhteiskunnissa totuuden ongelmaksi (Foucault 1979, 56-57).
- (3) Wallerstein (1987, 88) onkin sanonut, ettei yhteiskuntatieteillä ole mitään euforiamittaria esimerkiksi hyvinvoinnin mittaamiseen. Silti juuri huume tutkimuksessa pidetään lähtökohtana usein aineiden erilaisia farmakologisia määritelmiä, vaikka esimerkiksi erilaisista aineista annettavat tuomiot olisivat ehkä objektiivisempi mittari. Toisaalta tähän mittariin liittyvät kulttuuriset ja muut ehdot toisivat sosiologiainkin lähemmäksi sen tosi kohdetta, yhteiskuntaa.
- (4) Esimerkiksi kun päihdetutkimuksessa tutkija yrittää kysyä tutkittaviltaan huumeainekaupan moraalista ja saa vastakysymykseksi tutkittavien kannalta relevanttimman vastakysymyksen Alkon ja lääketieteellisuuden toiminnan eettisistä perusteista, niin tutkija katsookin viisaammaksi vaihtaa puheenaihetta (Heinonen 1989, 66).
- (5) Empiirisessä osassa ei tutkittavien kommentteja esitetä kovinkaan laajoina suorina lainoina. Ensiksikään minulla ei ollut käytettävänä magnetofonia kummassakaan vaiheessa. Toiseksi en kokenut sitä mitenkään oleellisena puutteena kummassakaan osassa, lainausten "autenttisuuden" sijasta itse havaintojen olosuhteet ovat autenttisia, jolla katson olevan suuremman merkityksen itse työlle.
- (6) Kaikki nämä mahdolliset eroavuudet vankilalaitoksen kansallisissa piirteissä ja laitosten kurijärjestelyissä ovat kuitenkin itsessään tärkeä tutkimuskohde. Vaikka vankilalaitos onkin aidosti länsimainen kulttuuri-innovaatio,

niin sen puitteissa kuitenkin sovelletaan kansallisia moraliteetteja ja oikeuskäsityksiä laitosten välisten erojen taas tuodessa esille mahdollisia ristiriitoja näissä.

(7) Järvinen kyllä esittää omassa analyysissään Paul Williksen selvittämää valtakulttuurin ja alakulttuurin välistä dialektiikkaa mutta vain toisen puolen siitä eli kuinka alakulttuurin puitteissa hankittu "vapaus" hallita omaa elämäänsä kääntyy lopulta nuoria vastaan (Järvinen 1988a, 104). Willikseltä lainaamassaan kohdassa kuitenkin painotetaan vuorovaikutusta eikä yksipuolista alakulttuurista asennetta (Willis 1984, 169). Tämä on myös pelkän etnografisen tutkimuksen "horisontti", jonka takana vasta avautuu kontrolli vankilakäytäntöinä. Niinpä myös Willis asettaa kysymyksen, onko mahdollista kuvitella etnografista tarkastelua luokkayhteiskunnan yläpäässä (1984, 219)?

(8) Yksilön alistamista oleellisena osana rangaistuksen luonnetta kuvaa vankilasta pakenemisen rangaistavuus Suomessa. Muissa länsimaissa asia ei ole näin, vaan pakojen ehkäisy kuuluu viranomaisten tehtäviin ja ihmisen moraalinen velvollisuus on yrittää paeta (Cohen ja Taylor 1986, 129, 142-143).

(9) Asian monipuolinen käsittely näyttää myös julkisessa diskurssissa kielletyiltä. Esimerkiksi TV 1:n A-studiossa oli 29.5.1989 haastateltavana asiantuntijalääkäri. Hän yritti esittää nuorison tärkeimmiksi ongelmiksi myös meillä Suomessa asunnon saannin ja työpaikan varmistamisen, mutta toimittaja kiirehti rajoittamaan keskustelun alan "vain huumeisiin". Huumeongelmaa ei saa laajentaa sen mahdollisiin yhteiskunnallisiin syihin, mutta useammassa kuin tässä yhdessä ohjelmassa huumeongelmaa on käytetty erilaisten epäkohtien selittämiseksi. Tämän ongelmahorisontin ja toimittajien keskiluokkaisen elämäkatsomuksen yhteyttä sivutaan 6. luvussa, mutta mielestäni tämän hegemonian rakenteellisen pohjan selvittäminen on tärkeä tutkimusalue laajempienkin ongelmakokonaisuuksien ja niiden eksplikoitumisen selvittämiseksi. Tiedotusvälineet eivät ole tietenkään viranomaisten ja yleisön "väärän tietoisuuden" syy, mutta ne uusintavat ratkaisevalla tavalla tätä kontrollin ytimessä syntyvää näkökulmaa ns. suuren yleisön tietoisuudessa ja näin myös kontrollin toteuttajien keskuudessa. Tämä on mielestäni tärkeä lenkki käytäntöjen jatkumisessa ja kehityksessä.

(10) Lisäksi kesällä 1989 vankiloihin päätettiin perustaa kiertävä huumausaineryhmä, ns. musta ryhmä helpottamaan vankiloiden huumausainevalvontaa. Kaikkien muitten uudistusten hitaan sovelluksen rinnalla tätä asiaa viedään ilmeisen ripeästi eteenpäin, sillä esimerkiksi jo vuonna 1975 sallitut aviopuolisoiden yksityiset tapaamiset ovat edelleen tätä kirjoitettaessa (syksy 1989) toteuttamatta suurimmassa osassa vankiloita.

(11) Tähän liittyy huumeiden tärkeä osuus viihdeteollisuutta, millä en niinkään viittaa itse huumeitten käyttöön artistien keskuudessa, joka sensaatiohakuista uutisista huolimatta on vain marginaalinen ilmiö kuten huumeitten käyttö yleensäkin, vaan siihen kuinka viihdeteollisuus on kaapannut kaikki huumeisiin liittyvät kliseet teollisuutensa käyttöön. Tilanne muistuttaa tältäkin osin kieltolakia. Eikä pelkästään jokin Miami Vice TV-sarja tai Kassilan elokuvat sorru näihin halpuuksiin, vaan jopa moni ns. asiaohjelma käsittelee aihetta pinnallisesti banalisoiden, mikä tapa alkoholi-ongelmia käsitellessä aiheuttaisi julkista arvostelua.

(12) Kirjallisena klassikkona mainittakoon Charles Baudelaire: Les paradis artificiels. Alkup. 1851.

(13) Vuonna 1912 tehtiin myös Haagin sopimus (Bruun 1967,31) joka oli alkuna nykyaikaiselle kansainväliselle eli länsimaiden eri kansainvälisten järjestöjen kuten YK ja WHO kautta johtamalle huumausainekontrollille. Samanaikaisuus on varmaan paljolti sattumaa mutta alleviivaa esiteltävien prosessien yhdenmukaisuutta ja -muotoisuutta.

(14) Marx määritteli aikanaan uskonnon oppiumiksi kansalle. Tätä kirjoittaessa emme ole vapautuneet kummastakaan, sekä aineiden että erilaisten lahkojen määrä sen sijaan on kasvanut. Mutta tarkoittiko Marx muunkin analyysinsa logiikan mukaisesti vain niiden pakottavasta vaikutuksesta vapautumista ihmisiä orjuuttavista olosuhteista vapautumisen myötä? Tällöin tämä kritiikki soveltuu niin itä- kuin länsiblokin maiden ongelmien tarkasteluun. Sosialistinen järjestelmä on keskittynyt ratkaisemaan perustarpeiden tyydyttämisen ongelmia ja kapitalistinen kulutustarpeiden tyydyttämisen ongelmia. Kumpikaan ei näytä olevan yksinään riittävä.

Lähdeluettelo

- Agar, M.H. (1977): Ethnography in the street and in the joint. Kirjassa Weppner, Robert S: Street Ethnography. Beverly Hills.
- Agar, M.H. (1979): Study methodology. Kirjassa Feldmann, H.W, Agar, M.H, Beschner, G.M (ed.): Angel Dust. An ethnographic study of PCP users. Lexington.
- Alha, Antti ja Lehtimäki, Lenni (1969): Huumausaineiden käytön nykytilanne. Huoltaja 1969:7.
- Bakalar, James B. ja Grinspoon, Lester (1988): Drug Control in a Free Society. Cambridge.
- Berman, Marshall (1983): All that is solid melts into air. The experience of modernity. London.
- Bhaskar, Roy (1982): Emergence, Explanation and Emancipation. Kirjassa Secord, Paul F.(ed.): Explaining Human Behavior, Consciousness, Human Action and Social Structure. Beverly Hills.
- Bruun, Kettil (1967): Huumausaineiden valvonta ja moraalinen imperialismi. Medisiinari 1967 : 5.
- Bruun, Kettil ja Christie, Nils (1968): Käsitteelliset puitteet. Medisiinari 1968 : 8.
- Christie, Nils (1983): Piinan rajat. Helsinki.
- Christie, Nils ja Bruun, Kettil (1986): Hyvä vihollinen: Huumausainepolitiikka Pohjolassa. Espoo.
- Clarke, John, Hall, Stuart, Jefferson, Tony & Roberts, Brian (1982): Subcultures, Cultures and Class. Kirjassa Hall, Stuart & Jefferson, Tony (eds.): Resistance through Rituals. Essex.
- Cleckner, Patricia, J. (1979): Freaks and Cognosenti. PCP use in Miami. Kirjassa Feldmann H.W., Agar M.H., Beschner G.M., (ed.): Angel Dust. An ethnographic study of PCP users. Lexington.
- Cohen, Stanley ja Taylor, Laurie (1986): Mielenterveyden säilyttäminen. Tutkimus pitkän vankeuden vaikutuksista. Vankeinhoidon koulutuskeskus 2/86. Helsinki.
- Engström, A., Allebeck, P., Rodvall, Y., Rydberg, U. (1984): Adverse psychic effects of cannabis - with special focus on the situation in Sweden. Kirjassa Harvey, D.J., Paton, Sir William and Nahas G.G.: Marihuana '84. Proceedings of the Oxford symposium on cannabis. Oxford.

- Falk, Pasi (1985): Vaimoni ei ymmärrä minua. Kirjassa Helminen, Seppo ja Hurri, Merja (toim.)(1985): Miehen mallit. Hämeenlinna. ss. 23-37.
- Foucault, Michel (1979): The history of sexuality. Vol.I: An Introduction. London.
- Foucault, Michel (1980): Tarkkailla ja rangaista. Keuruu.
- Frith, Simon (1988): Rockin potku. Nuorisokulttuuri ja musiikkiteollisuus. Jyväskylä.
- Galtung, Johan (1967): Theory and methods of social research. Oslo.
- Garfinkel, Harold (1984): Studies in Ethnometodology. Cambridge.
- Giddens, Anthony (1984a): Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Keuruu.
- Giddens, Anthony(1984b): New Rules of Sociological Method. Essex
- Goldberg, Theodore (1973): The Heads of Stockholm. Uppsala.
- Grönfors, Martti (1982): Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Juva.
- Hakkarainen, Pekka (1980): Huumausaineiden käyttö - tutkimusnäkökulman hahmottelua. Sosiologian laudaturseminaari. Turku.
- Hakkarainen, Pekka (1983): Pää pilvissä, jalat ... Sosiologian pro gradutyö. Turku.
- Hakkarainen, Pekka (1987a): Huumausainekulttuuri ja käyttötavat Suomessa. Lisensiaattitutkielma. Turku.
- Hakkarainen, Pekka (1987b): Päihdetapaukset Suomen kouluissa vuosina 1968, 1969, 1972 ja 1985. Alkoholipolitiikka 1987:52.
- Heinonen, Markku (1989): Huumausainekontrolli - asiakasnäkökulma. Sosiaalivaltion julkaisu 7/1989. Helsinki.
- Helminen, Seppo ja Hurri, Merja (toim.) (1985): Miehen mallit. Hämeenlinna.
- Huumausainekomitean mietintö (1969). Komiteanmietintö B 53 Helsinki.
- Janhunen, Lauri (1988): Sellaista vankia ei ole. Juva.

- Johnson, Bruce (1973): Marihuana users and drug subcultures. New York.
- Johnson, Bruce (1980): Toward a theory of drug subcultures. Kirjassa Lettieri et al. (eds.): Theories on drug abuse. 110-119.
- Jokivartio, Erkki (1947): Heroiinin väärinkäytöstä Helsingissä. artikkeli lehdessä Suomen lääkärilehti 1947 n.10 ss.264 -270.
- Järvinen, Saija (1988a): Pilveä, puntteja ja päiväunia. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 6/1988. Helsinki.
- Järvinen, Saija (1988b): Selviytymisen paradoksi. Sosiologia 4, 1988, s. 269 -276.
- Keller, Evelyn Fox (1988): Tieteen sisarpuoli. Jyväskylä.
- Kern, Stephen (1983): The Culture of Time and Space. Cambridge.
- Kokko, Simo (1985): Pitääkö miestä suojella vai pitääkö mieheltä suojautua. Kirjassa Helminen, Seppo ja Hurri, Merja (toim) (1985): Miehen mallit. Hämeenlinna. ss. 97-111.
- Kontula, Osmo (1986): Huumausainerikokset ja niiden kontrolli: tilanne Suomessa 1960-luvulta 1980-luvulle. Helsinki.
- Kontula, Osmo (1988): Huumeet Suomessa. Keuruu
- Kortteinen, Matti (1982): Lähiö. Keuruu.
- Kyntäjä, Timo (1986): Rätt och social handling. Nordisk Juridisk Tidskrift nr. 35, 9. årgang 1986.
- Laine, Matti (1988): Rosvosta kunnan kansalaiseksi. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/1988. Helsinki.
- Lehmikoski, Tiina (1988): Vallattomat vangit. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 5/1988. Helsinki.
- Lehtimiehen ohjeet (1983). Suomen sanomalehtimiesten liitto. Forssa.
- Lehtimäki, Lenni (1968): Ovatko huumausaineongelmamme muuttuneet? Medisiinari 1968:2.
- Lindfors, Jukka ja Salo, Markku (1988a): Ensimmäinen aalto. Helsingin underground 1967 - 1970. Helsinki.

Lindfors, Jukka ja Salo, Markku (1988b): Nupit kaakkoon: Elmu kymmenen vuotta. Vantaa.

Lång, K.J. (1988a): Vapausrangaistuksen vaihtoehdot. Artikkelit Uusi Kriminaalihuolto-lehdessä 1/88.

Lång, K.J. et al. (1988b): Kriminaalipoliittisia kannanottoja keväällä 1988. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 3/1988. Helsinki.

McVicar, John (1986): Jälkikirjoitus. Kirjassa Cohen, Stanley ja Taylor, Laurie: Mielenterveyden säilyttäminen. Helsinki ss.206 - 213.

Melleri, Arto (1987): Tuomiopäivän sävärit. Keuruu.

Murto, Lasse (1974): Suomalaiset päihdeongelmaiset Kööpenhaminassa. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste, 1974: 74.

Murto, Lasse (1983): Suomalaiset päihdeongelmaiset Kööpenhaminassa kesällä 1982. A-klinikkasäätiön tutkimuksia 1/1983.

Murto, Lasse (1983): Suomalaiset päihdeongelmaiset Kööpenhaminassa. Tiimi, A-klinikkasäätiön julkaisu 2/1983.

Mäkelä, Klaus (1985): Elämän hajanaisuus ja kulttuurin moninaisuus. Sosiologia 22, ss. 212-213.

Määttä, Paula (1975 a): Katsaus nuorison huumausaineiden käyttöön 1960- ja 1970-luvulla. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 255.

Määttä, Paula (1975 b): Jyväskylän hasiksenpolttajien vaiheet 1970-luvulla. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 257.

Määttä, Paula (1976): Images of a young drug user. Väitöskirja. Jyväskylä.

Niiniluoto, Ilkka (1989): Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsiteanalyysi. Helsinki.

Niinivuo, Kari (1973): Huumausaineista sekä huumausainerikollisuudesta valvonnan ja esitutkinnan kohteena erityisesti Turussa. Rikosoikeudellinen tutkielma, moniste. Turku

Niva, Ilkka (1969): Huumausaineet kriminaalipoliittisena ongelmana Suomessa. Monistettu tutkielma, oikeustieteellinen tiedekunta. Turku.

- Nurmela, Markku (1971): Huumausaineen käyttö ja hallussapito. Rikosoikeudellinen tutkielma, moniste. Turku.
- Paukkala, Erja (1981): HuuMETILANNE KÖÖPENHAMINASSA; Suomalaisien erityisongelmat. Muistio. Kööpenhamina.
- Paukkala, Erja (1984): Suomalaiset Tanskassa. Licensiaattiseminaari sosiologiassa. Turku.
- Peltonen, Matti (1988): Viinapäätä kolerakauhuun. Helsinki.
- Polsky, Ned (1971): Hustlers, beats and others. Middlesex.
- Puoskari, Paula (1988): Vankeusrangaistuksen vaihtoehtoista. Tiivistelmä lausunnoista. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 1/1988.
- Rettelstöl, Nils (1973): Keskushermostoa kiihottavien aineiden käyttö ja nuorten väärinkäyttäjien perhetausta. Mielenterveys 1973: 3-4.
- Schivelbusch, Wolfgang (1986): Nautintoaineiden kulttuurihistoria. Keuruu.
- Silverman, David (1988): Laadullisen tutkimuksen kuusi sääntöä - postromanttinen näkökulma. Sosiologia 4 1988, s 257 - 268.
- Sipilä, Jorma (1980): Poikkeava käyttäytyminen, asuinalueet ja yhdyskuntatyö. Kirjassa Sipilä, Jorma, Jaakkola, Risto ja Karisto, Antti (toim.): Sosiaalipolitiikka 1980. Vammala.
- Soloway, Irving ja Walters, James (1977): Workin' the corner. Kirjassa Weppner, Robert S.: Street ethnography. Beverly Hills.
- Stafford, Peter (1977): Psychedelics Encyclopedia. Berkeley.
- Strauss, Anselm L. (1988): Qualitative Analysis for Social Scientists. Cambridge.
- Sulkunen, Pekka (1980): Alkoholinkulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen. Sosiaalipolitiikka.
- Tanskan poliisin tilasto Suomen kansalaisten karkotuksista 1.1.1983 - 30.9.1983.
- Tolkki-Nikkonen, Mirja (1988): Avioliitto, yhteiselämä ja ammattiura. Kirjassa Niemelä, Pirkko ja Ruth, Jan-Erik (1988): Ihmisen elämänpolitiikka. Keuruu.

Uusitalo, Ritva (1978): Ovatko ihmiset yhdenmukaisempia normeissaan kuin käyttäytymisessään ?. Sosiologia 2/1978. ss.101-111.

Vankisäännöt (1977). Helsinki.

Viinikkala, Jaakko (1978): Huumausainerikokset oikeuskäytännön valossa. Rikosoikeudellinen tutkielma, moniste. Turku.

Väinölä, Hanna-Maija (1973). Huumausainerikokset Turun raastuvanoikeuden 3. osastolla vuonna 1972. Rikosoikeudellinen tutkielma, moniste. Turku.

Wallerstein, Immanuel (1987): Historiallinen kapitalismi. Jyväskylä.

Weckroth, Klaus (1988): Toiminnan psykologia. Helsinki

Westling, Achilles ja Riippa, Jaakko (1956): Pre-war and post-war narcomania in Finland. Annales Medicinæ Internæ Fenniae, 1956: 45.

Westling, Achilles ja Riippa, Jaakko (1958): Drug addiction and criminality. Annales Medicinæ Internæ Fenniae, 1958:47.

White, Peter T. (1985): The Poppy. National Geographic vol. 167. No. 2, ss 142-189.

Willis, Paul (1984): Koulun penkiltä palkkatyöhön. Jyväskylä.

Haastattelut: monien muiden henkilöiden ohella myös
- apulaisoikeusasiamies Pirkko K. Koskinen 16.5. 1989.
- Turun lääninvankilan johtaja Olli Rainio 27.9. 1988.

Lehtiartikkeleita:

Helsingin Sanomat 14.1.1988, 7.3.1988, 24.7.1988,
27.8.1988, 19.10.1988, 14.4.1989, 19.4.1989, 25.5.1989,
23.7.1989, 7.9.1989
Ilta-Sanomat 5.2.1986
Satakunnan Kansa 19.10.1988
Iltalehti 10.6.1989
Hufvudsstadsbladet 27.8.1989
Newsweek 32/1989, 7.8.1989.

Lisäksi oikeuden pöytäkirjoja, kirjeitä, valituksia, kyselyitä, kanteluita, käskyjä ja tiedotuksia ilmoitustaululla sekä vastauksia valituksiin jne.